

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEO *logija* 24

VILNIUS 2003

Redaktorių kolegija:

Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius*)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vytautas Kazakevičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas

(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs

(*Latvijos universiteto*

Latvijos istorijos institutas)

Vytautas Urbanavičius

(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela

(*Lietuvos istorijos institutas*)

LIETUVOS MEDINĖS PILYS RAŠYTINIŲ ŠALTINIŲ DUOMENIMIS

TOMAS BARANAUSKAS

ĮVADAS

Lietuvos pilys turėjo nemažos reikšmės kovų su kryžiuočiais epochoje, padėjo įtvirtinti ir išsaugoti Lietuvos valstybingumą, buvo svarbūs gynybiniai ir administraciniai centrai. Jų liekanos – piliakalniai, piliavietės, mūrinių pilių griuvėsiai – dar ir šiandien išlieka svarbiu mūsų kraštovaizdžio elementu, audrina rašytojų ir istorijos mėgėjų vaizduotę. Tačiau išsamesnį vaizdą apie Lietuvos pilis, ypač medines, susidaryti sunku, tam reikalingi ilgi ir kruopštūs rašytinių šaltinių bei pilių liekanų tyrinėjimai. Tai tyrinėjimų sritis, kur bene labiausiai reikalingas istorikų ir archeologų bendradarbiavimas. Šiame straipsnyje į Lietuvos medines pilis pamėginta pažvelgti daugiausia per rašytinių šaltinių prizmę.

Šio straipsnio tikslas – naujai peržiūrėti viduramžių rašytinius šaltinius, kuriuose minimos Lietuvos medinės pilys, suregistruoti pačias pilis, lokalizuoti jas žemėlapyje, surinkti žinias apie medinių pilių išvaizdą ir gynybinio komplekso sudėtį. Tai padarius, turi išryškėti tolesnių tyrinėjimų perspektyvos ir galimybės susieti analogijas, vėlyvuosius šaltinius ir archeologinius duomenis su viduramžių rašytinių šaltinių duomenimis, siekiant atkurti kiek galima išsamesnį viduramžių Lietuvos pilių tinklą ir pačių pilių vaizdą.

Žinių apie Lietuvos medines pilis mes semiamės daugiausia iš kryžiuočių šaltinių – visų pirma Petro Dusburgiečio, Vygando Marburgiečio, Hermano Vartbergės (Dusburg, 1861; Marburg, 1863; Wartberge, 1863) ir kai kurių kitų kronikų. Pilių geografijai svarbūs kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymai (Litauischen, 1863) bei kai kurie dokumentai (ypač svarbūs rinkiniai: Livländisches, 1853–1884; Codex, 1882). Mažiausiai čia gali būti panaudoti Rusios metraščiai. Informacijos apie Lietuvos medines pilis juose beveik nėra, išskyrus Vo-

lynės metraščio 1251 m. žinias apie Vorutos ir Tvirimanto pilis (Ипатъевская, 1908, стб. 818) ir prie Naugardo pirmojo metraščio naujesniosios redakcijos pridėtą „Rusios pilių sąrašą“ (Тихомиров, 1952). XIV–XV a. Rusios metraščiai buvo rašomi toli nuo etninės Lietuvos ir apie ją mažai ką nežinojo. Šiek tiek informacijos suteikia negausūs pačios Lietuvos šaltiniai (Jakubowski, 1907, p. 45; Codex, 1882; Летописи, 1980; Хроника, 1975) bei lenkų istoriko Jano Długoszo kronika (Długosz, 1873–1877), kurioje, tiesa, daugiausia kartojami kryžiuočių kronikų duomenys, bet yra ir viena kita originali žinia iš XIV–XV a. sandūros

Sąvoka „Lietuvos pilys“ gali būti suprantama keliomis prasmėmis. Dažniausiai taip vadinamos pilys, esančios dabartinės arba etninės Lietuvos teritorijoje (Lietuvos, 1971b). Kartais jos apibūdinamos, pasitelkiant visų baltų pilių medžiagą (Łowmiański, 1932, p. 206–224), kartais – visos LDK pilių kontekste (Bartūra, 1996). Visi šie požiūriai turi savų privalumų ir trūkumų. Tikrosiomis Lietuvos pilimis laikytinos visų pirma etninės Lietuvos pilys, tačiau norint geriau jas pažinti, reikia nagrinėti platesniu – visų baltų ar visos LDK – kontekstu.

Kalbant apie Lietuvos pilių problemos branduolį – etninės Lietuvos pilis – reikia pažymėti, kad etninės Lietuvos sąvoką nederėtų visiškai sutapatinti su dabartinės Lietuvos. Ją tikslinga koreguoti pagal viduramžių laikotarpio istorinius duomenis. Lietuvos pilimis istorine prasme negali būti laikomos Pietų Kuršo ir Pietų Žiemgalos pilys, žinomos iš XIII a. šaltinių, kuomet jos dar nepriklausė Lietuvai. Lyginant su dabartine padėtimi, vakaruose dabartinė Lietuva apima didesnę plotą, nei etninė Lietuva viduramžiais, o rytuose ji yra susiaurėjusi. Tikrajai Lietuvai priklausė XVI a. pirmosios pusės Lydos, Geranainių, Ašmenos ir Svyrių pavietai. Krėvos kunigaikštystė su Krėvos ir Medilo

pilimis jau skirtina Rusios teritorijai (Medilo priklausomybė Rusiai paliudyta 1378 m.) (Baranauskas, 2002, p. 7–8). Ašmenos kraštas yra svarbus tuo, kad sudaro didesnę pirminės Lietuvos žemės dalį, bet dėl jo nutolimo nuo pagrindinių kovų su kryžiuočiais arenos, jo pilių tinklas yra menkiausiai pažįstamas.

Šiame straipsnyje nebus nagrinėjamos mūrinės pilys, nors kartais tik jos laikomos tikromis pilimis, teigiant, kad „pilį nuo piliakalnio skiria mūrinė siena“ (Lietuvos, 1971b, p. 14). Tokio požiūrio nepriimtumas ypač akivaizdus Lietuvos sąlygomis. Lietuva – medinių pilių kraštas, medinės pilys jai buvo pačios būdingiausios. Mūrinės pilys Lietuvoje atsirado XIV a. ir yra daugiau išimties iš taisyklės. Viduramžiais etninėje Lietuvoje žinomos tik 7 mūrinės pilys (Vilniaus, Trakų Pusiasalio, Trakų Salos, Senujų Trakų, Medininkų, Lydos ir Kauno), neskaitant neaiškių ir šaltiniuose neminimų pilių (Liškiava – nebaigta, šaltiniuose neminama, Veliuona – galbūt mūrinė tik nuo 1412 m. ar dar vėlesnių laikų, Ukmergė ir Dubingiai – mūro liekanos neaiškios, nežinia, ar sietinos su pilimi, Eišiškės ir Rodūnia – medinės ar didesne dalimi medinės pilys, mūro liekanos neaiškios). Vis dėlto Rytų Europos kontekste etninė Lietuva (tiksliau – Aukštaitija) pasižymėjo palyginti tankiu mūrinių pilių tinklu, o dalis šio tinklo nusidriekė ir į gretimas Rusios teritorijas (Gardinas, Naugardukas, Krėva, Medilas). Mūrinės pilys etninėje Lietuvoje atsirado, matyt, Gedimino valdymo metais ir sietinos su jo iš Vakarų Europos kviestais amatininkais (Gedimino, 1966, p. 29–47). Gedimino valdymo pabaigoje stambiais administraciniais centrais tapusios Senujų Trakų bei Krėvos pilys iš pat pradžių buvo pastatytos kaip mūrinės pilys, nors konkrečių mūro paminėjimų tektų ieškoti tik XIV a. antrosios pusės ir XV a. šaltiniuose.

Duomenų apie kitų baltų, rusiškųjų LDK žemių pilių bei apskritai Rusios pilis panaudojimą galima pagrįsti bendrais regiono bruožais, fortifikacinių tradicijų sąveika. Žinoma, viso to nedera pervertinti. Pilių statybos analogijas reikia vertinti kaip ir kitus analogijų šaltinius, atsižvelgiant į jų nutolimą nuo Lietuvos ir į Lietuvos istorinių sąlygų specifiką (Baranauskas, 2000, p. 50). Kartu reikia atsižvelgti ir į regioninio bendradarbiavimo ypatumus.

Lietuvos pilys susiformavo apie XI a. Rusios įtakoje (Baranauskas, 2000, p. 143–145), todėl tarp Lietuvos ir Rusios pilių statybos tradicijų būta tam tikro genetinio ryšio. Kita vertus, Lietuvos pilis turėjo veikti ir ankstesnės baltų fortifikacijos tradicijos. Šis poveikis galėjo būti dvejopas – tiesioginis ir kaip Rusios fortifikacinių tradicijų dalis, nes baltiško substrato poveikis, savo ruožtu, reiškėsi ir pačioje Rusijoje, ypač tiesiogiai su Lietuva besiribojančioje jos dalyje. Kal-

bant apie LDK laikus, tenka pažymėti naują baltiškos ir slaviškos fortifikacijos tradicijų sąveikos etapą – šį kartą jau ir atgalinį lietuviškos fortifikacijos poveikį Rusiai. Šiuo etapu lietuvių įnašą į medinių įtvirtinimų tobulinimą lėmė kovos su kryžiuočiais, kurios vertė ieškoti naujų techninių sprendimų, efektyvesnių gynybinių konstrukcijų. Lietuvių dailidžių pasiekimus šioje srityje geriausiai atspindi žodžio *dailidė* pateikimas į LDK rusinų ir dabartinę baltarusių kalbą. Visos šios skirtingu laiku skirtingomis kryptimis vykusios sąveikos leidžia Rusios, Lietuvos bei visų baltų teritoriją vertinti kaip glaudžiais ryšiais susietą pilių raidos regioną. Atskiros jo dalys, be abejo, turėjo savo specifiką, ir etninės Lietuvos specifikos nedera užmiršti. Tačiau yra pakankamai pagrindo atsakymų į neaiškius klausimus ieškoti ir kitose šio regiono žemėse.

Visa, kas pasakyta, tam tikru mastu taikytina ne tik tai Rusios daliai, kuri priklausė LDK, bet ir Maskvos valstybei. Baltiško substrato zona tęsėsi iki pat Maskvos (rytų galindai), LDK fortifikacijos laimėjimai irgi neapsiribojo tik LDK sienomis. Glaudūs LDK santykiai su Naugardu ir Tvere XIV–XV a., jų ir kai kurių LDK teritorijų prijungimas prie Maskvos valstybės XV–XVI a. bei gyventojų judėjimas sudarė sąlygas lietuvių fortifikacinėms idėjoms plisti ir Rusijoje. Tai rodo kai kurie rašytinių šaltinių duomenys. Antai XV a. viduryje Tverės kunigaikštis Borisas Aleksandrovičius ežero saloje pastatė pilį ir pavadino ją Trakais (*Троки*) (Раппопорт, 1961, c. 213, 217). Yra žinių apie tiesioginį lietuvių (ar LDK piliečių) dalyvavimą XVII a. Sibiro pilių statyboje. 1601 m. Rusijos caro įsakyme Mangazėjos vaivadoms sakoma: „...suradę geriausią vietą... ir su tarnybiniais žmonėmis lietuviiais (*служивыми людьми литвою*), ir amanatais, ir kazokais, ir šauliais, ir savo žmonėmis, ir zyrėnais, ir pustozeriečiais ir visokiais prekeiviais, kurie bus Mangazėje ir Jenisėjuje, liepti statyti ostrogą“ (Крадин, 1988, c. 79). Tokių duomenų, specialiai patyrinėjus, gali atsirasti ir daugiau.

PILIŲ GEOGRAFIJA

XIII–XV a. rašytiniuose šaltiniuose to meto etninėje Lietuvos teritorijoje minima 71 pilis ar piliavietė. 64 pilys buvo medinės (žr. priedą). Kartais pilimis laikomos ir tokios vietovės, kurios šaltiniuose minimos kaip paprastos vietovės, bet šiandien jose ar šalia jų yra žinomas piliakalnis. Suprantama, tokia pilių tinklo rekonstrukcija būtų įdomi, bet kol kas turime tik atsitiktinių pastebėjimų. Antai šalia XIV a. minimo Svilonių kaimo (Jonavos r., Kulvos sen.) atradus galingą Mažųjų Žinėnų piliakalnį, daroma išvada apie Svilonių pilies egzistavimą (Almo-

naitis, 1989; Zabiela, 1995, p. 181). Panašiai samprotaujama ir 1372 m. Livonijos ordino pultus Sosius susiejus su Bakainių, o Liaudą – su Baimainių piliakalniais (Prascevičius, 1995; 1996). Tokios išvados yra įdomios, nors ir hipotetiškos, nes neaišku, ar pilis gyvavo vietovės paminėjimo metu. Sistemingas viduramžių šaltiniuose minimų vietovardžių ir šiandien žinomų piliakalnių tinklo sugretinimas dar reikalauja papildomų tyrinėjimų.

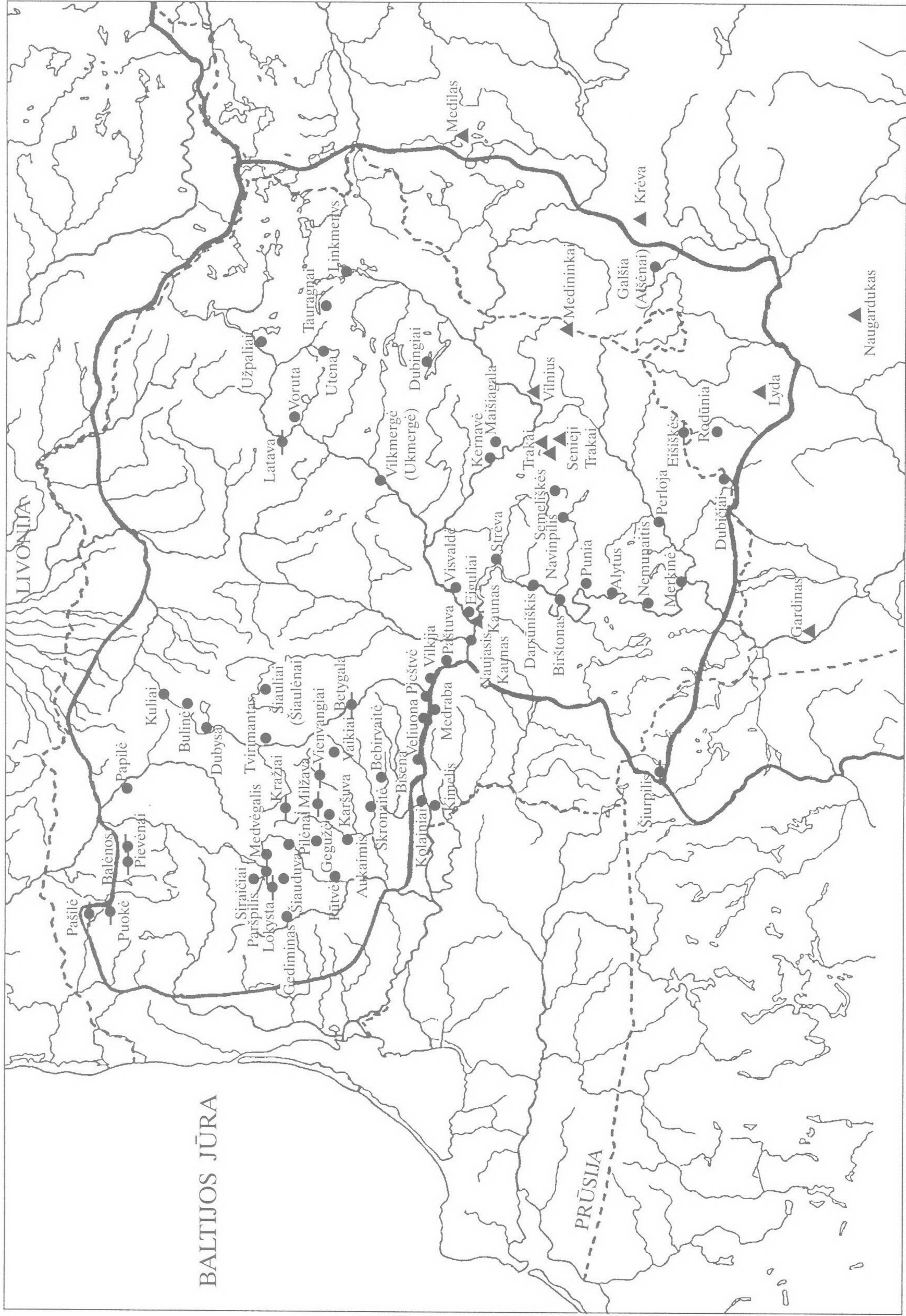
Kiek sistemingiau įvertinti visą vienu metu egzistavusių pilių tinklą leidžia 1253 m. Kuršo dalybų aktai. Pietų Kuršo dalybų akte išvardyta 81 vietovė, priklausiusi 5 žemėms, ir 4 vietovės, priklausiusios atskirai minimai *Poys* pilies apygardai (*castellatura Poys*) (Livländisches, 1853, sk. 327–329). Faktiškai kiekviena lokalizuota Pietų Kuršo žemių vietovė gali būti susieta su joje arba netoli jos šiandien esančiu piliakalniu, ir tai nėra atsitiktinumas. Toliau dokumente kalbama apie ginčų dėl sienų tarp žemių ir pilių apygardų sprendimą (*inter terras et terras, castellaturas et castellaturas*; vokiškame dokumente: *tuschen landen und landen, borcsukunge und borchsuckunge*) (Livländisches, 1853, sk. 328, 335), be to, kai kurios 1253 m. minimos vietovės kituose dokumentuose tiesiogiai vadinamos pilių apygardomis (Livländisches, 1853, sk. 417). Suprantama, *Poys* pilies apygardą sudariusios vietovės nebuvo pilys, bet kitos kuršių žemėse minimos vietovės turėjo būti tokios pat pilių apygardos, kaip ir *Poys*, tik pastaroji nepriskirta nė vienai žemei ir padalyta atskirai. Taigi iš viso Pietų Kurše XIII a. viduryje būta 82 pilių, iš kurių apie 60 stovėjo dabartinės Lietuvos teritorijoje. Kuršo teritorijoje lieka ne tiek jau daug vėlyvųjų piliakalnių, kuriuose stovėjusios pilys nebūtų paminėtos 1253 m. Tai rodo gana tankų vienu metu gyvavusių pilių tinklą, kurio kitose Lietuvos vietose atkurti jau nebegalime.

Dabartinėje Lietuvos teritorijoje yra apie 450 vėlyvųjų piliakalnių, bet ne visi jie buvo naudojami vienu metu, be to, ne visi vėlyvieji piliakalniai laikytini medinių pilių vietomis (Zabiela, 1997, p. 460, 462). Bent pusė iš 64 medinių pilių, minimų rašytiniuose šaltiniuose, XIV a. pabaigoje jau buvo apleistos ar sunaikintos. Sugriauta ar apleista pilis galėjo būti atstatoma tuojau pat, praėjus keliems dešimtmečiams, arba iš viso neatstatoma, priklausomai nuo susiklosčiusių aplinkybių. Todėl kalbėti apie tokią dinamišką, nuolat kintančią pilių sistemą yra sunku. Vis dėlto galima manyti, kad šaltiniai užfiksavo svarbiausias pilis. Tai nebūtinai didžiausios ir stipriausios pilys, bet būtent tos, kurioms istorija lėmė atlaikyti pagrindinius kryžiuočių smūgius. Tad pabandykime apžvelgti žinias apie Lietuvos pilių tinklą, o kartu panagrinėti sunkiai lokalizuojamų pilių lokalizacijos problemas (1 pav.).

Žemaitijos pilys

Pietų Žemaitijos pilių tinklas labiausiai nukentėjo 1329 m. Čekijos karaliaus Jono Liuksemburgiečio vadovauto žygio metu, kai buvo užimtos 5 svarbiausios pilys. Pultų pilių sąrašą pateikia žymus viduramžių Prancūzijos kompozitorius ir poetas Gijomas de Mašo (Guillaume de Machaut), pats dalyvavęs šiame žygyje. Visų pirma paminėjęs **Medvėgalio** (*Medouagle*) pilies (*ville* – „miestas“) puolimą, apie kurį kalba ir kiti šaltiniai, poetas išvardija ir kitas keturias Čekijos karaliaus bei kryžiuočių paimtas pilis (*fortresses*): *Xedeyctain et Gedemine, /Gegusė Aukahan...* (Zajęczkowski, 1929, p. 227–228). Šis išvardijimas iš esmės atitinka realų žygio maršrutą – pirmosios dvi pilys pultos pakeliui į Medvėgalį, kitos dvi – grįžtant atgal. Tik *Xedeyctain* ir Gedimino pilys, matyt, dėl rimo sukeistos vietomis. **Gedimino** pilis stovėjo tuometiniame Lietuvos pasienyje – Kvėdarnos (Padievaičio) piliakalnyje ties Jūros aukštupiu (Gudavičius, 1988b; Nikžentaitis, 1996, p. 63), todėl ji turėjo būti puolama pirmoji. Nesunkiai lokalizuojamos paskutinės dvi pilys: **Gegužės** – Gegužės piliakalnyje (Nikžentaitis, 1996, p. 65) ir **Aukaimio** – Batakių piliakalnyje (Dubonis, 1998, p. 56).

Problemiškiausias vietovardis yra **Xedeyctain**. Jį bandyta tapatinti su Kvėdarna (Batūra, 1985, p. 430; Vanagas, 1996, p. 127–128), bet čia stovėjo Gedimino pilis. Bandyta sieti ir su Petro Dusburgiečio minima pilimi *Sisditen/Sirditen*, jas rekonstruojant į Girgždutę (taip pritempiama prie Girgždutės piliakalnio) arba išvelgti čia Žiesdytės pilį. Pastaroji „surandama“ Žiezdzio ežero ir upelio baseine Telšių r., Žarėnų apylinkėse (Nikžentaitis, 1996, p. 65). Tačiau toks milžiniškas šuolis į šiaurę nuo realaus 1329 m. žygio maršruto visiškai neįtikėtinas, juo labiau, kad nurodytoje vietoje nežinomas net piliakalnis. Neabejotina, kad vietovardis *Xedeyctain* yra gerokai iškraipytas. Lietuvai nebūdingi vietovardžiai, prasidedantys *ks*, čia raidė *x* greičiausiai žymi garsą *s* ar *š* (plg. Būga, 1961, p. 153). Negalėdami vien iš tokios iškraipytos formos atkurti lietuviško vietovardžio, turime visų pirma vadovautis pačiu žygio maršrutu. Tarp Gedimino pilies (Kvėdarnos) ir Medvėgalio yra **Šiauduva**, XIV a. pabaigos kryžiuočių kelių aprašymuose ir XVI a. šaltiniuose žinoma kaip valsčiaus centras (Littauischen, 1863, p. 666, W. 2; Спрогис, 1888, с. 337). Šalia jos yra gal kiek menkai įtvirtintas, bet aukštas (su stačiais 15–20 m aukščio šlaitais) ir gerai gamtinių kliūčių apsaugotas Padievaičio piliakalnis (Tarybų, 1987, p. 260; Lietuvos, 1975, p. 120). Tad su Šiauduva ir reikia tapatinti paslaptinę

1 pav. XIII–XV a. Lietuvos pilių išsidėstymas: ● – rašytiniuose šaltiniuose minimos medinės pilyys; ▲ – XIV–XV a. šaltiniuose minimi piliakalniai (piliavietės), ▲ – mūrinės pilyys; ———— – aptikslės tikrosios Lietuvos XIV a., - - - - - – dabartinės valstybių sienos. T. Baranausko brėž.

Xedeyctain pilį. Įdomu, kad Gedimino ir Šiauduvos pilis šiandien sieja panašūs piliakalnių pavadinimai – Padievaitis ir Padievytis. Kadangi šie pavadinimai akivaizdžiai susiję su pagoniškuoju kultu, galima manyti, kad abiejų pilių religinis gyvenimas buvo sutvarkytas pagal tą patį modelį.

Dėl **Sisditen/Sirditen** pilies, kuri kartais tapatinama su *Xedeyctain*, reikia pasakyti, kad tai visai kita pilis. Ji minima tik vieną kartą, ryšium su 1314 m. kryžiuočių antpuoliu, kurį ji sėkmingai atlaikė. Petras Dusburgietis nurodo, kad pilis buvo Medininkų valsčiuje. Pavadinimas iškraipytas: išlikusiame Petro Dusburgiečio kronikos nuoraše rašoma *Sisditen*, o Mikalojaus Jerošino XIV a. eiliuotame kronikos vertime į vokiečių kalbą – *Sirditen* (Dusburg, 1861, p. 180, III, 321; Jeroschin, 1861, p. 584). Peržvelgus Medininkų valsčiaus vėlyvuosius piliakalnius, į akis krinta vakarinį jo pakraštį gynęs Šiuraičių piliakalnis, kuris galėjo tapti vienu iš pirmųjų taikinių, kryžiuočiams nuo Jūros upės pusės įsiveržus į Medininkų valsčių. Piliakalnis gerai įtvirtintas (Batūra, 1964b, p. 118). Atrodo, kad pilies pavadinime *Sirditen* tiesiog klaidingai parašyta raidė *d* vietoj *a* (tai galėjo atsitikti per daug ištesus raides *a* kojele). Ištaisius šią klaidą, pilies pavadinimas įgauna piliakalnio pavadinimą atitinkančią formą – *Siraiten*. Tad *Sisditen/Sirditen* reikėtų traktuoti kaip **Siraičių** pilį, stovėjusią šiandieniniame Šiuraičių piliakalnyje.

Su 1329 m. žygio metu pultomis pilimis siejama ir garsiosios **Pilėnų** pilies problematika, nes abiem atvejais kryžiuočiai susidūrė su kunigaikščio Margirio organizuojamu pasipriešinimu. 1336 m. Margiris vadovavo Pilėnų gynybai ir, nebelikus vilties ją apginti, nusižudė kartu su visais pilyje buvusiais žmonėmis. Apie Margirio veiksmus 1329 m. skaitome belgo Jono de Prezo kronikoje, kur aprašoma jo dvikova su Čekijos karaliumi Jonu Liuksemburgiečiu, po kurios Margiris pateko į nelaisvę ir buvo išpirktas. Dvikova vykusį prie pilies *Galidaine*, o pralaimėjimo atveju Margiris žadėjo nebekariauti su kryžiuočiais ir pasitraukti į *Ycoine* (Prajs, 1880, p. 412–414; Nikžentaitis, 1993, p. 27–30). Iš aprašymo matyti, kad *Galidaine* buvo pačiame Lietuvos pasienyje – ją puola priešakinis kariuomenės būrys. Kai jį užpuola lietuviai, vienas riteris bėga į „Vokiečių ordino valdas“ ir iš ten grįžta jau su karaliumi bei pagrindinėmis jėgomis.

Alvydas Nikžentaitis pateikė gana neįtikėtiną šiame pasakojime minimų vietovardžių interpretaciją – neva **Galidaine** atitinkanti Gelindėnų piliakalnį (Plungės r., Paukštakių sen.), o **Ycoine** – Jūkainių kaimą („pilį“) kone kitame Žemaitijos gale (Raseinių r.,

Viduklės sen.). Beje, būtent prie šių Jūkainių bando ma surasti Pilėnų pilį (Nikžentaitis, 1996, p. 66–68; 1993, p. 33, 36–38). Visų pirma čia nėra reikalo kurti pilių nebuvėlių, neva stovėjusių toli nuo 1329 m. žygio maršruto. Kaip matėme analizuodami Gijomo de Mašo duomenis, 1329 m. žygis prasidėjo Gedimino, o baigėsi Aukaimio pilies puolimu. Būtent su jomis ir reikia sieti Jono de Prezo iškraipytai užrašytus vietovardžius *Galidaine* ir *Ycoine*. Vargu ar Margiris pralaimėjimo atveju žadėjo pasitraukti į *Ycoine*. Jis greičiausiai pažadėjo ką kitą – nebekariauti su kryžiuočiais ir lydėti juos jų žygyje nuo Gedimino iki Aukaimio pilies. Tai kiek iškreiptai ir atsispindėjo Jono de Prezo kronikoje.

Lokalizuojant pačią Pilėnų pilį, papildomas orientyras yra **Trapėnų žemė**, kurioje ji stovėjo. Su Trapėnų žeme susijusių vietovardžių pietų Žemaitijoje gausu, daug jų minima XIV–XVI a. šaltiniuose. A. Nikžentaitis Trapėnų žemę lokalizuoja paprasčiausiai apibrėždamas didžiausios šių vietovardžių koncentracijos regioną (Nikžentaitis, 1990). Tačiau tai prieštarauja žinomiems toponimikos dėsniams, pagal kuriuos su žemės ar etnos pavadinimais susiję vietovardžiai koncentruojasi jų paribyje ar už ribų. Kaip žinia, nepaisydamas šios taisyklės, Mikola Jermalovičius „Metraštinę Lietuvą“ lokalizavo tarp Naugarduko ir Minsko, už ką buvo pagrįstai sukritikuotas (Насевич, 1993, c. 20). Tad ir Trapėnų žemės reikia ieškoti ne Trapėnų vietovardžių paplitimo plote, o šalia jo. Kadangi Trapėnų žemė kryžiuočiams buvo menkai žinoma (minima tik vieną kartą), ji ieškotina šiauriau Trapėnų vietovardžių komplekso. Prisiminus Margirio veiklos zoną, jos paieškų sritį galima apibrėžti 1329 m. pultų pilių regionu – tai dabartinis Šilalės rajonas (Gedimino pilis – Medvėgalis – Gegužė; Aukaimis atkrinta, nes įeina į Trapėnų vietovardžių koncentracijos zoną).

Šiame regione, šalia Medvėgalio, aiškiai dominuoja Pilių piliakalnis prie Kaltinėnų. Piliakalnis stačiais 20 m aukščio šlaitais, su didele ovalia aikštele (65x45 m), 3 grioviais, 2 pylimais, be to, turi priešpilį su 25x23 m dydžio aikštele (Tarybų, 1987, p. 380; Lietuvos, 1975, p. 135). Patys Kaltinėnai nuo XIV a. pabaigos žinomi kaip svarbus administracinis Žemaitijos centras šalia Medininkų, Kražių ir Viduklės (Almonaitis, 1998b, p. 34–35). Visa tai, o kartu ir kaimo, kuriame stovi piliakalnis pavadinimas *Pilės*, legendinę Pilėnų pilį leidžia lokalizuoti šiame piliakalnyje prie Kaltinėnų miestelio.

Aptartame regione XIV a. pradžioje yra stovėjusios dar kelios pilys. **Pūtvė** (ar Pūtinė, Pūtinikė) siejama su Pūtvės piliakalniu, nuplautu Akmenos upės (Batūra, 1985, p. 421). Pilis sugriauta 1308 m., atstatyta

po ilgesnės pertraukos tarp 1326 ir 1328 m., bet vėliau nebeminima, matyt, vėl sugriauta ar apleista. 1308 m. kryžiuočiai sudegino dvi Karšuvos žemės pilis, apleistas karšuvių – Skronaitę ir Bebirvaitę. **Bebirvaitė** siejama su Bebirvos upeliu ir jo intaku Bebirvyčiu, tačiau piliakalnio šalia jų nerasta (Batūra, 1985, p. 422; Nikžentaitis, 1996, p. 66). Atsižvelgiant į tai, kad Bebirvaitės vardas turi mažiškinę formą (*Biverwate/Bibberwaten*), ją reikėtų sieti visų pirma su Bebirvyčiu. Kol nerastas piliakalnis, ją galima sąlyginai lokalizuoti ties šio upelio viduriu esančiame Šimkaičių bažnytkaimyje. **Skronaitė**, matyt, bus stovėjusi Eržvilko piliakalnyje (plg. Batūra, 1985, p. 422). Visgi svarbiausia Karšuvos žemės pilis, vadinta **Karšuvos** vardu, išstovėjo iki pat XIV a. pabaigos. 1385 m. kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašyme sakoma, kad nuo Viduklės galima eiti iki Raseinių arba „Karšuvos, kur yra pilis, į kurią iš viso krašto visi subėga“ (Littauschen, 1863, p. 678, W. 25; Lietuvos, 1983, p. 17). Tai greičiausiai Karšuvos žemės centras, kurį galima susieti su šalia Karšuvos kaimo esančiu Ivangėnų piliakalniu (Baranauskas, 2000, p. 198). Rodos, būta ir **Vaikių** pilies – Petras Dusburgietis rašo apie pilies Vaikių valsčiuje sudeginimą 1322 m. (Dusburgietis, 1985, p. 273, III, 340). Ji lokalizuojama Galkaičių piliakalnyje netoli Vaikupio upelio ir laikoma valsčiaus centru (Batūra, 1985, p. 419). Vėliau Vaikiai minimi dažnai, bet apie pilį neužsimenama – ji turbūt nebuvo atstatyta.

XIV a. pabaigos kryžiuočių kelių aprašymuose minima keletas apleistų žemaičių pilių (piliakalnių): Betygala, Kražiai, Lokysta, Milžava, Paršpilis, Vienvangiai. **Betygaloje** yra vidutinio dydžio piliakalnis ir didelis nebaigtas įrengti piliakalnis (Lietuvos, 1975, p. 40). **Kražių** pilis siejama su atokiau nuo dabartinio miestelio esančiu Papilio piliakalniu, **Paršpilis** nesunkiai lokalizuojamas Burbiškių piliakalnyje prie Paršo ežero (Batūra, 1964b, p. 120, 125). **Lokystą** (pilį Lokystos krašte) galima susieti su prie Lokystos upelio stovinčiu Treigių piliakalniu (Lietuvos, 1975, p. 169). **Milžava** stovėjo šalia Milžavėnų esančiame Pabalčių piliakalnyje (Zabiela, 1995, p. 178). Netoliese buvo ir **Vienvangių** pilis. Iš kryžiuočių kelių aprašymų sužinojome, kad ji buvo už 2,5 mylios į šiaurės rytus nuo Nemakščių miško (Littauschen, 1863, p. 677, W. 24; Lietuvos, 1983, p. 17) ir 2 mylių į šiaurės vakarus nuo Vaikupio (Littauschen, 1863, p. 688, W. 52; Lietuvos, 1983, p. 25). Tokią situaciją bene geriausiai atitinka Molavėnų piliakalnis, neturintis ryškesnio kultūrinio sluoksnio (Zabiela, 1996, p. 352) ir todėl tinkamas anksti apleistos pilies lokalizavimui.

Reikia pastebėti, kad A. Dubonis terminą *burgwal* verčia žodžiu „pilis“ (Dubonis, 1991; 1998, p. 13, 72),

tačiau tokio požiūrio plačiau neargumentuoja. Tarp volgiškų žodžių *burgwal* ir *hus, burg* (pilis) visgi būta skirtumo, ir *burgwal* visų pirma reiškė piliakalnį. Pavyzdžiui, kryžiuočių kelių aprašymuose Kražiai apibūdinami kaip *burgwall* (Littauschen, 1863, p. 679, W. 28), o kitu atveju pasakoma, kad čia yra stovėjusi pilis – *do das hus hat gelegen* (Littauschen, 1863, p. 675, W. 17). 1425 m. laiške Livonijos magistras rašo apie Palangos piliakalnį (*bürgwall zcu Palangen*) ir nurodo, kad jis „yra labai tvirtas ir ant jo galima pastatyti visai stiprią pilį (*gar eyn fest hawssz buwen*)“ (Livländisches, 1881, p. 220). Abiem atvejais akivaizdžiai kalbama apie apleistus piliakalnius. Ar šiuo terminu gali būti vadinamas piliakalnis su dar tebestovinčia pilimi, kol kas sunku pasakyti.

Šiaurės Žemaitijos pilių tinklas buvo menkesnis ir prasčiau žinomas. Bene labiausiai į šiaurę buvo nutolusi **Papilė**, dėl savo pavadinimo laikytina pilimi. Livonijos kryžiuočiai Papilę puolė du kartus – 1339 ir 1359 m. Šiandien šioje vietoje žinomas gynybinis kompleksas, susidedantis iš abipus Ventos stovinčių dviejų piliakalnių, 1 km atstumu vienas nuo kito (Lietuvos, 1975, p. 126–127).

1426 m. sienos tarp Lietuvos ir Livonijos aprašyme minimi 6 pilies kalnai (*schlatesberge*), matyt, sudarę šiaurinio Lietuvos pasienio gynybos liniją. Pavadinimais minimi tik 4 iš jų – **Pievėnai**, **Balėnos**, **Puokė** ir **Pašilė**. Dar du neįvardyti piliakalniai (*twe schlatesberge*) minimi tarp Pašilės ir Erlos upelio (Livländisches, 1881, p. 326). Visos išvardytos vietovės šiandien nesunkiai surandamos Mažeikių ir Skuodo rajonuose. Sudėtingiau lokalizuoti piliakalnius, kurių nė vienas šiandien nėra žinomas. Vis dėlto jų paminėjimo faktas akivaizdus. Kad šiuos piliakalnius reikia laikyti ne kuršių, o lietuvių palikimu, rodo tokie faktai: 1) pilys tokiais pavadinimais neminimos 1253 m. pietų Kuršo dalybų akte; 2) seniai apleistų pilių vietos, tokių kaip žiemgalių Sidabrė ar Raktuvė, tame pačiame dokumente vadinamos ne piliakalniais, o tiesiog kalnais. Vadinasi, pilies kalnais čia vadinamos tik neseniai stovėjusios pilys, ant kurių dar matosi gynybiniai įtvirtinimai ar jų liekanos. Paskutiniu metu šios vietovės jau buvo integruotos į Kuršo vyskupijos teritoriją. 1420 m. laiške Kuršo vyskupas skundėsi didžiajam magistrui, kad kai kurios jo valdos gali atitekti Žemaičių vyskupijai. Laiškas surašytas „mūsų kaime Pašilėje“ (*Gescreven in unserm dorpe Passillen*) (Livländisches, 1867, p. 624), matyt, vietoje apžiūrint ginčytiną pasienio zoną.

1348 m. vasarį Livonijos magistro Gosvino **Šiaulių žemėje** pultas pilis aprašė Baltramiejus Hionekė (Bartholomäus Hoeneke) Naujojoje Eiliuotojoje Livonijos kronikoje (1315–1348 m.). Tačiau ši kronika

neiškilo ir yra žinoma tik iš atpasakojimų, kurių plačiau yra pateikti Johanno Rennerio „Livonijos istorijose“ (XVI a.) ir Hermano Vartbergės Livonijos kronikoje (XIV a. pab.). Tačiau Hermanas Vartbergė 1348 m. žygį aprašė paviršutiniškai, paminėjo tik tai, kad buvo nuniokota Šiaulių žemė „su pilimis“ (*terram Sauliam cum castris totaliter devastavit*) (Wartberge, 1863, p. 75), o Renneris paeiliui aprašė kiekvienos pilies puolimą. Jo teigimu, žygis prasidėjo nuo Svėtės upės (*beke Swente*, turbūt ties Mintauja, dabar Jelgava). Pirmiausia užimta Kulių pilis (*dat hus Kulen*), paskui – kita pilis Businė (*ein ander hus Businne*) ir Dubysa – stipriausia pilis šiame Lietuvos regione (*Dobisen, dat was dat vasteste slott in Littouwen disses ordes*). Kitą dieną magistro pasiūsti kuršiai užėmė Ceilos tvirtovę (*eine vestinge genommet Ceila*), kurioje slėpėsi šiauliečiai (*Sauler*) su žmonėmis ir vaikais (Russow, 1876, p. 97). Šių pilių pavadinimus sumini ir kiti Baltramiejaus Hionekės duomenis atpasakojantys XVI a. autoriai: Balthasaras Russowas (*de Schlöte Kula, Basyne, Dobbesyne, unde Zela*) (Russow, 1848, p. 27) bei Dionysijus Fabricijus (*eorum munitiones... Kula, Basin, Dobesin et Zela*) (Fabricius, 1848, p. 458).

Nekyla abejonių dėl **Dubysos** pilies lokalizacijos – tai Bubių piliakalnis Dubysos aukštupyje. Galima priimti ir Romo Batūros pasiūlytą **Kulių** pilies lokalizavimą Jurgaičių piliakalnyje prie Kulpės upelio (Batūra, 1986, p. 6). Pastarasis upėvardis greičiausiai yra sutrumpėjusi vardo *Kulupė forma, tad šalia esanti pilis natūraliai gauna Kulių pavadinimą. Iš esmės galima pritarti ir R. Batūros aiškinimui, kad *Ceila/Zela* yra iškraipytas **Šiaulių** pavadinimas (*Seula* ar pan.) (Batūra, 1986, p. 8), tačiau reikia pastebėti, kad lokalizuojant šią pilį dabartiniuose Šiauliuose, pažeidžiama nuosekli pilių seka: dabartinis Šiaulių miestas yra tarp Kulių (Jurgaičių) ir Dubysos (Bubių), o 1348 m. *Ceila/Zela* pulta jau paėmus Dubysos pilį. Bet, ar XIII–XIV a. Šiauliai ir dabartiniai Šiauliai – tai ta pati vietovė?

Šiauliai tradiciškai laikomi XIII–XIV a. Šiaulių žemės centru, tačiau archeologiniai tyrinėjimai rodo, kad tai buvo vietovė, esanti pačiame žemaičių ir žiemgalių paribyje (Vaškevičiūtė, 1999, p. 7–8). Tą patį sako ir lingvistiniai duomenys. Šiaulių piliakalnio pavadinimas Salduvė turi priesagą *-uvė*, kuri, Kazimiero Būgos teigimu, būdinga žiemgaliams (Būga, 1961, p. 257). Ar tikrai Šiaulių žemės centras buvo pačiame šios žemės paribyje? Vargu. Šiaulių (Salduvės) piliakalnis nepriylgsta Šiaulės kalnui – taip vadinamas Kudinų piliakalnis prie Šiaulėnų. Pastarasis pagrindiniais parametrais lenkia Salduvės kalną: yra aukštesnis (Šiaulės kalnas 12–18 m, Salduvės kalnas – 10–14 m. aukščio) ir turi didesnę aikštelę (atitinkamai 36–38 ir 30–35 m skersmens)

(Lietuvos, 1975, p. 88, 163). Svarbu ir tai, kad Šiaulės kalnas (Kudinų piliakalnis) nėra gentinės teritorijos paribyje ir labiau tinka būti Šiaulių žemės centru.

Pastebėjime dar vieną aplinkybę: XIV–XV a. sandūros šaltiniuose tarp svarbiausių Žemaitijos valsčių Šiaulių žemė neminima. Yra žinių tik apie Tendžiogalos valsčių, kuriam priklausė Šiaulėnai. 1406 m. iš jo kryžiuočiai ėmė įkaitus, kaip ir iš kitų pagrindinių Žemaitijos valsčių (Almonaitis, 1998b, p. 80). Panašu, kad kryžiuočių antpuolių nualintos Šiaulių žemės centras XIV a. pabaigoje persikėlė į pietus – į Tendžiogalą, o šiaurinė žemės dalis su centru dabartiniuose Šiauliuose vėliau nuo jos atskilo ir sudarė atskirą valsčių.

Taigi XIII–XIV a. Šiaulius reikėtų sieti ne su dabartiniais Šiauliais, o su Šiaulėnais ir šalia jų esančiu Kudinų piliakalniu – Šiaulės kalnu. Šitokia Šiaulių lokalizacija logiškai paaiškina ir 1348 m. žygio maršrutą: Kuliai (Jurgaičiai) – Dubysa (Bubiai) – Šiauliai (Kudinai). Šiame jau bendrais bruožais nubrėžtame maršrute trūksta vienos grandies – **Businės** pilies tarp Kulių ir Dubysos. Tiesą sakant, vėlyvųjų piliakalnių išsidėstymas šiame regione alternatyvų beveik nepalieka – tarp Kulių ir Dubysos yra tik jau minėtas Šiaulių piliakalnis (Salduvės kalnas). Nebent kryžiuočiai būtų padarę lankstą pro Luponių piliakalnį.

Ką galima pasakyti apie patį vietovardį *Businne* ir jo pėdsakus? Ieškoti Businės pilies bandyta įvairiai, bet vargu ar sėkmingai. R. Batūra ją lokalizavo Normančių piliakalnyje, vadinamame Bauskės kalnu (Batūra, 1986, p. 6–7). Tačiau šis piliakalnis neturi vėlyvųjų piliakalnių požymių ir yra ne prieš Dubysą, o piečiau jos. Taip kryžiuočiai verčiami po Šiaulių žemę klaidžioti zigzagais, nors pasiryžus užiminėti pilis, nėra logiška užnugaryje pasilikti neužimtų pilių ir grįžti prie jų vėliau. E. Gudavičius atkreipė dėmesį į tai, kad, norėdamas priartinti Businės vardą prie Bauskės, R. Batūra nepagrįstai tapatina vietovardžius *Businne* ir *Bussike*, kurie minimi ryšium su skirtingais 1348 m. žygiais (Gudavičius, 1988a). Tačiau jo paties siūloma Businės lokalizacija Buožėnų piliakalnyje (Telšių r.) irgi neišlaiko kritikos, nes šio istorinėse kuršių žemėse esančio piliakalnio niekaip negalima susieti su Šiaulių žeme. Gintauto Zabielos siūloma artimesnė Šiauliams lokalizacija Buišų piliakalnyje (Telšių r.) (Zabiela, 1995, p. 178) irgi mažai pagelbsti – piliakalnis vis tiek lieka vis dar kuršių žemės pakraštyje ir yra pernelyg nutolęs nuo Šiaulių žemės bei 1348 m. žygio maršruto.

Tad grįžkime į Šiaulius, kaip į perspektyviausią Businės pilies paieškų vietą, ir atkreipkime dėmesį į jų istorinę mikrotoponimiką. Vilius Pūronas surinko įdomių duomenų, atspindinčių, jo žodžiais tariant, „Šiaulių

buliškąją tradiciją“. Apie Šiaulių piliakalnį pasakojamas padavimas, kad milžinas jautis atsigulė prie Talšos pailsėti ir nebeatsikėlė, o ant jo užaugo visas kalnas. Taigi Šiaulių piliakalnis tapatinamas su buliu. Be to, žinoma, kad vieta, kur 1625 m. pastatyta Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, vadinosi *Buleine*. Apie pačios bažnyčios statybą pasakojama legenda, pagal kurią bažnyčios statybai žmonės turėjo aukoti veršiukus. Iš jų užaugus jaučiams, klebonas juos paleidęs laisvai ganytis visuose laukuose ir pievose, o prireikus prašydavęs vieną kitą bulių sugauti. Esą net buvęs priežodis „Šiaulių bulius“, reiškęs palaidūną (Puronas, 1988). Šie padavimai mažų mažiausiai atspindi Šiaulių sąsajas su toponimu *Buleinė*, galbūt rodo tam tikras bulių auginimo tradicijas, nulėmusias tokio toponimo atsiradimą. Tad greičiausiai būtent kaip **Bulinę** ir reikia traktuoti 1348 metais pultą *Businės* pilį. Baltramiejaus Hionekės tekstas mus pasiekė vėlyvuose atpasakojimuose. Iškraipytas vietovardžio užrašymas juose labai tikėtinas. Dėl tuo metu vartotos *s* raidės formos *ſ*, ši raidė galėjo būti supainiota su *l* ir *Bulinne* perskaityta kaip *Buſinne*. Toks aiškinimas ir tokia *Bulinės* pilies lokalizacija visas 1348 m. pultas pilis surikiuoja į nuoseklią grandinę, į kurią įeina svarbiausi Šiaulių žemės piliakalniai.

Šiaulių žemėje reikėtų ieškoti ir XIII a. žemaičių kunigaikščio Vykinto pilies, pavadinimu **Tvirimantas** (*Твиреметь, Твиреметь*) (Ипатьевская, 1908, стб. 818). Istoriofrafijoje pilis dažnai siejama su Tverais (Gudavičius, 1998, p. 172–173), tačiau pavadinimų panašumas menkas, be to, prie Tverų nėra tinkamo pilkainio (Batūra, 1964b). Pastaruoju metu Stasys Kasperavičius iškėlė hipotezę, kad Tverų pilis stovėjusi Vembutų piliakalnyje 8 km į pietryčius nuo Tverų (Kasperavičius, 2002), tačiau taip tik bandoma pateisinti tradicinę versiją, kuri neturi nei lingvistinio, nei istorinio pagrindo. Pilies pavadinimas Ipatijaus metraštyje, ir ypač jo Chlebnikovo nuoraše, žymiai labiau primena asmenvardį *Tvirimantas*, negu *Tverų* vardą. Pylis iš tiesų kartais būdavo pavadinamos jas įkūrusių ar valdžiusių kunigaikščių vardais, todėl toks pavadinimas mūsų neturėtų stebinti (Baranauskas, 2001a, p. 11; Vanagas, 1996, p. 92–94). Kartu, užuot bandžius „iš bėdos“ pritempti šios pilies vardą prie Tverų toponimo, reikia konstatuoti, kad pilies pavadinimas dabartinėje toponimikoje nepaliko pėdsakų.

Atsisakius dirbtinio Tverų orientyro, aiškėja, kad Tvirimanto pilis, kaip ir apskritai Vykinto valdos, sietina su Šiaulių žeme. Istoriofrafijoje seniai pastebėta, kad daugelio Ordino brolių žūtimi kaltinamas Vykintas turėjo būti 1236 m. Šiaulių mūšio vadas (Gudavičius, 1998, p. 188). Tai iš esmės ir yra patikimiausias

Vykinto valdų lokalizavimo kriterijus, nes užpultos žemės gynyba visų pirma turėjo rūpintis jos kunigaikštis. Nesant toponiminių duomenų, konkrečiau lokalizuoti Tvirimanto pilį sunku. Tik sąlyginai ją galima pabandyti susieti su didžiausiu istorinio vardo neturinčiu šio regiono piliakalniu. Toks yra Kubilių piliakalnis Dubysos vidurupio kairiajame krante (Kelmės r.). Aikštelės matmenimis (50x70 m) jis prilygsta Šeimyniškių piliakalnyje lokalizuojamai Vorutai, bet yra aukštesnis (iki 24 m aukščio) (Lietuvos, 1975, p. 88).

Svarbų vaidmenį suvaidino Nemuno žemupio pilys, atlaikiusios pagrindinius kryžiuočių smūgius. Jų lokalizaciją plačiausiai aptarė R. Batūra (Batūra, 2001, p. 82–86; 1985, p. 413–425). Galima sutikti su **Kimelio** pilies lokalizavimu Kukarskės piliakalnyje, nes netoliese yra Kaimelio kaimas, o ir istoriniai duomenys tam neprieštarauja (Batūra, 1985, p. 420).

Neaiškiausia yra **Medrabos** pilis, kurią kryžiuočiai sudegino 1291 m. Dėl atkaklaus lietuvių pasipriešinimo nepavykus užimti Veliuonos pilies, kryžiuočiai „nukreipė savo žygį (*diverterunt iter suum*) į Medrabos pilį, per kurią krikščionys patyrė daug bėdų, ir, stipriai puldami, visus paėmė į nelaisvę arba išžudė, užkūrė ugnį ir ją iki pamatų sudegino“ (Dusburg, 1861, p. 154, III, 244). Iš aprašymo matyti tik tiek, kad pilis buvo netoli Veliuonos. Galima padaryti prielaidą, kad pilis buvo zonoje, kurioje vėliau nebeliko lietuvių pilių, nes ji nebeatstatyta. Galbūt todėl R. Batūra ją sieja su Meškinkų piliakalniu į šiaurę nuo Jurbarko (Batūra, 1985, p. 416; 2001, p. 85–86), bet šis piliakalnis per toli nuo Veliuonos ir netgi nutolęs nuo Nemuno. Arčiau Veliuonos – Raudonėnų piliakalnyje – Medrabą lokalizuoja V. Urbanavičius (Urbanavičius, 1996, p. 22), tačiau į vakarus nuo šio piliakalnio dar ilgai stovėjo Bisenos pilis, todėl neaišku, kodėl lietuviai šios pilies neatstatė. Abiejų autorių lokalizacijos neparemtos jokiais konkrečiais duomenimis.

Mano manymu, ieškant Medrabos pilies, reikia laikytis dviejų nuostatų: ji turėjo būti netoli Veliuonos (nebūtinai į vakarus nuo jos) ir ieškotina visų pirma kairiajame Nemuno krante, kaip ir vėliau sunaikinta Kimelio pilis. Jau XIII a. pabaigoje kryžiuočiai baigė valyti kairiąją Nemuno krantą nuo lietuvių pilių, lietuviai jų neatstatinėjo, o siekė įsitvirtinti dešiniajame Nemuno krante. Be to, reikia atkreipti dėmesį į 1422 m. Vytauto Veliuonos bažnyčios fundacijoje minimą Medynų arba Rusteikių kalną prie Nemuno (*in monte Medyny alias Rusteyki...; infra montem etiam ad litus fluvii Nemen...*) (Codex, 1984, p. 68; Vitoldiana, 1986, p. 42). Rusteikiai šiandien nesunkiai surandami – tai Rūstekoniai prie Nemuno, į vakarus nuo Seredžiaus. Pačiuo-

se Rūstekonyse piliakalnio nėra – tik piliakalnio požymių neturintis Bajorkalnis ties Nemuno ir Armenos santaka (Lietuvos, 1975, p. 149). Tačiau priešais jį, kitoje Nemuno pusėje, tarp Pelutupio ir Remtaus upelių, stovi 15–20 m aukščio Žuklių piliakalnis su 42x10 m dydžio aikštele, juosiamą pylimo (Lietuvos, 1975, p. 189). Greičiausiai čia ir bus stovėjusi Medrabos pilis, kurios vieta dar 1422 m. vadinta Medinų kalnu.

Kolainių ir Bisenos pilys R. Batūros lokalizuotos atitinkamai Jurbarko ir Kartupėnų piliakalniuose (Batūra, 1985, p. 413, 415). Kai kurie tyrinėtojai labiausiai į vakarus nutolusiame lietuviškame Jurbarko Bišpilio piliakalnyje bandė lokalizuoti Bisenos pilį, nes 1283 m. ji pirmoji patyrė kryžiuočių antpuolį. Tokiu atveju antroji kryžiuočių pulta Kolainių pilis (1290 m.) nukeliama labiau į rytus, į Antkalniškių piliakalnį (Urbanavičius, 1996, p. 21), ar net į Kartupėnų piliakalnį (Zabiela, 1995, p. 178), t. y. R. Batūros lokalizacijos atžvilgiu pilys sukeičiamos vietomis. R. Batūra nurodo, kad sprendžiant iš 1316 m. kryžiuočių žygio iš Skirsnemunės į Biseną „Lietuvos link“, Biseną turėjo būti į rytus nuo Skirsnemunės, o tam labiausiai tinka Kartupėnų piliakalnis. Savo ruožtu, Kolainių puolimas vėliau už Biseną nerodo, kad Kolainiai būtinai turėjo būti į rytus nuo jos, nes kryžiuočiai kartais apeidavo lietuvių pilis (Batūra, 2001, p. 83, 85). Su šiais argumentais galima sutikti. Be to, reikia pastebėti, kad Kolainių lokalizaciją Jurbarko Bišpilio (Viešpilio) piliakalnyje patvirtina 1411 m. Mykolo Kiuchmeisterio laiškas. Anot jo, Vytautas sakęs, jog nežino, ar jam priklauso Jurbarkas, o Kiuchmeisteris atsakęs, kad Surmino piliakalnis (*burg-wall*) priklausė Gediminui (Codex, 1882, p. 220). Kaip žinia, paskutinis Kolainių pilies viršininkas buvo Surminas, po atkaklios kovos 1290 m. vos apsigynęs šioje pilyje nuo kryžiuočių, bet paskui nusprendęs pilį apleisti (Dusburgietis, 1985, p. 221–222, III, 238). Taigi Surmino piliakalnis Jurbarke ir buvo Kolainių pilies palikimas. Vėliau Surminas tapo Veliuonos pilies viršininku (Littauischen, 1863, p. 711, Anhang c; plg. Dusburgietis, 1985, p. 263, III, 317–318), todėl jo vardu buvo vadinama ir Veliuonos pilies vieta (Schütz, 1863, p. 544; plg. Marburg, 1863, p. 543).

1316 m. kritus Bisenos piliai, toliausiai į vakarus nutolusiu Lietuvos forpostu prie Nemuno liko **Veliuonos pilis**, pastatyta 1291 m. vietoj apleistos Kolainių pilies. 76 metus (1291–1367) ji atlaikė nuolatinius kryžiuočių smūgius. Apie Veliuonos pilį išliko gerokai daugiau duomenų, nei apie bet kurią kitą Lietuvos medinę pilį. Šios pilies istoriją gana smulkiai išnagrinėjo R. Batūra, pavadindamas ją Lietuvos gynybos skydu kare su Kryžiuočių ordinu (Batūra, 2001). Panašius smūgius

atlaikė ir į rytus nuo Veliuonos, Seredžiuje, stovėjusi **Pieštėvs pilis**, dažnai puldinėta kartu su Veliuona. Nemuno žemupio gynybos linija kryžiuočių buvo visiškai sunaikinta 1362–1368 m. Didysis šturmas prasidėjo 1362 m. mūrinės Kauno pilies išgriovimu (apeinant Veliuonos ir Pieštėvs pilis). 1363 m. sudeginama Kęstučio ties Nevėžio žiotimis pastatyta **Naujojo Kauno pilis**, Pieštėvė bei Veliuona. Veliuoną ir Naująjį Kauną lietuviai dar bandė atstatinėti, bet 1367 m. Veliuonos, o 1368 m. – ir **Paštuvos** bei paskutinį kartą atstatyta Naujojo Kauno pilys buvo galutinai sugriautos, visą Nemuno žemupį iki Žalgirio mūšio ėmė kontroliuoti Ordinas, statęs čia savo pilis (Batūra, 2001, p. 101–107; Oksas, 1995, p. 43–45). 1412 m. Vytautas atstatė Veliuonos ir Pieštėvs pilis (Spory, 1892, p. 46; Codex, 1882, p. 232) ir sukėlė kryžiuočių protestų audrą, nes jie šią teritoriją laikė jau nebe Žemaitijos dalimi, o jiems nukariavimo teise (*iure belli*) priklausančia teritorija (Spory, 1892, p. 74 ir kt.). 1426 m. Vytautas mini ir **Vilkijos pilį**, kuri kartais laikoma atstatyta Paštuvos pilyje, stovėjusia į rytus nuo Vilkijos esančiame Jaučakių piliakalnyje (Tarybų, 1987, p. 323), bet greičiausiai Vilkijos pilis bus stovėjusi į vakarus nuo Vilkijos esančiame Ringovės piliakalnyje, kuris gerokai didesnis ir aukštesnis už Jaučakių piliakalnį (Lietuvos, 1975, p. 145, plg. p. 72).

Paminėtinas 1369 m. Kęstučio bandymas atstatyti Naujojo Kauno pilį (ši kartą mūrinę). Pagrobę statybinės medžiagos kryžiuočiai pasistatė savo Gotesverderio pilį, kurią Kęstutis, savo ruožtu, pabandė perimti ir tai jam trumpam pavyko. Prieš atsiimdami Gotesverderio pilį kryžiuočiai pasiėmė maisto iš savo Bavarijos pilies (*de Beieren*). Taip sakoma Vygando Marburgiečio kronikos lotyniškame vertime. Casparas Schützas, naudodžis kronikos originalu, šioje vietoje susipainiojo, ir parašė, kad kryžiuočiai puolė Kęstučio kontroliuojamą Bavarijos (*Beyery*) pilį (Marburg, 1863, p. 562–563). A. Makarevičius, pasirėmęs šia klaidinga C. Schützo kronikos vieta, padarė išvadą, kad Kęstutis iš tiesų turėjo pilį, vadinamą **Beyery**, ir netgi lokalizavo ją Bernatonių piliakalnyje (Makarevičius, 1978). Ši pilis sulietuvintu Bairių pavadinimu pateko ir į mokslinę literatūrą (Zabiela, 1995, p. 178, 181), tačiau jos reikia atsisakyti.

Aukštaitijos pilys

Aukštaitija turėjo savo atskirą gynybos sistemą, saugojusią ją iš vakarų ir šiaurės ties Nemuno–Neries–Šventosios linija. Jos reikšmė tapo itin akivaizdi žlugus Nemuno žemupio gynybinei linijai. Ties Neries žemupiu kelią į Trakų bei Vilniaus kunigaikštystes saugojo **Eigulių pilis** (stovėjusi Eigulių piliakalnyje, dabar

Kaune). Kryžiuočiai prie jos pirmą kartą prisiartino 1379 m., sudegino – 1382 m. Panašu, kad prie atstatytos Eigulių pilies Vytautas 1390 m. sumušė Skirgailą. Pirmojo Lietuvos metraščio Vilniaus nuoraše užfiksuota bene mažiausiai iškraipyta vietovardžio forma – *Вейкулишкы* (Летописи, 1980, c. 88), kurią galima suprasti kaip Eiguliškes, juo labiau, kad šis susidūrimas iš tiesų įvyko Neries žemupyje. Kituose nuorašuose vietovardis gerokai iškraipytas, netgi buvo bandoma jį susieti su Vytauto žmonos Onos brolio Sudimanto tėvonija *Wesicken* (Jonynas, 1996, p. 147–149). Pastaroji greičiausiai sietina su Eišiškėmis (Merkys, 1996, p. 13).

Kryžiuočiams sudeginus Eigulių pilį, Neries žemupyje buvo pastatyta **Visvaldės** pilis, pirmą kartą paminėta 1385 m. Ji sietina su 1387 m. Jogailos privilegijoje Skirgailai minima neįvardyta „nauja pilimi prie Neries, priešais Šatijus“ (Jakubowski, 1907, p. 45). Prie Neries priešais Šatijus yra Karmėlavos piliakalnis. Apie 1393 m. sudarytame kryžiuočių kelių aprašyme kalbama apie Raistą (*Rist*), esantį už pusės mylios į rytus nuo Visvaldės (Littauschen, 1863, p. 692, W. 64; Lietuvos, 1983, p. 28). Didžiojo Raisto kaimas ir šiandien maždaug tiek nutolęs nuo Karmėlavos, o tai leidžia sutapatinti Karmėlavą ir Visvaldę.

Labai abejotinas **Veprių** pilies egzistavimas, juo labiau, kad Vepriuose nėra piliakalnio, o artimiausias randamas tik kitoje Šventosios pusėje – Sukiniuose (Zabiela, 1995, p. 181). Iš kryžiuočių kelių aprašymų matyti, kad XIV a. Vepriai buvo toje pačioje Šventosios pusėje, kaip ir šiandien (Litauischen, 1863, p. 693, 695, W. 65, 68, 71; Lietuvos, 1983, p. 28, 30). Kalbėti apie Veprių pilį davė pagrindo Vygando Marburgiečio pasakojimas apie tai, kaip 1384 m. kryžiuočiai, vykdami į Veprius, sučiupo belaisvį, kuris pasakė, kad sargyboje (*in custodia*) stovi karalius su 400 vyrų. Kryžiuočiai juos užpuolė, 120 iš jų nukovė, paėmė į nelaisvę vadą (*capitaneum*) (Marburg, 1863, p. 623; Marburgietis, 1999, p. 185–186). Žodį *custodia* traktuojant kaip pilies paminėjimą, atsirado versija apie Veprių pilį. Tačiau pilys paprastai taip nevadinamos. Čia kryžiuočiai galėjo susidurti su laikina Lietuvos kariuomenės stovykla, apsitvėrusia medžių užtvara ir užstojusia kelią į Veprius.

Jei neskaitysime 1279 m. iš Livonijos įvykdyto antpuolio į Kernavės apylinkes, **Kernavės** ir **Maišiagalos** pilys pirmą kartą pultos ir sudegintos 1365 m., kai kryžiuočius į Vilnių vedė maištaujantis Kęstučio sūnus Butautas (Wartberge, 1863, p. 86; Marburg, 1863, p. 552). Netrukus valstybės centras patyrė vis naujus smūgius.

Pirmas kryžiuočių įsiveržimas į **Trakų kunigaikštystės** gilumą buvo įvykdytas dar 1348 m. ir pasibaigė

lietuvų pralaimėjimu Strėvos mūšyje. Tuomet tai buvo dar tik pavienis epizodas. Sprendžiant iš Ronenburgo analų, 1348 m. buvo užpulta ir **Strėvos** pilis (Annales, 1863, p. 146). Tokia pilis tikrai buvo – ji sunaikinta 1368 m. (Marburg, 1863, p. 560). G. Zabiela ją sieja su Lašinių piliakalniu (Zabiela, 1995, p. 181).

Sunaikinę Nemuno žemupio gynybos liniją kryžiuočiai ima puldinėti Nemuno vidurupio pilis: 1372 m. – **Darsūniškį**, 1377 m. – **Merkinę** (Batūra, 1970) ir **Alytų** (Gudavičius, 1989), 1382 m. – **Birštoną** ir **Puniją** (Volkaitė-Kulikauskienė, 1974; 1990). Visos šios pilys, išskyrus Darsūniškį, bet pridedant **Nemunaitį**, išvardytos 1387 m. balandžio 28 d. Jogailos privilegijoje Skirgailai, kurioje aprašoma Trakų kunigaikštystė ir jos ribos: „O nuo Trakų už Nemuno riba nuo Merkinės pilies, kol [tęsiasi] Merkinės valsčius, nuo ten žemyn Nemunu, o taip pat ir iki Vokiečių [sienos], abipus Nemuno, ir giria kaip seniau, ir pilaitės (*городки*): pirmoji Nemunaitis ir valsčiukas (*волостка*), antroji Alytus ir valsčiukas, trečioji Punia ir valsčiukas, ketvirtoji Birštonas ir valsčiukas, ir Vaiguva, ir Rumšiškių kaimas, ir Šlavaišuva iki pat Kauno...“ (Jakubowski, 1907, p. 45).

1381 m. kryžiuočiai sudegina ir Trakų kunigaikštystės gilumoje buvusias pilis – **Navinpilį** bei **Semeliškes** (Marburg, 1863, p. 601). Navinpilis įtikinamai lokalizuotas Aukštadvario piliakalnyje prie Navos ežero (Šaduikis, 1971), o Semeliškės istoriografijoje liko užmirštos. 1381 m. žygio aprašyme pastaroji pilis vadinama *Sunerpil* arba *Simmerpill*. Nurodoma, kad pilis buvusi už 4 mylių nuo Navinpilio, o Schützas dar priduria, kad po *Simmerpill* buvo pulta vietovė *Kalisken* (Marburg, 1863, p. 601–602). Tai turėtų būti Kalniškės prie Kaišiadorių. Tačiau Theodoras Hirschas, komentuodamas Vygando tekstą, nepagrįstai spėjo, kad *Sunerpil* esanti Darsūniškio pilis (Marburg, 1863, p. 601, išn. 1383). Jį suklaidino tai, kad Vygandas, kartodamas pasakojimą apie 1381 m. žygį du kartus, pirmajame pasakojimo variante kalba tik apie Navinpilio ir Darsūniškio sudeginimą – tarp kitko, nurodydamas, kad Darsūniškį sudegino ne kryžiuočiai, o lietuviai, atitraukdami artėjant kryžiuočių kariuomenei (Marburg, 1863, p. 599–600). T. Hirscho versija neįtikina ne tik dėl to, kad *Sunerpil* sudegino patys kryžiuočiai, bet ir dėl visiško pilių pavadinimų skirtingumo, ir dėl to, kad neatsižvelgta į *Kalisken* (Kalniškių) puolimą. Tačiau dėl tokios interpretacijos *Sunerpil/Simmerpill* nepateko į istorikų akiratį, o naujausiame Vygando kronikos vertime į lietuvių kalbą pilies pavadinimas tiesiog ir išverstas „Darsūniškio pilis“ (Marburgietis, 1999, p. 168). Vis dėlto geografinių orientyrų pakanka, kad

šią pilį susietume su Semeliškėmis. Semeliškės kaip *Semelpilis minimos tik tą vienintelį kartą. Pilis, matyt, nebuvo atstatyta. Ją reikėtų sieti su Bagdononių piliakalniu, esančiu už 4 km į pietvakarius nuo Semeliškių. Piliakalniu vadinama kalvelė aiškesnių piliakalnio požymių šiandien neturi, tačiau ypatingų įtvirtinimų jai ir nereikėjo, nes ji iš visų pusių juosiamą pelkės ir Strėvos upės (Lietuvos, 1975, p. 34).

Įtakos zonomis Lietuva ir Vokiečių ordinas buvo pasidaliję ir Sūduvos dykrą, kurioje taip pat būta įtvirtinimų. 1398 m. Salyno sutartimi nustatyta Lietuvos ir Prūsijos siena Sūduvoje buvo vedama nuo Salyno ir Romainių salų Nemune (ties Nevėžio žiotimis) tiesiai iki Šešupės ir Šešupe iki jos ištakų, paskui Netos, Bebro upėmis iki Narevo (Codex, 1882, p. 52). Sūduvos teritorijoje greičiausiai buvo patvirtinta jau seniau nusistovėjusi siena. Šią sieną pranešime didžiajam magistrui išsamiau aprašė Gdansko komtūras, išsiklausinęs gerai dykrą pažįstančių žmonių ir pats ją apžiūrėjęs. Dokumentą paskelbęs A. Prochaska jį klaidingai datavo 1425 m., matyt, pamanęs, kad jis susijęs su Melno sutartimi nustatytos Lietuvos ir Ordino sienos demarkavimu (Codex, 1882, p. 710). Tačiau apie Melno sutartį dokumente nė neužsimenama, kaip neužsimenama ir apie po Žalgirio mūšio tarp Ordino ir Lietuvos iškilusius teritorinius ginčus. Kadangi šiame lapkričio 19 d. datuotame dokumente magistras Konradas Jungingenas minimas jau kaip miręs (mirė 1407 m. kovo 30 d.), jį reikia datuoti 1407 arba 1408 m. (1409 m. birželį kilus karui, Salyno sutartimi nustatyta siena galutinai neteko prasmės). Greičiausiai duomenys apie sieną buvo tikslinami rengiantis 1408 m. sausio 6 d. Kaune įvykusiam Ordino didžiojo magistro Ulricho Jungingeno susitikimui su Vytautu ir Jogaila, tad patikimiau apsistoti prie 1407 m. datos.

Sienos aprašyme minimi du piliakalniai. Pirmasis piliakalnis (*burgwal*) buvęs netoli tos vietos, kur Ordino valdų riba pasiekia Šešupę, dešinėje kelio iš Įsručio į Kauną pusėje. Piliakalnio pavadinimas nenurodomas. Jis sietinas su dabartiniu Piliakalnių kaimo piliakalniu. Antrasis piliakalnis, vadinamas **Šiurpiliu** (*borgwal Surpyl*), buvo ties Šešupės ištakomis. Šiurpilis tuo metu dar tebeturėjo strateginę karinę reikšmę, nes, kaip praneša Gdansko komtūras, dėl jo tarp Ordino ir Lietuvos vyko ginčai: „Taip pat Šiurpilio piliakalnio (*borgwal Suerpyl*) magistras Konradas, jūsų pirmtakas, niekada nenorėjo atiduoti, ir manė, kad jis turi žymėti sieną, nes tai yra galingiausias piliakalnis, kokį man kada nors teko matyti“ (Codex, 1882, p. 711). Šiurpilio pavadinimas susijęs su 1272 m. minimu jotvingių kunigaikščiu Šiurpa (Ипатъевская, 1908, стб. 870). Manoma, kad

dar Kęstučio laikais Šiurpilis buvo lietuvių forpostas Sūduvos dykroje (Kviklys, 1966, p. 600).

Trakų kunigaikštystės pietrytinėje dalyje buvusi **Rodūnios** pilis minima 1387 m. Jogailos privilegijoje Skirgailai (Jakubowski, 1907, p. 45). Greta stovėjusi panaši **Eišiškių** pilis, kaip sužinome iš 1385 m. kryžiuočių kelių aprašymo, tuo metu jau buvo apleista (Littauschen, 1863, p. 701, W. 82). Iš kito kryžiuočių kelių aprašymo sužinome, kad netoliese buvo ir **Dubičių** miestas bei pilis (Littauschen, p. 701, W. 83), o „Rusios pilių sąrašas“ nurodo dar ir **Perlojos** pilį (Тихомиров, 1952, с. 224).

„Rusios pilių sąrašas“ unikalus tuo, kad išvardija net 15 svarbiausių Aukštaitijos pilių: Merkinę, Kernavę, Kauną, Vilkmergę, Maišiagalą, Vilnių (su 4 medinėmis ir 2 mūrinėmis sienomis), Senuosius Trakus (mūriniai), Naujųjų Trakų Pusiasalio pilį (dvi mūrinės sienos, medinė aukštutinė pilis), Naujųjų Trakų Salos pilį (mūrinė), Medininkus (mūriniai), Galšią, Lydą, Punią, Perloją ir Rodūnią. Iš viso Lietuvos pilims sąrašė priskiriamos 93 pilys, bet dauguma jų buvo Lietuvos valdomose Rusios žemėse, nors LDK irgi priklausiusios Volynės, Podolės, Kijevo ir Smolensko pilys vardinamos atskirai. Aiškios geografinės ribos tarp Lietuvos ir Smolensko bei Kijevo pilių nėra – Lietuvos pilys kartais įsiterpia tarp jų.

„Rusios pilių sąrašo“ datavimą reikia aptarti atskirai, nes rusų istoriografijoje įsigalėjo tendencija nepagrįstai ankstinti šio šaltinio datą, o tai sukelia painiavą Lietuvos pilių istorijoje. Sąrašas yra vienas iš Naugarado pirmojo metraščio naujesniosios redakcijos priedų. Ši redakcija datuojama XV a. 4 dešimtmečiu. Kituose prieduose pateikiami kunigaikščių, metropolitų, vyskupų sąrašai, kurie pagal paskutinius nurodytus asmenis gali būti datuojami 1411–1435 m., gal net tiksliau – tarp 1421 ir 1425 m. (Тихомиров, 1952, с. 221). Nepaisant to, pilių sąrašą tyrinėjęs M. Tichomirovas, suradęs senesnę padėtį atspindinčių elementų, pilių sąrašui padarė išimtį ir datavo jį gerokai ankstesniu laikotarpiu – tarp 1387 ir 1392 m. (Тихомиров, 1952, с. 218). Pastaruoju metu V. Janinas žengė dar toliau ir sąrašo sudarymo datą nukėlė į 1375–1381 m. (Янин, 1998, с. 67). Metodologiniu požiūriu tokie datavimai atrodo keistai: ieškoma archaiškų elementų, ir pagal juos datuojama. Neįvertinama tai, kad viduramžių sąlygomis sudaryti sinchronišką, naujausią padėtį atspindintį, visos Rytų Europos pilių sąrašą vargiai įmanoma. Tokio metodo rezultatai Lietuvos atveju duoda paradoksalių rezultatų. Pagal istorinius šaltinius Trakų Salos pilies pastatymas datuojamas apie 1408 m. (Ivinskis, 1941), o „Rusios pilių sąrašas“ jau mini mūrinę Trakų

Salos pilį. Be to, Trakų Pusiasalio pilyje nurodomos dvi mūro sienos, nors dar 1414 m. Trakuose lankęsis Žiliberas de Lanua pusiasalyje matė tik seną medinę pilį (Lannoy, 1866, p. 448–449). Tai rodo, kad pilių sąrašo datavimas ankstesniu laikotarpiu, negu kitų Naugardo pirmojo metraščio priedų, nėra pagrįstas. Sąraše minimos pilys atspindi padėtį Vytauto valdymo pabaigoje.

Grižtant prie „Rusios pilių sąrašė“ paminėtos Perlojos pilies, kuri vienintelė nežinoma iš kitų šaltinių, galima daryti prielaidą, kad ji – viena iš naujų pilių, kurias Vytautas pastatė po Žalgirio mūšio. Tačiau prie tokių pilių negalima priskirti tariamos **Varėnos** pilies, kurią kaip naują Vytauto pilį traktuoja R. Batūra (Batūra, 1968; 1971, p. 41). Vytauto 1413 m. laiške kalbama tik apie jo naują medžioklės dvarą Varėnoje (*nova curia venacionum*) (Codex, 1882, p. 252, 291). Tik medžioklės dvaru (*iaithoffe, iagthoffe, jagithoffe*) ar tiesiog dvaru (*hoffe, howe*) Varėna vadinama ir vėlesniuose Vytauto laiškuose (Codex, 1882, p. 336, 399, 688, 793, 802, 919). Tokio pat pobūdžio ir neva Vytauto pastatyta **Daugų** „pilis“, nurodoma R. Batūros (Batūra, 1996, p. 33) – Vytauto laiškuose (1415, 1430 m.) kalbama tik apie naują jo dvarą (Codex, 1882, p. 307, 308, 920, 921). Tiesa, pilys savo laiku atliko ir dvarų funkcijas (Baranauskas, 2001a), bet ne kiekvienas dvaras buvo pilimi.

1311 m. **Šalčininkų** valsčiuje kryžiuočiai puolė net tris pilis, tačiau jų pavadinimai konkrečiau nenurodomi (Dusburg, 1861, p. 178, III, 313). Kadangi Šalčininkuose nėra piliakalnio, šiuo metu būtų per drąsu teigti, kad viena iš tų pilių buvo Šalčininkų pilis (plg. Batūra, 1964a, p. 107, žemėl.).

Mažiausiai pažįstamos Vilniaus kunigaikštystės Ašmenos pusės pilys. Kryžiuočiai čia retai užklysdavo, jų kelių aprašymai irgi siekia tik pietinį šios teritorijos pakraštį. Be mūrinių Vilniaus, Medininkų, Lydos ir Krėvos pilių (pastaroji – jau už tikrosios Lietuvos ribų), čia nuo 1385 m. minima **Galšia** (Alšėnai) (Littauischen, 1863, p. 700, W. 81; Тихомиров, 1952, с. 224), o 1386 m. – dvi neįvardytos pilys **Ašmenos** apylinkėse (Posilge, 1866, p. 145), Prie Ašmenos piliakalnis nežinomas, o ir rašytiniuose šaltiniuose pilis neminama. Ašmenos pilies buvimas kartais teigiamas remiantis tik dvaro paminėjimu (Batūra, 1975, p. 140). Ašmena iš tiesų buvo vienas svarbiausių Lietuvos administracinių centrų. 1398 m. Salyno sutarties liudininkų sąrašė be kitų asmenų išvardyti 9 seniūnai – Ašmenos (*Mynghail, capitaneus in Aschmyna*), Vilniaus (*Manewit, capitaneus in Wilna*), Krėvos (*Gostud, capitaneus in Krewa*), Trakų (*Kymunt Gynewille, capitaneus in Trakken*), Kauno (*Sungayl, capitaneus in Cawen*), Vilkmergės (*Wigail, ca-*

pitaneus in Wilkomir), Užpalių (*Astik, capitaneus in Uspalle*), Medininkų (*Careybo, capitaneus in Medeniken*) ir Kernavės (*Boywid, capitaneus in Kerna*) (Livländisches, 1859, sk. 226–227). Visose nurodytose vietovėse, išskyrus Ašmeną, yra paliudytos pilys, net 5 iš jų – mūrinės. Tiesa, manoma, kad Kernavė po 1390 m. sudeginimo nebeatstatyta (Vitkūnas, 1999, p. 11, 47), bet „Rusios pilių sąrašas“ dar minį Kernavės pilį (Тихомиров, 1952, с. 224). Vis dėlto šiame sąrašė Ašmenos irgi nėra. Švitrigaila 1432 m. iš Ašmenos rašytuose laiškuose vadina ją savo kaimu ir savo dvaru (*in villa nostra Oschmana; in unsirm hove Woschmene*) (Livländisches, 1884, p. 365, 376). Todėl nepaisant svarbios administracinės Ašmenos reikšmės, pilies buvimas joje abejotinas.

Pagrindinė Livonijos kryžiuočių antpuolių kryptis buvo **Upytės žemė**, kurią galima pavadinti rimta spraga Lietuvos gynybinėje sistemoje. Šiame lygumų krašte piliakalnių nedaug, pilis įrengti buvo sunku, ir kryžiuočių šaltiniai jų nemini. Užtat Livonijos kryžiuočiai Upytės link nukreipė apie pusę visų savo XIV a. žygių į lietuvių žemes. Vienintelė pilis, kurią žygiuodami šia kryptimi jie pasiekdavo, buvo **Vilkmergė**, esanti jau už Upytės žemės ribų (Zabiela, Baranauskas, 1996, p. 9; 1999, p. 6). Kitus žygius jie dažniausiai rengdavo į Žemaitiją.

Tačiau Livonijos ordinas labai nemėgo puldinėti Užnerio Lietuvą. Vos iš kelių žygių šia kryptimi (1373, 1375, 1433 m.) matyti, kad čia jis susidurdavo su pakankamai tvirta gynybine linija, kurią sudarė **Užpalių, Utenos, Tauragnų** ir **Linkmenų** pilys (Batūra, 1966a; 1966b). Sunkiau pasakyti, ar į šią liniją įėjo viduramžių šaltiniuose neminama **Drūkšių** pilis – net netiesioginiai vėlesnių šaltinių duomenys neduoda pagrindo apie ją kalbėti anksčiau, kaip nuo XV a. pradžios (Batūra, 1969). Minėtų XIV a. žygių metu buvo niokojamas ir **Dubingių** valsčius, bet pilį Vytautas čia pastatė tik po Žalgirio mūšio (Długosz, 1877, p. 190). Apie anksčiau čia galėjusią stovėti pilį galima tik spėlioti, bet XIV a. aprašymuose Dubingių pilis neminama, tad tokius spėjimus reikia vertinti atsargiai (Batūra, 1971).

Ne visai aišku, kaip traktuoti XIV a. pabaigoje su falsifikuotame Mindaugo Sėlos dovanojimo akte minimus piliakalnius. Čia kaip *burchwalle* vardinami vietovardžiai *Meddenen, Calven, Mallaysen, Thowraggen, Utten, Uspal* (Livländisches, 1853, sk. 461). Kai kurie toponimai paimti iš autentiško 1255 m. Mindaugo Sėlos dovanojimo akto, kuriame jie nei kaip pilys, nei kaip piliakalniai neįvardijami (apie juos žr. Baranauskas, 2000, p. 201). Prie jų pridėti Utena bei Užpaliai ir kaip Tauragnai interpretuota Taurožė. Šiose trijose

vietovėse 1373–1375 ir 1433 m. minimos pilys, o ne piliakalniai (Tauragnų pilis minima ir 1387 m. Jogailos privilegijoje Vilniaus vyskupui). Greičiausiai falsifikuoto autorius visoms pilims apibendrino pastebėjimą, kad Sėlos pilių vietose XIV a. pabaigoje buvo likę tik piliakalniai. Tad vargiai kaip pilies paliudijimą galima traktuoti ir **Maleišių** bei kitų vietovių priskyrimą piliakalniams šiame dokumente. Autorius vargu ar įsivaizdavo, kur yra tokios vietovės, kaip *Meddenen*, *Calven*, *Mallaysen*, kurių pavadinimus jis paprasčiausiai perrašė iš XIII a. dokumentų. Prie Maleišių, žinoma, piliakalnis yra, bet tai jau archeologinis, o ne rašytinių šaltinių paliudytas faktas.

Į Šiaurės Aukštaitijos gynybinę liniją reikėtų įtraukti ir Šeimyniškių piliakalnyje stovėjusią **Vorutos** pilį, kurioje 1251 m. Mindaugas gynėsi nuo Tautvilo (Ипатьевская, 1908, стб. 818). Ji, sprendžiant iš archeologinių duomenų, buvo pastatyta XIII a. viduryje, turbūt kartu su panašaus tipo piliakalnyje stovėjusia Užpalių pilimi. XIV a. ar didžiąją jo dalį Voruta galėjo būti apleista, vėliau atstatyta. Tačiau Livonijos kryžiuočiai nei šios pilies, nei jos apylinkių niekada nepuolė, bent apie tai neišliko duomenų. Dėl pilies lokalizavimo būta įvairių nuomonių – jos ieškota įvairiausiose Aukštaitijos vietose, netgi Žemaitijoje (nors tai prieštarauja metraščio tekstui). Šeimyniškių piliakalnis, įrengtas prie Varelio upelio ir vadinamas Varutės kalnu, yra vienas iš didžiausių XIII a. Aukštaitijos piliakalnių. Jis geriausiai atitinka Vorutos paminėjimo aplinkybes ir yra labiausiai tikėtina šios pilies vieta (Zabiela, 1993; Baranauskas, 2001b; Baranauskas, Zabiela, 2001). Netoliese Palatavio piliakalnyje prie Latavos upelio buvo Mindaugo **Latavos** dvaras, kuris siejamas su 1253 m. įvykusia Mindaugo karūnacija (*in Lettowia, in curia nostra*). Kad šis dvaras taip pat laikytas ir pilimi rodo Latavos piliakalnio (*borchwal, nomine Lettow*) paminėjimas XIV a. pabaigoje (Baranauskas, Zabiela, 1998).

MEDINIŲ PILIŲ IŠVAIZDA

XIII–XV a. rašytiniuose šaltiniuose yra užuominų tik apie svarbiausius pilies elementus – sienas, vartus, bokštus ir kai kuriuos kitus. Jie išsamiau neapibūdinami, bet šaltinių visuma leidžia susidaryti šioki tokį medinės pilies vaizdą.

Medinės pilys buvo statomos greitai, taigi neturėjo būti itin sudėtingi statiniai. 1405 m. Vytautas kryžiuočiams Žemaitijoje pastatė Kionigsburgo pilį (netoli Josvainių). Lietuviai, dirbdami dieną ir naktį, pilį surėntė per 5 ar 8 dienas (Posilge, 1866, p. 278; Almo-

naitis, 1998a, p. 4). Per kelias savaites ar mėnesius pilys buvo pastatomos ir Rusioje (Раппопорт, 1961, c. 213).

Gynėjai pilį gindavo, stovėdami ant jos sienų. 1290 m., kryžiuočiams puolant Kolainių pilį, po ilgų kovų „visi pilėnai, išskyrus 12 žmonių, buvo mirtinai sužeisti, kad nuo pilies sienų kraujas tekėjo nelyginant patvinęs liūčių vanduo“ (Dusburgietis, 1985, p. 221, III, 238). 1322 m. kryžiuočiai puolė Pieštės pilį „taip gerai apsišarvavę, kad jų, kopiančių į sienas, pilėnai nestengė sulaikyti nei ietimis, nei kalavijais, nei kokiais kitais ginklais. Galop, nusitvėrę dviese, trise ar daugiau po mieta, rėmė juos kopiantiems į krūtinę ar nugarą, stūmė žemyn ir vertė juos nuo sienų“ (Dusburgietis, 1985, p. 274, III, 340). Šie pilių šturmo aprašymai vertingi tuo, kad padeda nustatyti svarbų viduramžių medinių pilių skirtumą nuo vėlesnių pilių. Iš jų matyti, kad pilies sienų viršuje buvo atviros gynybinės galerijos, tuo tarpu vėlyvosiose pilyse jos buvo visiškai uždaros, gynyba vyko tik per šaudymo angas. Tai įsidėmėtina, nes daugelis tyrinėtojų tokias uždaras galerijas su šaudymo angomis mechaniškai perkelia ir į viduramžių medinių pilių rekonstrukcijas (Раппопорт, 1961, c. 142). Labai gali būti, kad atviri gynybinių galerijų plotai kaitaliojosi su uždalais, panašiai kaip dantytose mūrinių pilių sienose. Vėliau, tobulėjant šaunamiesiems ginklams, kai gynėjams nebebuvo reikalo kautis ietimis ir kalavijais, tokie atviri tarpai buvo mažinami ir galiausiai virto siauromis šaudymo angomis. Žinoma, šaudymo angų galėjo būti ir ankstyvesnėse pilyse, bet jei jos ir buvo, tai vaidino pagalbinį vaidmenį.

Po pirmųjų susidūrimų su kryžiuočiais ir jų karo technika lietuvių pilių konstrukcija turėjo būti tobulinama. 1283 m. kryžiuočiai sudavė pirmąjį smūgį Lietuvos Nemuno žemupio pilims – puolė ir sudegino Bisenos pilį. Tam padaryti pakako tik dalies kryžiuočių pajėgų – kita kariuomenės dalis tuo pačiu metu nusiaubė pilies apylinkes (Dusburgietis, 1985, p. 213, III, 222). Tačiau vėliau atstatytos Bisenos pilies atviru puolimu kryžiuočiams paimti nebepavyko. 1313 m. Prūsijos žemės maršalas su visa savo kariuomene apgulė Bisenos pilį ir „sustatę karo įrenginius, ilgą laiką smarkiai ją puldinėjo, tačiau nesėkmingai“ (Dusburgietis, 1985, p. 262, III, 316).

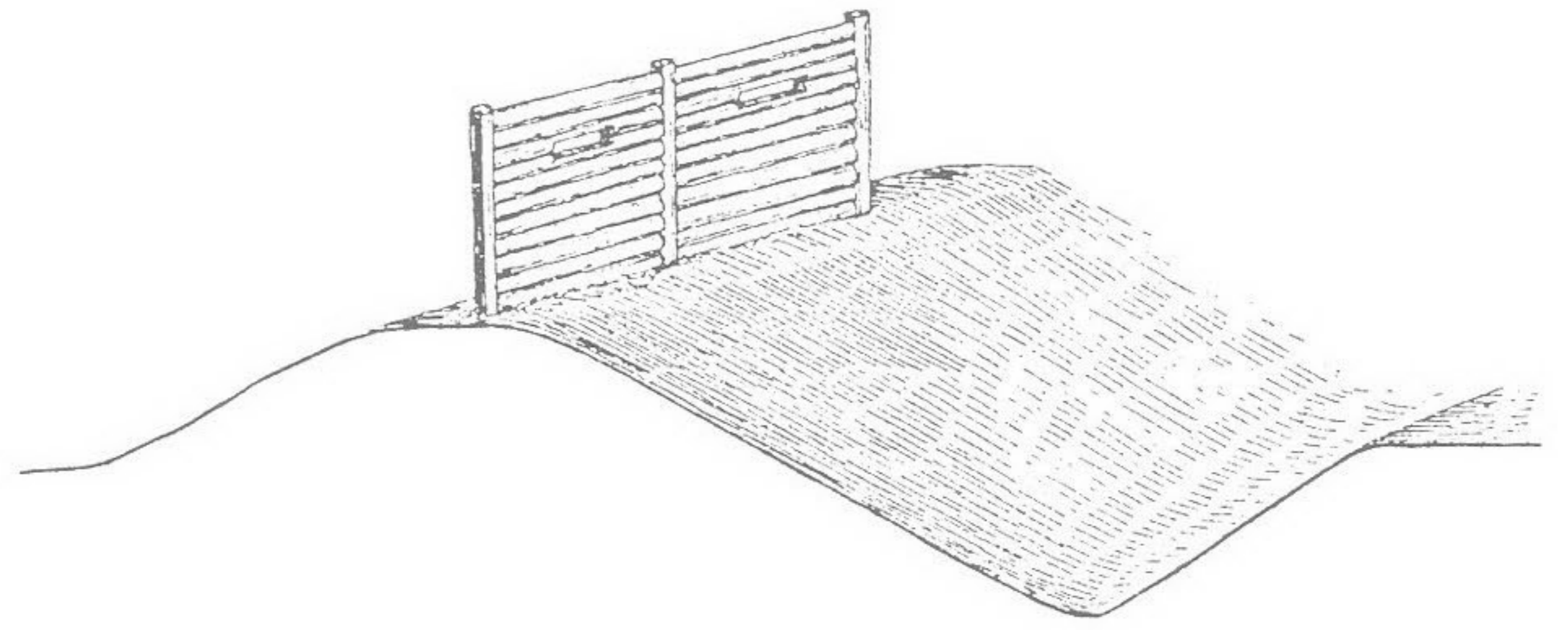
Siekdami paimti naująją Bisenos pilį kryžiuočiai pasirinko kitokią taktiką: ėmė puldinėti besikeičiančias pilies sargybos pamainas. Bisena, kaip pasienio pilis, buvo saugoma maždaug kas mėnesį besikeičiančios 80–85 žmonių įgulos. Pirmą kartą toks atpuolis iš pasalų įvykdytas tarp 1307 ir 1315 m. ir buvo kryžiuočiams sėkmingas – nužudyti 82 iš 85 baigusią pamainą įgulos

narių (Dusburgietis, 1985, p. 254–255, III, 300). Dar du kartus panašūs antpuoliai įvykdyti 1316 m. – pirmojo antpuolio metu žuvo 75 iš 80 įgulos narių, antrojo – tik 6, bet susidorojus su šia įgula, pilis liko tuščia, ir kryžiuočiai ją lengvai sudegino (Dusburgietis, 1985, p. 268, III, 328–329).

Pilių raidą veikė pokyčiai pilių apgulos taktikoje. XIII a. pilių apgulos ir gynybos taktika keitėsi visame regione. XI–XII a. pilys būdavo paimamos arba netikėtai užklupus, arba priverčiant pilėnus pasiduoti iš bado ir troškulio ilgalaikių apgulų metu. XIII a. pereinama prie pilių šturmo, imtos naudoti apgulos mašinos (baltų kraštuose jas pradėjo naudoti vokiečiai, Rusioje – totoriai) (Раппопорт, 1961, c. 158–163).

Iki susidūrimo su kryžiuočiais baltų pilys buvo nepritaikytos vokiečių naudoti karo technikai. Aprašydamas 1220 m. žiemgalių Mežuotnės pilies apgulą, Henrikas Latvis su smulkmenomis pasakoja apie pirmuosius tris didžiosios akmensvaidės šūvius, kurie, tarsi ypatinga pramoga buvo patikėti Saksonijos hercogui: „Pats hercogas ėmėsi valdyti mašiną, sviedė akmenį ir numušė jų bokštą (*erkerum*) bei vyrus jame. Sviedė ant rąjį ir nuvertė ant žemės įtvirtinimų lentas bei rąstus (*planças cum lignis munitiois*), sviedė trečiąjį ir pramušė tris didelius įtvirtinimų rąstus (*arbores*), o žmones sužeidė. Tai matydami, pilėnai bėga nuo įtvirtinimų, ieško saugesnių vietų. Bet nerasdami slėptuvės, prašo pasigailėjimo ir leidimo išeiti pas vyskupą“ (Heinricus, 1993, p. 248, XXIII, 8). Nors kovos tuo dar nesibaigė, pilies likimas iš esmės buvo aiškus jau po pirmųjų akmensvaidės šūvių.

Kokie patobulinimai buvo padaryti lietuvių pilių konstrukcijoje, rašytiniai šaltiniai aiškiai nepasako. Mežuotnės pilies įtvirtinimų rąstai greičiausiai buvo stulpinę konstrukciją rėminę kolonas (kitame nuoraše – *columnas*). Žinomi du stulpinės konstrukcijos variantai: horizontalūs rąstai tvirtinami tarp stulpuose išpjautų griovelių (2 pav.) arba suspaudžiami tarp poromis stovinčių stulpų (Раппопорт, 1961, c. 143; 1967, c. 135; Zabiela, 1995, p. 98). Archeologinė medžiaga leidžia manyti, kad kovų su kryžiuočiais epochoje Lietuvos pilyse buvo atsisakoma stulpinių konstrukcijų, jos keičiamos rentininėmis. Šeimyniškių (Vorutos) piliakalnyje po XIV a. rekonstrukcijų metu supiltu molio sluoksniu, piliakalnio aikštelės pakraštyje, buvo aptiktos 5 didelės (iki 50–60 cm skersmens) stulpavietės, išsidėsčiusios 1,8–2,4 m atstumu viena nuo kitos. Tai pirmosios pilies, statytos XIII a. viduryje, stulpinės konstrukcijos liekanos. XIV a. pabaigoje atstačius pilį, tokia konstrukcija, rodos, nebenaudota (Zabiela, 2002, p. 47). Rentininės konstrukcijos irgi, matyt, buvo

2 pav. Stulpinė sienų konstrukcija (Раппопорт, 1961, c. 143).

tobulinamos, pilys pritaikomos antpuolių atėmimui. Turėjo didėti bokštų vaidmuo, jie iškišami į išorę nuo sienos flankinei gynybai (Раппопорт, 1961, c. 165).

Pilėnų pilies puolimo aprašymas (1336 m.) rodo, kad pilyse būta savarankiškų sektorių, kuriuos reikėjo imti atskirai. Kai kryžiuočiai pralaužė pilies įtvirtinimus (*yhre polwerck vnd wehren... durchbrochen*) ir įsiveržė į pilį, kunigaikštis Margiris dar gerą valandą gynėsi atskirame įtvirtinime (*fortel*). Šiame sektoriuje buvo ir „tamsus rūsys arba slėptuvė“ (*finstern keller oder speluncken*; lot. *latibulum*), kuriame slėpėsi Margirio žmona (Marburg, 1863, p. 489–490, §20; Marburgietis, 1999, p. 84, 220). Taigi šis papildomas įtvirtintas pilies sektorius, matyt, buvo kunigaikščio rezidencija.

Tiltai

Pilį ir likusią gynybinio komplekso dalį dažniausiai jungė tiltas. Literatūroje pasitaiko teiginių, kad baltų pilys turėjo pakeliamuosius tiltus. Tai bandoma pagrįsti žiemgalių pilių šturmo aprašymais Eiliuotojoje Livonijos kronikoje (Daugudis, 1978, p. 36). Tačiau Raktės pilies 1289 m. puolimo aprašyme sakoma, kad žiemgaliai bėgo pro vartus į pilį ir „numetė savo tiltus žemyn“ (*ir brucken wurfen sie dâ nider*) (Livländische, 1998, p. 281, eil. 11053). Tą patį matome ir XIV a. Lietuvoje. 1369 m. kryžiuočiams puolant Paštuvos pilį, lietuviai pasitraukia iš papilio į pilį, „o aukštą pilies tiltą pagonyms numetė į griovį (*projecerunt in fossam*)“ (Marburg, 1863, p. 565, §74; Marburgietis, 1999, p. 141). Taigi tiltai ne pakeliami, o numetami. Tiltų konstrukcija turėjo leisti tai padaryti lengvai ir greitai. Vienas iš galimų sprendimų – pakabinamieji tiltai. Turbūt toks tiltas 1440 m. vedė į Vilniaus aukštutinę pilį, nes vadinamas „gyvuoju“ (*Narbut pryiechawszy żywym mostom yzasiade Wysoki horod Wilenski...*) (Хроника, 1975, c. 156), nors jis interpretuojamas ir kaip pakeliamasis tiltas (Lietuvos, 1971a, p. 126). Pakabinamas tiltas 1426 m. plačiau aprašytas Opočkos pilyje (Naugardo žemėje). Tai buvo savotiški spąstai: griovyje po tiltu

buvo sukalti nusmailinti kuolai. Priešams susirinkus ant tilto, jis buvo nupjaunamas, kad krisdami priešai pasismeigtų ant kuolų (Раппопорт, 1961, c. 154).

Tačiau tilto numetimas apsunkindavo ne tik pilies puolimą, bet ir gynybą, nes trukdė pilėnams daryti išpuolius iš pilies. Todėl tiltai buvo numetami ne visada, kartais atvirksčiai – ginami, kad jų nesugriautų priešai. 1394 m. Vilniaus apgulos metu tiltas net buvo apdėliotas kailiais, kad būtų sušvelninti sviedinių smūgiai (Marburg, 1863, p. 659; Marburgietis, 1999, p. 213). Tiltu likimas apgulos metu priklausė nuo jo strateginės padėties, puolančiųjų ir gynėjų jėgų santykio, pilies stiprumo ir kitų aplinkybių. Numatant išpuolius iš pilies, tiltą reikėjo išsaugoti. Jau 1251 m. du tokie išpuoliai padėjo Mindaugui greitai nutraukti Vorutos pilies apgulą (Ипатъевская, 1908, стб. 818; Baranauskas, 2001b, p. 44). Žinoma, pakeliamieji tiltai čia būtų geriausias sprendimas, bet tai dar savaime nereiškia, kad jų konstrukcija etninėje Lietuvoje jau buvo įsisavinta XIV a.

Tiltas galėjo tapti ir gynybiniu įrenginiu. Šalia Nemuno žemupyje stovėjusių pilių įrengtais tiltais lietuviai bandė sutrukdyti kryžiuočiams plaukti Nemuno upe. 1363 m. saloje ties Nevėžio žiotimis Kęstutis pastatė Naujojo Kauno pilį ir „tiltą per Nemuną, kurį jie budriai saugojo“. Tiltas buvo sutvirtintas dviem bokštais (*habebant quoque duo propugnacula pagani in ponte in Mimila*) (Marburg, 1863, p. 545–546; Marburgietis, 1999, p. 125–126). Tokie bokštai (*propugnacula*) buvo tarsi priešpiliai. 1369 m. kryžiuočiams paėmus Paštuvos pilį, jos seniūnas Girdavas bėga prie tilto, nutiesto į Nemuno salą, kur taip pat buvo bokštas (*fugit ad pontem trans Mimilam factum, sperans se in quodam propugnaculo tueri*) (Marburg, 1863, p. 565, §74; lietuviškame vertime saloje klaidingai lokalizuojama pagrindinė pilis: Marburgietis, 1999, p. 141). Žodis *propugnaculum* turėjo ir kitų reikšmių: nedidelės pilaitės, bokštai, net apgulos mašinos (Łowmiański, 1932, p. 215).

Rusijoje pakeliamieji tiltai atsiranda tik XVI a. (Раппопорт, 1961, c. 154). LDK teritorijoje pakeliamieji tiltai žinomi anksčiau. Pietvakarių Rusijoje užuominų apie pakeliamuosius tiltus yra nuo XIV a. Vėlesnė tradicija (1545 m.) Lucko pilies pakeliamąjį tiltą siejo su Liubarto vardu (Раппопорт, 1967, c. 153–154). Pakeliamasis tiltas aiškiai minimas Kremeneco pilyje ryšium su 1418 m. Daškaus Ostrogiškio antpuoliu. Prieš puldamas pilį, Ostrogiškis pasiuntė du savo žmones tarnauti pas Kremeneco vaivadą Konradą Prūsą, kurie, jam prisiartinus, „pakelimą (*возводь*) atpalaidavo ir tiltą nuleido“ (Летописный, 1897, c. 233). Pietvakarių Rusijoje pakeliamieji tiltai greičiausiai atsirado dėl Lenkijos įtakos, nes Lenkijoje jie žinomi nuo XIII a. –

Kališo pilyje pakeliamasis tiltas (*возводный мостъ*) buvo jau 1229 m. (Ипатъевская, 1908, стб. 755). Ar XIV–XV a. pakeliamieji tiltai galėjo atsirasti ir kai kuriose etninės Lietuvos pilyse, sunku pasakyti.

Literatūroje minimas pakeliamasis tiltas, neva 1362 m. buvęs mūrinėje Kauno pilyje (Žalnierius, 2002, p. 20), nėra tikras faktas, nes šioje vietoje abejotina interpretuojama ne visai aiški Vygando Marburgiečio informacija: „... ir priėmęs nutarimą [magistras] griovį užpila ir pastato atitinkamo aukščio statinius, per kuriuos saviškiai galėtų įsiveržti į pilį. Pagonys, tai suprasdami, iškiša iš mūro rąstus, kad žemiau įtaisytas „krentantis“ tiltas nebūtų trukdomas (netrukdytų, nebūtų kliūtimi?) (*ne pons cadens inferius situs impeditur*)“ (Wigand, 1863, p. 533). Šis „krentantis“ ar permetamas tiltas turėjo priklausyti ne Kauno pilies įrenginiams, o kryžiuočių šalia pilies sienų pastatytiems statiniams.

Papiliai ir priešpiliai

Pagal archeologinę medžiagą Lietuvos pilių gynybinio komplekso sudėtyje šalia pilių (piliakalnių) išskiriami priešpiliai (nuolat negyvenami įtvirtinimai šalia pilies), papiliai (įtvirtintos gyvenvietės šalia pilies) ir papėdės gyvenvietės (silpnai įtvirtinti papiliai). Skirtumas tarp papilio ir papėdės gyvenvietės tėra formalus archeologinis – „tikram“ papiliui būdingi šiandien dar matomi įtvirtinimai (pylimai). Tačiau neneigiama, kad ir papėdės gyvenvietės turėjo tam tikrus įtvirtinimus (Zabiela, 1995, p. 57–61). Nors papiliai skyrėsi savo dydžiu ir įtvirtinimų stiprumu, vis dėlto neatrodo tikslinga supriešinti istorinę bei archeologinę terminiją ir papėdės gyvenviečių nelaikyti papiliais. Istoriniuose šaltiniuose *papilio* sąvoka (*suburbium, preurbium, hachelwerc, vorburg*) apima visas šalia pilių buvusias gyvenvietes, nepriklausomai nuo jų įtvirtinimų stiprumo.

Papilys buvo svarbi gynybinio komplekso dalis. Čia gyveno didžioji pilies įgulos dalis su savo šeimomis. Į pilį jie pasitraukdavo tik priešui užpuolus. 1324 m. kryžiuočiai sudegino Gedimino pilies papilį „ir išžudė visus žmones, kuriuos jame surado, išskyrus tuos, kuriems pavyko pasprukti į pilį“ (Dusburgietis, 1985, p. 278, III, 351). 1328 m., pilėnams bemiegant, kryžiuočiai užpuolė ir sudegino Aukaimio pilies papilį. Kaip pažymi Petras Dusburgietis, „neskaitant 4 vyrų, buvusių pilyje, ir saujelės pabėgusių, visi kiti žuvo arba nuo ugnies, arba nuo kalavijo drauge su žmonomis, vaikais, galvijais ir gyvuliais“ (Dusburgietis, 1985, p. 324, pried., 8). Keturi pilyje buvę vyrai greičiausiai buvo diduomenės atstovai (su šeimomis) ir sargyba. 1302 m. ta pati pilis

buvo išduota pilėno Draikos, kuris puolimo naktį ėjo pilyje sargybą ir atidarė vartus. O įsibrovę į pilį kryžiuočiai „visus išžudė, išskyrus vieną, būtent Sudargo sūnų“, paėmė į nelaisvę „moteris ir vaikus, sudegino iki pamatų pilį ir papilį“ (Dusburgietis, 1985, p. 244, III, 280). Žinomo didžiūno Sudargo sūnus greičiausiai buvo Aukaimio pilies seniūnas, rezidavęs pačioje pilyje, naktį saugomas vieno ar kelių sargybinių.

Papilyje buvo laikomi gyvuliai, kaupiamos maisto atsargos. 1318 m. rudenį kryžiuočiai sudegino Veliunos (Junigedos) ir Pieštėvės pilių papilius, „kuriuose tuo metu buvo apščiai supilta naujo derliaus grūdų“ (Dusburgietis, 1985, p. 271, III, 335).

Pilyje sutelkus didesnę kariuomenę, būdavo apgyvendinamas ne tik visas papilys ir pilis, bet įrengiamos stovyklos ir šalia pilies. 1292 m. kryžiuočiai puolė Veliunos pilį, kurioje „tuo metu buvo daug svečių“ (Dusburgietis, 1985, p. 226, III, 247), „visame lauke ir pilyje bei papilyje pilna karių“ (Dusburgietis, 1985, p. 229, III, 251). Iš to aiškėja, kad šalia pilių, naudotų kaip kariuomenės telkimo punktai, turėjo būti nemažas atviras laukas, kad didesnė kariuomenė turėtų kur apsistoti. Galbūt su tokiais laukais susiję dar XVI a. dokumentuose minimi mikrotoponimai Pilies laukas (*Пилесь лавкась*): 1) pieva Ariogalos valsčiuje, Darbutaičių lauke prie Trundupio (1592, 1595 m.); 2) žemė Karklėnų dvare tarp Karklės ir Vabalės upelių (1581 m.) (Спрогис, 1888, с. 231).

Gana aiškiai skiriasi atskiruose piliakalniuose ir piliakalnio papėdėje įrengti papiliai. Šį skirtumą nurodo ir amžininkai. Antai Petras Dusburgietis, rašydamas apie 1293 m. Veliunos pilies puolimą, pažymi, kad kryžiuočiai „sudegino du šios pilies papilius, vieną – ant kalno, kitą – slėnyje (*unum in monte, aliud in valle*)“ (Dusburg, 1861, p. 157; Dusburgietis, 1985, p. 230, III, 252). Žemutinis Veliunos papilys buvo menkai įtvirtintas ir šiandien įtvirtinimų pėdsakų žemės paviršiuje nematyti (Tautavičius, 2001, p. 68). 1412 m. pas Vytautą siųsti kryžiuočių pasiuntiniai pranešė, kad naujai atstatytos Veliunos pilies žemutinį papilį Vytautas nuo Nemuno pusės aptvėrė „aštriakuoliais ir mietais; ir nors žino, kad mietai per žiemą neišsilaikys, padarė tai, kad mums apsunkintų priėjimą prie krantų“ (Codex, 1882, p. 232 – cituojama pagal atpasakojimą, nes originalas nepaskelbtas).

Papiliai buvo silpnesni už pilis ir todėl dažnai sudeginami. Tačiau kaip būtinas pilies elementas sudegintas papilys buvo skubiai atstatomas. Antai Petras Dusburgietis fiksuoja Veliunos papilių sudeginimą 1293 (du kartus), 1295, 1298, 1313, 1315, 1317, 1318, 1319 m., bet tai dar neatspindi visų papilių sudegini-

mo atvejų. Iš Sembos kanauninko Prūsijos istorijos santraukos žinome, kad 1315 m. Veliunos papilys buvo sudegintas du kartus (pirmojo Petras Dusburgietis nefiksuoja). Įdomu, kad šiuos sudeginimus skyrė tik kiek daugiau kaip mėnuo. Rugsėjo 8 d. sudeginę Veliunos papilį, kuri Sembos kanauninkas pavadina neįprastu priešpilio terminu (*cremabant cujusdam castrum antemurale Jungeten*), spalio 12 d. kryžiuočiai vėl randa „atstatytą papilį, kuri anksčiau sudegino“ (*reedificatum suburbium, quod prius cremabant*), jį vėl sudegina, pagrobia daug gyvulių, paima belaisvių (Canonici, 1861, p. 286).

Panašu, kad tiek kartų degintas Veliunos papilys neatsitiktinai 1315 m. pavadintas *antemurale* (priešpiliu). Čia, matyt, kalbama apie papilį piliakalnyje, kuris buvo stiprinamas ir savo įtvirtinimais artėjo prie pilies. Vygandas Marburgietis plačiau aprašo Veliunos papilio paėmimą 1363 m., skirdamas jam daugiau dėmesio nei pačios pilies paėmimui. Iš aprašymo matyti, kad papilio būta tvirto: jis krito tik po 2 dienų puolimo su 4 sienodaužiais (Marburg, 1863, p. 546–547, c. 59). Tik sugriovę papilį (*dum viderent suburbium destructum*) kryžiuočiai padegė *ante-murale* ir kitame kampe – „dalį pilies“ (*partem domus*). Čia sąvoka *ante-murale* aiškiai skiriama nuo papilio (*suburbium*) ir yra susijusi su pačia pilimi. Ji aiškinama, kaip išorinė siena, esanti priešais vidinę pilies sieną (Marburg, 1863, p. 547, pastaba 720). Tik iš to nederėtų daryti išvados, kad dvigubomis sienomis buvo apjuosta visa pilis (plg. Batūra, 2001, p. 102–103) – kaip minėta, kitoje vietoje, buvo tiesiogiai padegtas pilies kampas. Šis *ante-murale* buvo greičiausiai lyg nedidelis priešpiliukas, įrengtas šlaite tik iš papilio pusės.

Užtvaros

Papilio užtvaros buvo plataus užtvarų tinklo dalis. XIII–XIV a. rašytiniai šaltiniai rodo, kad įvairiomis užtvaromis (*terrae defensiones, Landwehren, hegene, indagine*) buvo aptvertos žemių, valsčių, lauko bendruomenių teritorijos. Dažnai tokios užtvaros buvo padaromos iš suverstų medžių, bet kartais ir kruopščiau įrengiamos supilant pylimus (Łowmiański, 1932, p. 208–209). Jos galėjo būti net tvirtesnės už kai kurių papilių įtvirtinimus. Tai rodo ir archeologinė medžiaga – pavyzdžiui, 1989 m. surastas ir 1990–1991 m. tyrinėtas XIII a. Rėkučių pylimas tarp Žeimenio ir Vajuonio ežerų (Švenčionių ir Ignalinos r. riba) (Girininkas, Zabiela, 1992; Dubonis, 1998, p. 78–81).

Paprasciausiai medžių užtvarą įrengti buvo nesunku – kariuomenės taip apsitverdavo („apsikirsdavo“) tiesiog karo veiksmų metu (Ипатьевская, 1998,

стб. 827). Medžių užtvaros buvo gana efektyvios. An-tai 1394 m., atsitraukęs nuo Rittersverderio, kur susi-rinko didžiulės į Vilnių žygiuojančių kryžiuočių pajėgos, Vytautas su kariuomene apsistojo kairiaja-me Neries krante „apsitvėręs nukirstais medžiais, ap-sisaugojęs 8 užtvaromis iš sugriozdintų šakų ir ažuolų kamienų“. Kryžiuočiai nesiryžo pulti šios užtvaros ir apėjo ją kitu Neries krantu (Marburgietis, 1999, p. 210, §163).

Užtvaros baltų žemėse žinomos nuo seno. Jau apie 935 m. plėšikaujantis Kurše vikingas Egilis pateko į kur-šių nelaisvę, išpainiojęs tarp tvorų: „Išėję iš sodybos, jie pamatė didelį būrį žmonių, kurie pastojo kelią į gi-rią ir grasinosi juos užpulti. Nuo sodybos girios link ėjo aukšta tvora. Egilis įsakė savo bendražygiams eiti paskui jį pagal tvorą, kad priešas negalėtų užpulti iš visų pusių. (...) Slinkdami patvoriu, nei Egilis, nei jo vyrai iš pradžių nematė, kad kita tvora įžambiai kerta jiems kelią. Kuršiai prirėmė juos prie tvoros, kai kurie pro plyšius badė juos ietimis ir kalavijais, o kiti jiems užmetė ant ginklų drabužius. Egilio vyrai buvo sužeis-ti, paskui paimiti į nelaisvę, surišti ir nuvesti į sodybą“ (Egilio, 1975, p. 118–119). Atrodo, kad minima tvora juosė šalia pilies ar kaimo buvusį lauką.

Įvairios užtvaros, kuriomis buvo išraižytas visas kraštovaizdis, turėjo ir ūkinę reikšmę, todėl ir neteku-sios gynybinės reikšmės jos neišnyko ir buvo toliau plė-tojamos. Žemaitijoje dar XIX a. pabaigoje tvoromis buvo aptveriami net atskiri laukai (Butkevičius, 1971, p. 209–210). „Kiekvienas daržas, kiekvienas laukas, kiekviena pieva ar ganykla buvo aptverta. O kur tvora kirto kelią, buvo vartai. Vartai ant visų kelių, išskyrus vieškelius. Dar prieš I pasaulinį karą, važiuojant iš Tve-rų į Medingėnus pro Raudoniškę, Zorūbus ir Uždu-bulį 8 km tarpe, reikėjo atkelti ir užkelti 25 vartus“ (Kviklys, 1968, p. 102). Tokios tvoros, tarsi tolimi se-nųjų gynybinių užtvarų įpėdiniai, iki pat XIX a. pabai-gos dar kartais apjuosdavo ir senuosius piliakalnius, jei ant jų būdavo kieno nors ganykla (Baranauskas, 2001b, p. 60).

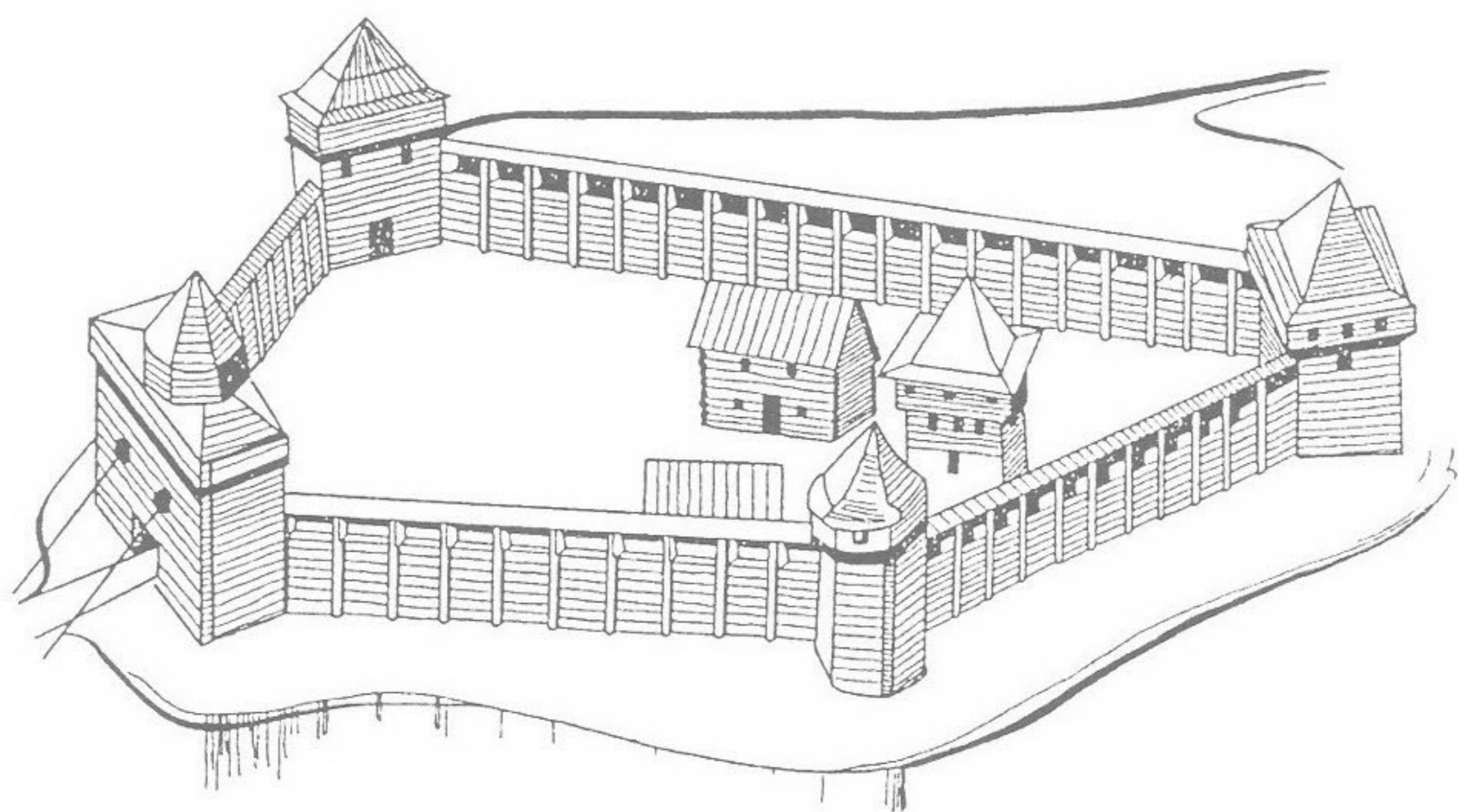
Vėlyvosios pilys

Medinės pilys buvo statomos ir naudojamos iki XVI–XVII a. Suprantama, apie vėlyvųjų pilių išvaizdą išliko daugiau žinių, tačiau tie duomenys dar mažai ty-rinėti. Atskira problema – koku mastu jais galima nau-dotis, bandant atkurti viduramžių Lietuvos pilis. Aišku viena – tų pilių konstrukcijoje būta ir naujovių, ir senų tradicijų tāsos. Čia apsiribosiu tik trumpa svarbesnių duomenų apžvalga.

Trumpą vėlyvosios medinės pilies aprašymą ran-dame 1553 m. birželio 6 d. **Daugėliškių** pilies inven-toriuje, sudarytame po pilies seniūno Petro Narbuto mirties. Iš aprašymo aiškėja, kad pilies pastatų būklė buvo įvairi – vieni seni, jau griūvantys, kiti – nau-ji, kai kurie dar nebaigti statyti. Taigi senstančios pilies elementai buvo keičiami pamažu, atnaujinant atskiras pilies dalis. Pilyje buvo du bokštai – nebaig-tas statyti vartų bokštas (*вежа з вороты недороблена*) ir „kitas bokštas, naujas, užbaigtas ir uždengtas“. Pilį juosusios sienos irgi dar neuždengtos stogu. Pilies kieme stovėjo 5 namai, 3 iš jų nauji (apie du sako-ma, kad jie dideli, pastatyti ant paklėčio), priešais kiekvieną įrengta po dvi seklyčias. Kiti du namai – seni, „niekam tikę“, apgriuvę. Pažymima, kad juose nieko nėra, viename griūvančiame name nėra ir pe-čiaus. Taip pat pilyje buvo „didelis svirnas (*свирень великий*)“, jau ne naujas, o jame nieko nėra“. Kai kurie pastatai buvo iškelti už pilies ribų, tarp jų ir „dvaras priešais pilį, kuriame gyvena vietininkai“, bei „rūmas, kuriame gyvena rykūnė (*рыкунья*)“ (Документы, 1997, c. 120–121).

Išsamesnis netoli etninės Lietuvos ribos, etniškai mišrioje teritorijoje, stovėjusios **Radoškovičių** pilies inven-torius. Jis sudarytas 1549 m. gruodžio 20 d., po Al-berto Goštauto našlės Sofijos mirties pilį perimant didžiajam kunigaikščiui. Pilis buvusi laivo formos, ap-supta užtvenktų upelių vandens. Į ją buvo patenkama per tiltą, kuris vedė į 10 sieksnių (19,5 m) aukščio ir 4 sieksnių (7,8 m) pločio vartų bokštą, suręstą iš tašytų rąstų ir turėjusį 4 aukštus (ketvirtasis buvo „suręstas apvaliai“ – t. y. aštuoniakampis). Nuo jo į kairę stovėjo triaukštis „koplyčios bokštas“, taip vadinamas todėl, kad antrajame jo aukšte buvo koplyčia. Bokštus jungė 12 rentinių (*городень*), arba 20 sieksnių (39 m), ilgio gynybinė siena. Koplyčios bokštą su trečiuoju bokštu jungė 19 rentinių (40 sieksnių = 78 m) siena, o pasta-rajį su ketvirtuoju, „apvaliu“ (t. y. aštuoniakampiu), bokštu – 11 rentinių (22 sieksnių = 42,9 m) siena. Ap-valųjį bokštą su vartų bokštu jungė 13 rentinių (28 sieks-nių = 54,6 m) siena. Kaip matome, vieno rentinio ilgis buvo vidutiniškai 2 sieksniai (3,9 m). Pilies kieme sto-vėjo keli pastatai ir dar vienas keturių aukštų bokštas. Jo antrajame aukšte buvo įrengtas „svirnas (*свирень*)“, kur buvo ponios Goštautienės išdas“, trečiajame – sek-lyčia su pečiumi ir mūrytu kaminu, o ketvirtasis, skir-tas gynybai, buvo su šaudymo angomis (Документы, 1997, c. 90–92). Pagal šį inventorių padaryta grafinė Radoškovičių pilies rekonstrukcija (3 pav.).

1585 m. birželio 9 d. Platelių valdos inventoriuje griūvanti **Platelių** pilis aprašoma trumpai, konstatuo-

3 pav. Radoškovičių pilies rekonstrukcija pagal 1549 m. inventoriaus duomenis (Ткачоў, 1978, с. 62). A. Mitianino pieš.

jama jos apgailėtina būklė: „Visų pirma, Platelių pilis Platelių ežero saloje, pastatyta iš medžio, bet jau labai sena: sienos supuvo ir išvirto, neuždengtos, ir bokštai palinko žemyn ir supuvo, jokių būdu negali būti pataisyta, ir jokios naudos jau iš tos pilies nebebus, nes didelė tos valdovo pilies dalis išardyta, tik vieta, arba ženklas, vos žymus, kur gardai (города) buvo“ (Акты, 1887, с. 297). Platelių pilis siejama su karaliene Bona, valdžiusia Platelius nuo 1533 m. (Krasauskas, 1961, p. 95; Žulkus, Malonaitis, 1998), nors iš tiesų ji buvo pastatyta kiek anksčiau.

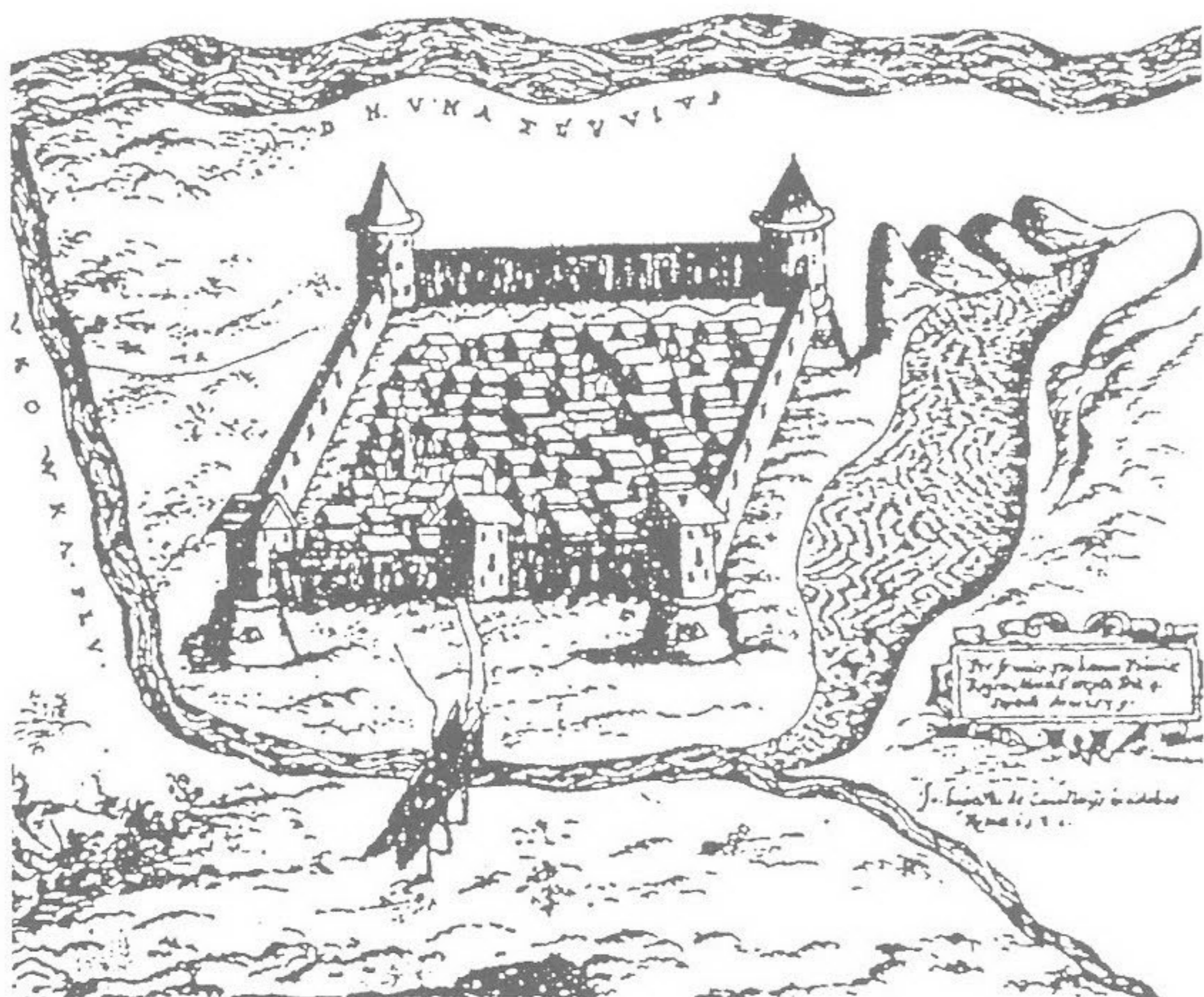
1563 ir 1566 m. okupuotoje LDK **Polocko žemėje** Rusijos caras Ivanas Rūstusis pastatė 9 medines pilies, kurias 1579 m. sudegino Stepono Batoro vadovaujama kariuomenė. Prieš tai 6 iš jų nupiešė S. Pacholovickis (4 pav.). Šių piešinių pagrindu atliktos B. D. Kavalierio graviūros išliko iki šių dienų ir yra seniausios autentiški medinių pilių atvaizdai (Крадин, 1988, с. 47–50, рис. 45–50; Якімовіч, 2001). Įdomu, kad pilių formos atitinka svarbiausias Lietuvos piliakalnių aikštelių formas – keturkampės (Turovlė ir Suša), trikampės (Krasna ir Kozjanas), trapecijos (Sitna), pusiau ovalios formos (Sokolas). Taigi jas mintyse galima lengvai „užkelti“ ant atitinkamos formos Lietuvos piliakalnių. Piešiniuose matome tankiai užstatytus pilių kiemus, sienų susikirtimo kampuose – bokštus (keturkampius ir „apvalius“ – reikia manyti, realiai aštuoniakampius), taip pat vartų bokštus ir papildomus bokštus ilgesnių sienų viduryje. Tik trapecijos formos Sitnos pilyje vartų bokšto nebuvo – vartai įrengti tarp dviejų kampinių trumposios sienos bokštų. O štai trikampio plano pilyje vartų bokštas galėjo būti atskiras (Krasna) arba jo funkcijas galėjo atlikti kampinis pilies smaigalio bokštas (Kozjanas). Sienos ir bokštai turi didokas šaudymo angas ir iš

išorinės, ir iš vidinės pusės. Bokštai, sprendžiant, pagal šaudymo angų išsidėstymą, – triaukščiai, išsikišę į išorę už sienos perimetro, dengti daugiausia dvišlaičiais, kartais – keturšlaičiais ir kūginiais stogais. Vartai dažniausiai įrengiami nuo upelio pusės, per kurią veda nesudėtingos konstrukcijos tiltas su turėklais.

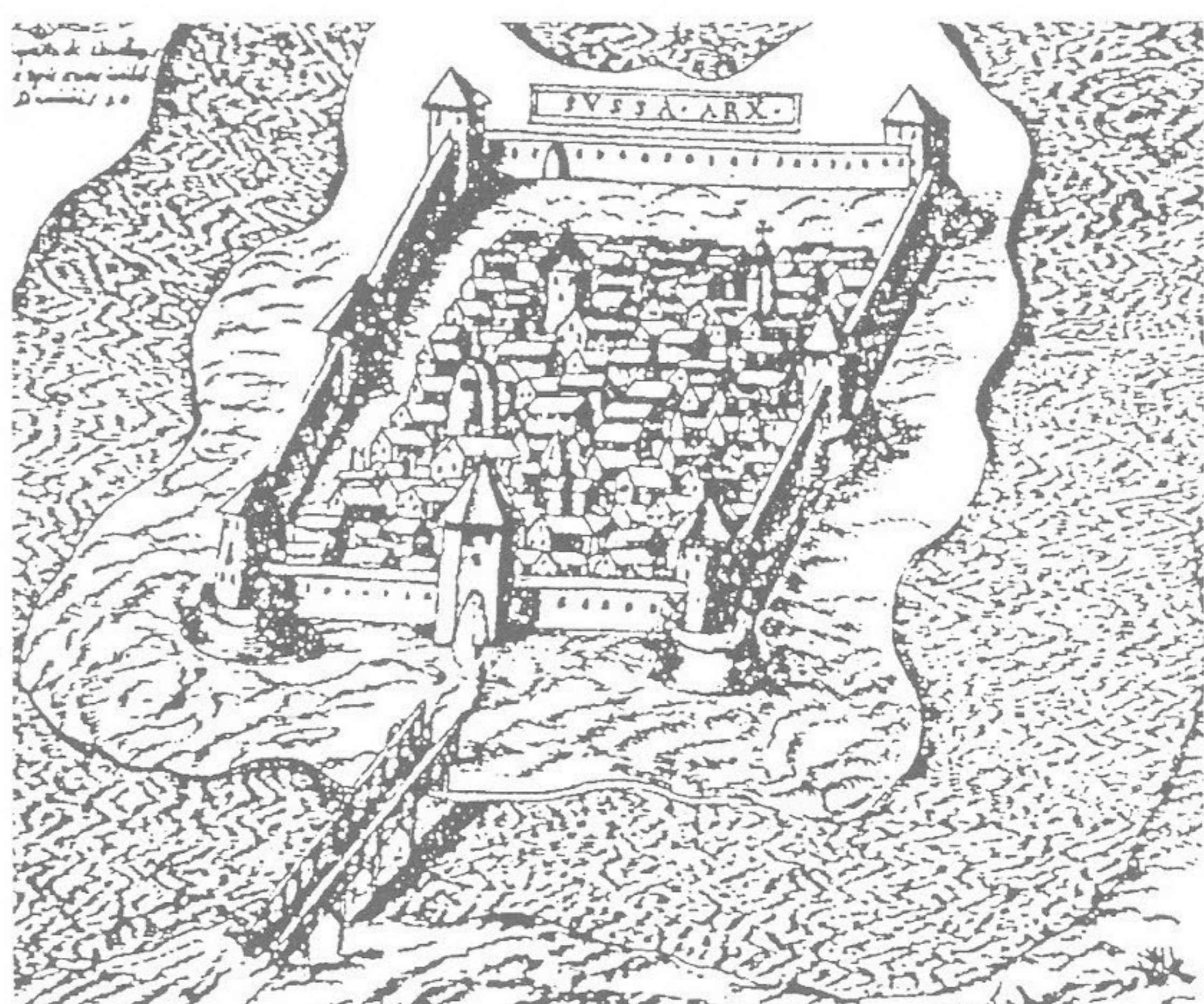
Sudėtingesnes tiltų konstrukcijas matome pagal 1567 m. Hanso Adelhauserio piešinį Mattheso Zündto 1568 m. išraižytoje **Gardino** graviūroje „Vera designatio urbis in Littavia Grodnae“ (5 pav.). Tiltą per Nemuną remia kiek įstrižai sukalti poliai ir iš rąstų blokų sudarytos kolonos, o praėjimą nuo miesto pusės saugo specialus tilto bokštas. Jis vienaaukštis, su arkiniais vartais ir smailiu keturšlaičiu stogu. Bokštų, matyt, reikėjo prie didesnių tiltų, kurių puolimo metu negalima nugriauti. Pilį ir papilį jungiantis tiltas pasižymi itin aukštais poliais, sutvirtintais 6 aukštų kryžmomis sąsparomis. Abu tiltai pavaizduoti be turėklų, ir tai kelia abejonių, žinant, kad turėklus turėjo kur kas menkesni Polocko žemės pilių tiltai. Turbūt dailininkas jų paprasčiausiai nupiešė.

Dar išsamesnių duomenų išliko apie XVII a. Rusijos medines pilies. Nekalbant apie gana išsamius rašytinius šaltinius ir neblogai išsilaikiusius kai kurių sunykusių Sibiro pilių apatinius vainikus, reikia paminėti unikalius iki mūsų dienų išlikusius medinių pilių bokštus ir kitus elementus. Ši medžiaga duoda bene daugiausia idėjų, bandant rekonstruoti ir ankstyvesnes Rytų Europos pilies. Iš viso Sibire išliko 5 medinių pilių liekanos: 1) Juilio (Kazymo) ostrogas (Chantų-mansių autonominė sritis; beveik visų XVII ar XVIII a. pirmosios pusės ostrogo pastatų griuvėsiai, taip pat 2 apgriuvę bokštai); 2) Ilimo ostrogas (Irkutsko sr.; 1657 m. statytas bokštas); 3) Bratsko ostrogas (Irkutsko sr.; 1654 m. statyti du bokštai); 4) Belsko ostrogas (Irkutsko sr.; XVII a. pabaigos sargybinis bokštas); 5) Jakutsko tvirtovė (1681–1687 m. statytos tvirtovės vartų bokštas; XIX–XX a. pradžioje dar stovėjusių 5 bokštų ir sienos piešiniai bei nuotraukos) (Крадин, 1988, с. 109–122, 130–173).

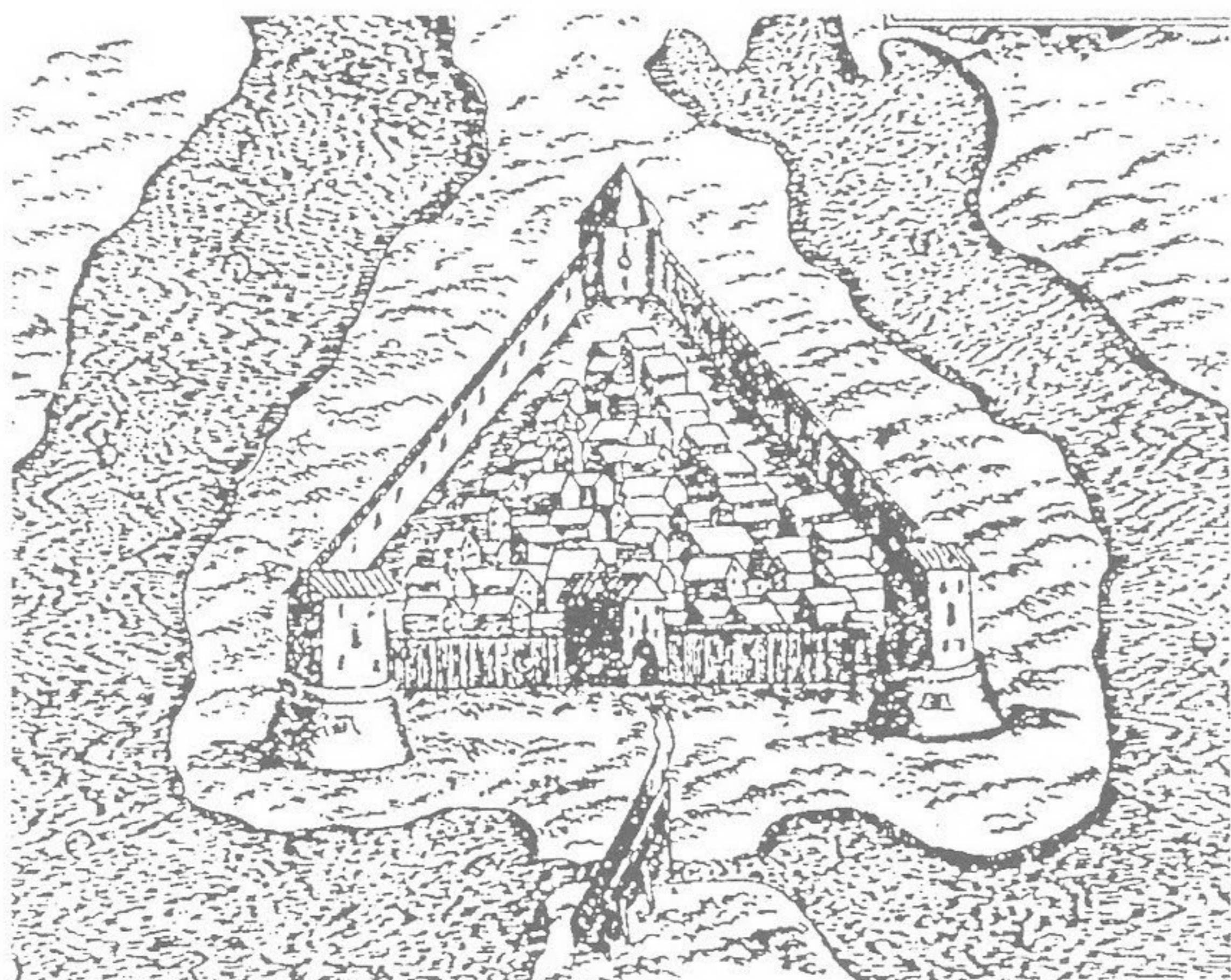
Būdingas XVII a. Sibiro pilių bruožas yra oblamai (rus. *облам*) – bokštų ir sienų viršutiniai rentiniai, išsikišę į išorę nuo pagrindinių rentinių. Tarpas tarp jų ir pagrindinių rentinių sudaro 15–25 cm plyšį, pro kurį būdavo šaudoma į priešą, prisiartinusį prie sienos (Крадин, 1988, с. 28–33). Kiek ankstyvesnės pilyje, rodos, galėjo turėti gerokai platesnį išsikišimą. 1927 m. sudegusio Liapino ostrogo, kurio liko tik aprašymas,

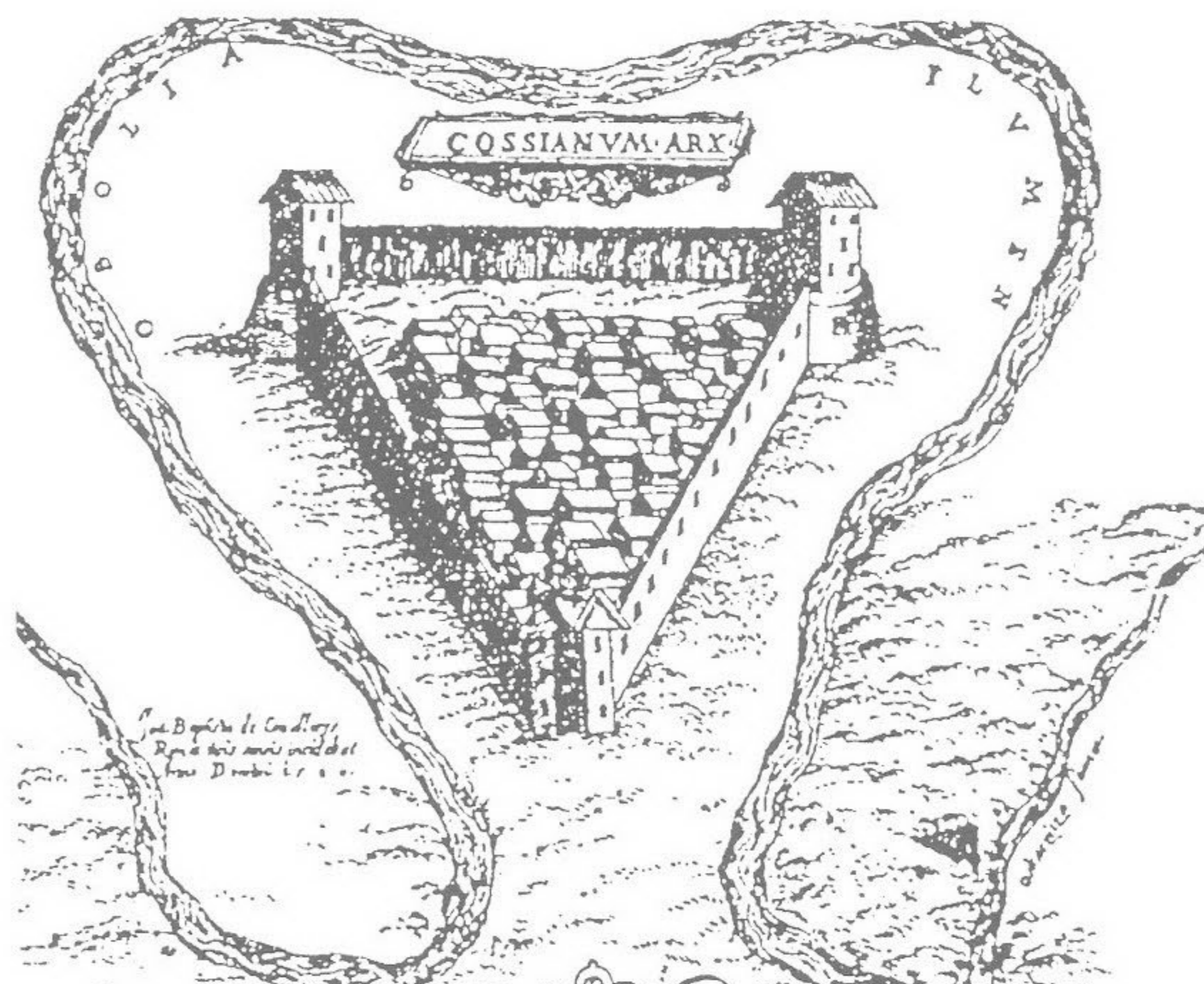
1

2

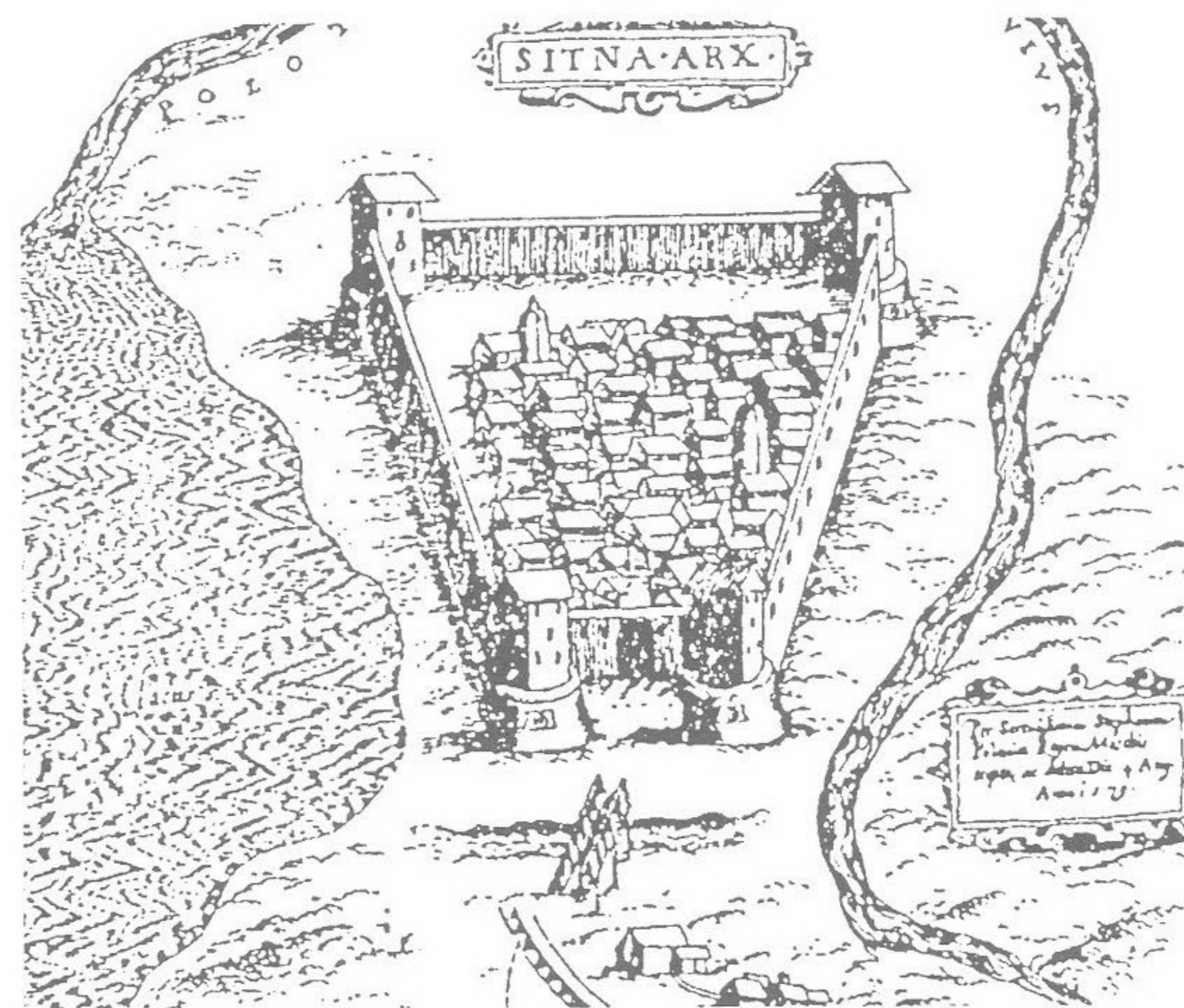
3

4

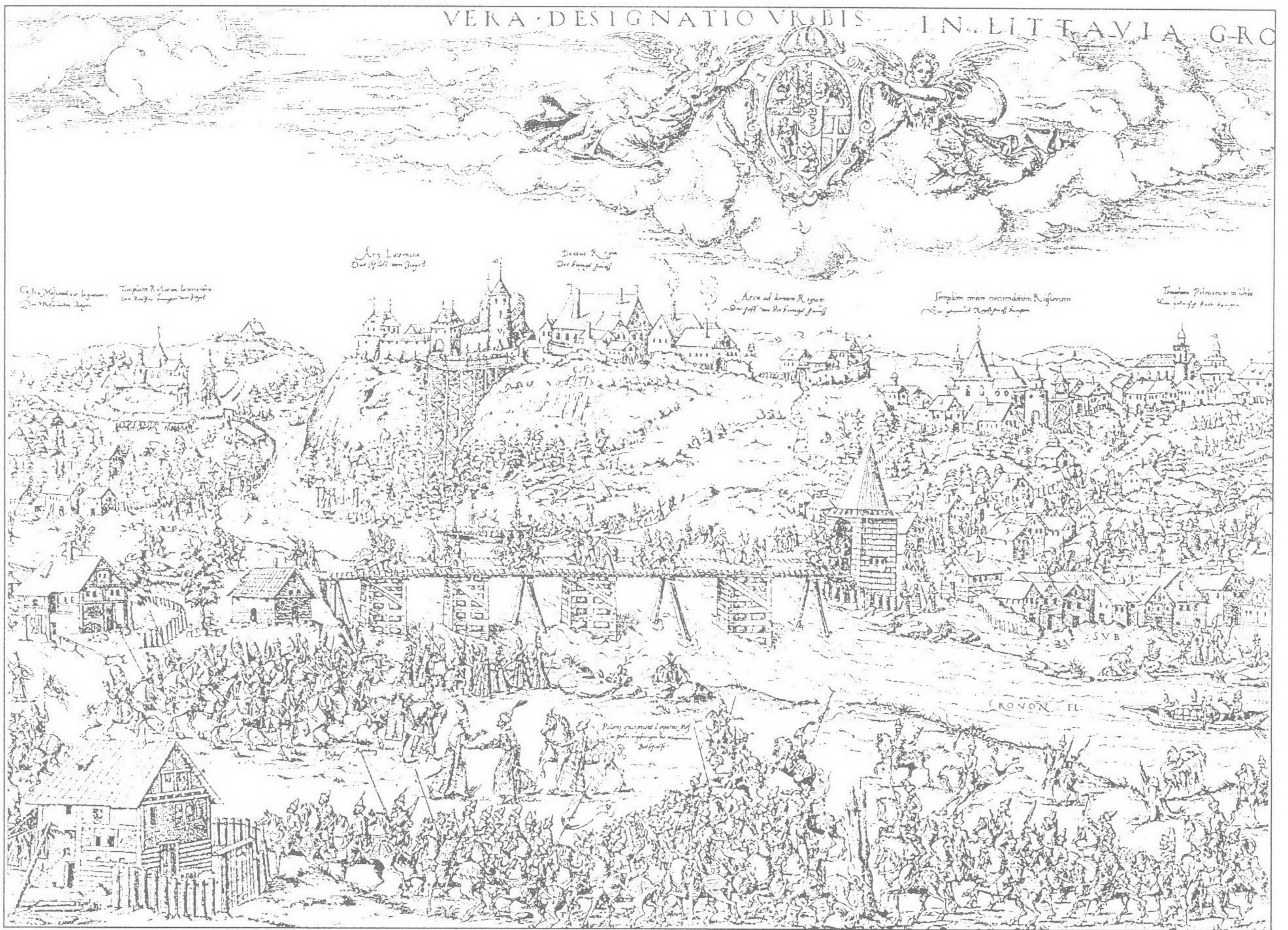

5

6

4 pav. Polocko žemės pilys S. Pacholovickio 1579 m. graviūrose: 1 – Turovlė, 2 – Suša, 3 – Krasna, 4 – Kozjanas, 5 – Sokolas, 6 – Sitna (Крадин, 1988, с. 47–49).

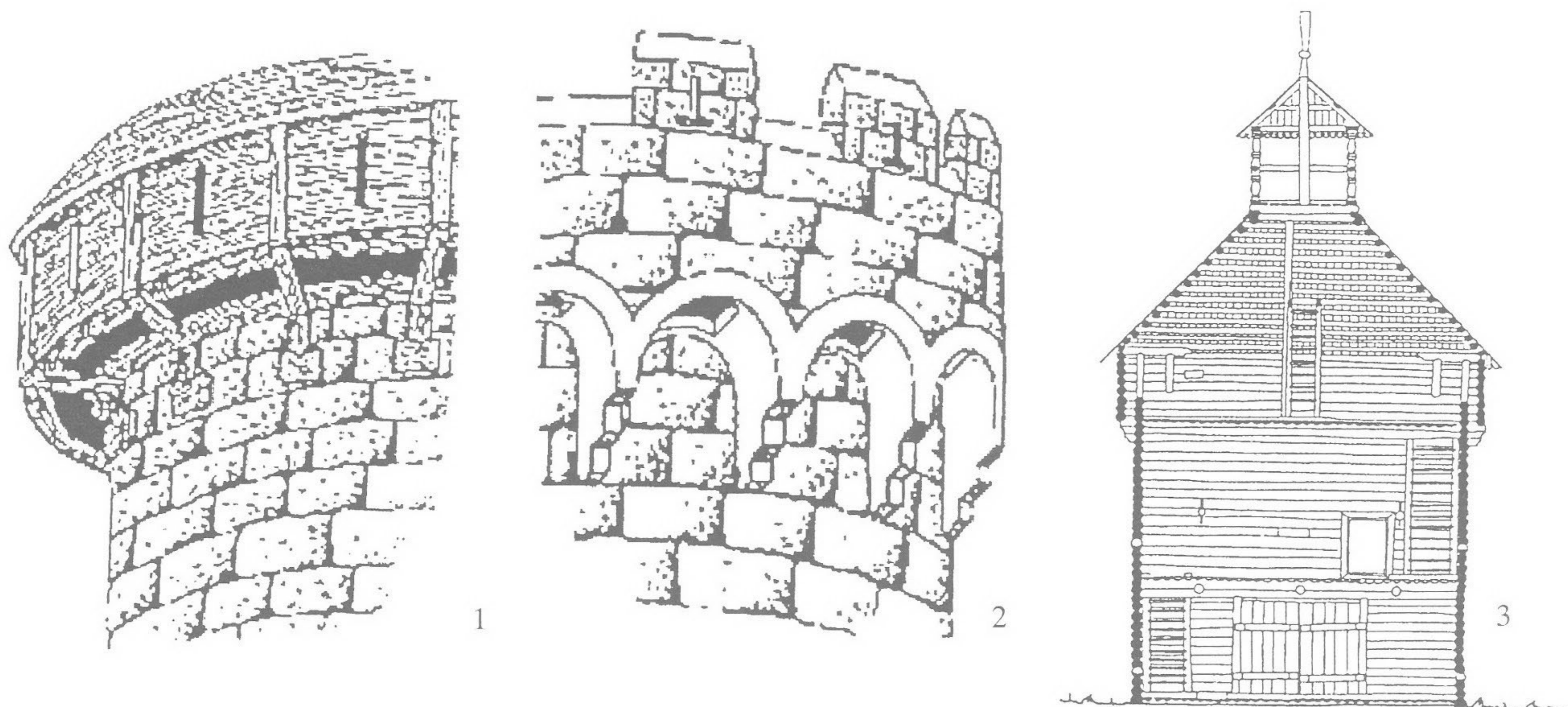
5 pav. Mūrinė Gardino pilis ir mediniai tiltai 1567 m. Hanso Adelhauserio piešinyje. Matheso Zündto 1568 m. graviūros fragmentas (Schiemann, 1886, įklija tarp p. 636–637).

viršutinis rentinys buvo net 61 cm išsikišęs už pagrindinio rentinio, be to, skirtingai nuo vėlesnių oblamų, plyšys tarp rentinių buvo uždengtas grindimis (Крадин, 1988, c. 90). Čia galima suabejoti, ar tikrai jis buvo uždengtas ištisai: tikriausiai jame buvo paliktos ir angos, kitaip nebūtų prasmės tokį oblamą įrengti.

Sibiro pilių oblamai primena Vakarų Europos mūrinių pilių bokštų ir sienų viršuje išorėje pritvirtintus medinius bretešus (angl. *hoarding*, *hourd*, *brattice*, *brettice*; sen. pranc. *bretesche*, pranc. *bretèche* lot. *bretachia*) ir mūrines mašikulas (angl. *machicolation*; pranc. *mâchicoulis*), kurių funkcija irgi buvo sudaryti horizontalius plyšius, per kuriuos šaudoma, mėtomi akmenys, priešui prisiartinus prie pilies sienos (6 pav.). Tokie bretešai ir mašikulos pateko į Vakarų Europą kryžiaus žygių metu ir ėmė plisti nuo XIII a., pereinant nuo pasyvios prie aktyvios pilių gynybos.

Rusios medinių pilių tyrinėtojai oblamus dažniausiai perkelia net į XI–XII a. medinių pilių rekonstrukcijas. Vienos iš tokių rekonstrukcijų autorius P. Rappoportas, komentuodamas savo rekonstrukciją, pažymi, jog galbūt už sienos išsikišančios gynybinės aikštelės atsirado tik XII–XIII a., pastebi, kad jos turėjo būti „XIV–XV a., kai tiesioginis įtvirtinimų šturmas buvo jau dažnas reiškinys“, o rašytiniai šaltiniai oblamus mini tik XVI–XVII a. (Рappопорт, 1961, c. 134–135, 142, рис. 108). Taigi oblamų datavimas kiek labiau pagrindžiamas ne anksčiau kaip nuo XIII–XIV a., bet ir tai daugiau remiantis netiesioginiais duomenimis – tokių konstrukcijų poreikio atsiradimu ir tuo, kad šaltiniai skiria gynybines galerijas (*забрала*, *заборолы*) nuo sienų.

Pilių puolimo taktikos pasikeitimas, nors ir sudaro prielaidas oblamams atsirasti, dar nereikia jų atsirasti.

6 pav. Mašikulų tipo įrenginiai: 1 – mūrinis bokštas su mediniu bretešu, 2 – mūrinis bokštas su mašikulomis, 3 – medinio XVII a. pilies vartų bokšto su oblamu pjūvis (Jakutskas).

dimo. 1579 m. Polocko žemėje stovėjusių pilių graviūrose oblamų nematyti. Todėl oblamų perkėlimą į viduramžių medines pilies reikia vertinti atsargiai, ypač kalbant apie pilies iki XIII a.

Suprantama, atskirų elementų, būdingų ir pilims, galima ieškoti ne tik pilių liekanose, bet ir medinių bažnyčių, net tradicinės kaimo architektūros konstrukcijose. Tačiau tai – ateities tyrinėjimų uždaviniai.

IŠVADOS

Apie Lietuvos medines pilies šaltiniuose išliko tik menkos žinių nuotrupos, todėl jų tinklo ir išvaizdos atkūrimas reikalauja kruopštaus kiekvienos užuominos tyrinėjimo. Pilių tinklo ir gynybinių sistemų atkūrimą riboja paminėtų pilių skaičius (71 pilis, iš jų 64 medinės), bet ir šie duomenys nepilnai panaudojami dėl neaiškios kai kurių pilių lokalizacijos. Šiame straipsnyje vienokia ar kitokia lokalizacija pasiūlyta visoms neaiškios lokalizacijos pilims, bet tai neužkerta kelio ateity kai kurias lokalizacijas peržiūrėti ir tikslinti. Tai lems mokslinių diskusijų rezultatai ir nauji duomenys, tarp jų – ir archeologiniai. Atskira ateities tyrinėjimų kryptimi gali tapti pilimis nevadinamų XIII–XIV a. vietovių siejimas su iš-

likusiais piliakalniais. Tai galės duoti geresnių rezultatų tuomet, kai bus sukaupta daugiau medžiagos atskirų piliakalnių datavimui.

Duomenys apie pilių išvaizdą taip pat dar laukia gilesnės analizės. Ypač tai pasakytina apie vėlyvasias pilies, kurios dar nesusilaukė atidesnio Lietuvos pilių tyrinėtojų dėmesio. Reikia pasitelkti ir Rusijos pilių analogijas, ypač unikalią išlikusių XVII a. medinių pilių medžiagą. Jos taikymas ankstesnėms pilims atkurti yra problemiškas, bet tai bet kuriuo atveju geriau, negu vien vaizduote pagrįsti pilių vaizdiniai. Svarbu išskirti atskirus pilių konstrukcijos elementus bei jų funkcijas, nustatyti jų atsiradimo aplinkybes ir laiką. Viduramžių rašytinių ir archeologinių šaltinių teikiama informacija, nors ir labai fragmentiška, bet gali duoti užuominų apie vieno ar kito vėlyvosios pilies elemento buvimą ar nebuvimą viduramžių pilyse. Suprantama, medines pilies reikia nagrinėti bendrame tradicinės medinės architektūros kontekste, nes atskirus pilies elementus galima atkurti ne vien pagal medinių pilių pavyzdžius. Tik sutelkus visus rašytinių ir archeologinių šaltinių duomenis, naudojantis analogijomis, galima šiek tiek priartėti prie realistiško viduramžių Lietuvos medinės pilies vaizdo atkūrimo.

Priedas. Lietuvos medinių pilių ir vietų, kuriose jos stovėjo, paminėjimai rašytiniuose šaltiniuose (1250–1450 m.)

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
Alytus	1377 12	terra	Alyten	Marburg, 1863, p. 584 (c. 94e).
	1382 02	lant	Aliten	Schütz, 1863, p. 584.
			Aliten	Marburg, 1863, p. 612 (c. 124).
			Alitten	Bornbach, 1863, p. 612.
	1384 08 01	hus	Aliten	Littauischen, 1863, p. 689 (W. 55).
	1384 08 02		Aliten	Littauischen, 1863, p. 697 (W. 75).
	[1384]		Alythen, Aliten	Littauischen, 1863, p. 697 (W. 76).
	[1384/1388]		Aliten	Littauischen, 1863, p. 697 (W. 77).
	[1384/1388]	koniges hoff	Allythen	Littauischen, 1863, p. 698 (W. 79).
	1392 01		Alyten	Marburg, 1863, p. 646 (c. 159).
			Aliten	Bornbach, 1863, p. 646.
	1387 04 28	городок, волостка	Олита	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1412 05 25	land	Aliten	Spory, 1892, p. 46.
	1430 08 13	unser hoff	Olyta	Codex, 1882, p. 922.
	Aukaimis	1285	castrum	Otekaym
		huis	Otekaim	Jeroschin, 1861, p. 518.
		burg	Otekaym	Aeltere, 1866, p. 580.
1290 06 25		confinium castri	Oukaym	Dusburg, 1861, p. 153 (III, 240).
		burc	Oukein	Jeroschin, 1861, p. 527.
		districtus	Onkaim	Długosz, 1873, p. 510 (AD 1291).
1292 07		territorium castri	Oukaym	Dusburg, 1861, p. 155 (III, 247).
		burcgesûch	Oukeim	Jeroschin, 1861, p. 532.
1300		territorium castri	Oukaym	Dusburg, 1861, p. 165 (III, 276).
		burcgebît	Oukaim	Jeroschin, 1861, p. 549.
		burg	Oukayn	Aeltere, 1866, p. 585.
1302		castrum, porta castri, suburbium	Oukaym	Dusburg, 1861, p. 166–167 (III, 280).
		burc, hûs (huis), burgetor, vorburg	Oukaim, Oukain	Jeroschin, 1861, p. 560.
		castrum	Oukaym	Długosz, 1876, p. 6 (AD 1300).
1305 03 07		castrum, territorium castri, indagines	Oukaym	Dusburg, 1861, p. 171 (III, 290).
	vestin, burcgebît	Oukaim, Oukein	Jeroschin, 1861, p. 567.	
	castrum	Oukaym	Długosz, 1876, p. 18–19 (AD 1304).	
1328	preurbium castri, castrum	Oukaym	Dusburg, 1861, p. 215 (supplem., 8).	
	vurburg, burc	Oukayn	Jeroschin, 1861, p. 615.	
1329 02	fortresse	Aukahān	Zajączkowski, 1929, p. 227–228.	
		Ycoine	Collection, 1880, p. 414.	
1345 12	velt	Augken	Marburg, 1870, p. 2.	
	campus	Augken	Marburg, 1863, p. 507 (c. 34).	
1385 01 20	veld	Aukon	Littauischen, 1863, p. 687 (W. 51).	
~1386	velt	Awkon	Littauischen, 1863, p. 668 (W. 6).	
1386 12 25	velt	Awkon	Littauischen, 1863, p. 669 (W. 7).	
1393 10 28	velt	Auken	Littauischen, 1863, p. 678 (W. 26).	
1395 05 30		Aukeyn	Littauischen, 1863, p. 678 (W. 27).	

Priedo tęsinys

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
Balėnos	1426 06	schlatesbergk	Ballene (Pallene)	Livländisches, 1881, p. 326.
Bebirvaitė	1308	castrum	Biverwate	Dusburg, 1861, p. 174 (III, 302).
		burg	Bibberwaten	Jeroschin, 1861, p. 571.
Betygala	1253 07	terra	Betegalle	Preußisches, 1909, p. 35.
	1254 03 12		Betegallen	Livländisches, 1853, sk. 345.
	1384 08 14		Betigal	Littauschen, 1863, p. 681 (W. 35).
	[1385]		Etigel	Littauschen, 1863, p. 685, 686 (W. 44).
	1386 01 05	burcgwal (ym lande)	Bytigel	Littauschen, 1863, p. 686 (W. 46).
Birštonas	1382 02	castrum	Brist	Marburg, 1863, p. 612 (c. 124).
			Birsken	Bornbach, 1863, p. 612.
	1384 08 01		Birsten	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 55).
	[1384/1388]		Birstan	Littauschen, 1863, p. 696 (W. 74).
	1387 428	городок, волостка	Бириштанъ	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1401 05 11	dwor	Bisztanich	Codex, 1876, p. 23.
	1423 03 07	iagthowe	Bersztan	Codex, 1882, p. 581.
Bisena	1283	castrum, castri territorium	Bisenam	Dusburg, 1861, p. 147 (III, 222).
		burc, hūs	Bisen, Bisin	Jeroschin, 1861, p. 515.
	1307/1315	castrum	Bisene	Dusburg, 1861, p. 174 (III, 300).
		vestin	Bisen	Jeroschin, 1861, p. 571.
	1313 06/08	castrum	Bisene	Dusburg, 1861, p. 179 (III, 316)
		burc	Bisen	Jeroschin, 1861, p. 582.
		castrum	Bisen	Długosz, 1876, p. 71 (AD 1312).
	1313 09/11	castrum, ambo ipsius suburbia	Bisenam	Dusburg, 1861, p. 180 (III, 319).
		vorburg	Bisen	Jeroschin, 1861, p. 583.
		castrum	Bisen	Długosz, 1876, p. 71 (AD 1312).
	1315 03 15	castrum	Bison	Canonici, 1861, p. 285 (c. 8).
	1316	castrum	Bisene	Dusburg, 1861, p. 182 (III, 328).
		hūs	Bisen	Jeroschin, 1861, p. 588.
	1316 04 04	castrum	Bisene, Bisenam	Dusburg, 1861, p. 182–183 (III, 329).
		hūs (huis)	Bisen	Jeroschin, 1861, p. 588.
	castrum	Bisen	Długosz, 1876, p. 81 (AD 1316).	
Bulinė	1348 02	hus	Businne	Renner, 1876, p. 97.
		schlot	Basyne	Russow, 1848, p. 27.
		munitio	Basin	Fabricius, 1848, p. 458.
Darsūniškis	1372 12/1373 02	terra, castrum	Dirsunen	Marburg, 1863, p. 572 (c. 82c).
		castrum	Dursenne	Długosz, 1876, p. 343 (AD 1370).
	1373 09/11		Dirsunenses	Marburg, 1863, p. 573 (c. 84).
		castrum	Dirsune	Długosz, 1876, p. 345 (AD 1371).
	1375 02	terra	Dirsungen	Marburg, 1863, p. 574 (c. 85a).
		landt	Dirsungen	Bornbach, 1863, p. 576.
		gepiet	Dirsinigen	Schütz, 1863, p. 576.
	fortalicium	Disorve	Prie Marburg, 1863, p. 574 (išn. 1023).	

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
		castrum	Dirsungen	Długosz, 1876, p. 356 (AD 1374).
	1375 03/04		Dirsungen	Marburg, 1863, p. 576 (c. 86a).
			Dirsingen	Bornbach, 1863, p. 577.
	1377 02 02		Dyrsungen	Marburg, 1863, p. 589 (c. 99).
			Dzirsunisky	Długosz, 1876, p. 383 (AD 1378).
	1381 02	domus, castrum	Dirsunen	Marburg, 1863, p. 600 (c. 110a).
			Dirsingen	Bornbach, 1863, p. 601.
		castrum, (hus)	Dirsunenhusen	Franciscani, 1866, p. 115.
		slot, (hus)	Dirsunehus	Detmar, 1866, p. 115.
	1384 08 01		Dirsüne	Littauschen, 1863, p. 688 (W. 54).
Dubičiai	1418 10		Dersunisky	Długosz, 1877, p. 219 (AD 1418).
	1430 08 17	unser hoff	Dorschunischky	Codex, 1882, p. 925.
	[1384/1388]	stad, hüs bie	Dubitz	Littauschen, 1863, p. 701 (W. 83).
	[1384/1388]		Dobiczcze	Littauschen, 1863, p. 701 (W. 84).
	1397? 03 15		u Dubi[čo]ch	Vitoldiana, 1986, p. 83.
	1397? 03 28		Dobitzh	Livländisches, 1873, sk. 304.
	1415 03 06		Dubicze	Codex, 1882, p. 311.
	1421 02		Dubicz	Długosz, 1877, p. 272 (AD 1421).
	1421 07 25		Dubicz	Codex, 1882, p. 526.
	1426 02 26		Dubicz	Codex, 1882, p. 716.
Dubingiai	1427 03 17		Dubicz	Codex, 1882, p. 759.
	1430 03 15	unser hoff	Dubicz	Codex, 1882, p. 893.
	1334	terra	Dubingen	Wartberge, 1863, p. 67.
			Gobingen	Renner, 1876, p. 78.
			Dobingen	Jüngere, 1874, p. 118.
	1373 02 14	terra	Dobinge	Wartberge, 1863, p. 103.
	1375 02 05	terra	Dubinghen	Wartberge, 1863, p. 106.
		terras	Dubingen	Prie Marburg, 1863, p. 574 (išn. 1023).
	1415 06	arx nova	Dubingi	Długosz, 1877, p. 190 (AD 1415).
	Dubysa	1420 02 08	u[n]ser huws	Dubingen
1449 04 23		ecclesia, curia nostra	Dubingy, Dvbingi, Dvbyngi	Codex, 1948, p. 140, 216–217.
1348 02		slott	Dobisen	Renner, 1876, p. 97.
		schlot	Dobbesyne	Russow, 1848, p. 27.
Eiguliai		munitio	Dobesin	Fabricius, 1848, p. 458.
	1358 01 24	castrum	Dobitzen	Wartberge, 1863, p. 78.
	1379		Egullen	Marburg, 1863, p. 591 (c. 102a).
	1379	domus	Egollen	Marburg, 1863, p. 601 (c. 110c).
	1382 06 30	castrum	Egollen	Marburg, 1863, p. 611, 614, 616 (c. 126, 128).
		haus	Eroglen	Schütz, 1863, p. 617.
		castrum	Egol	Franciscani, 1866, p. 123.
		hus	Egollin	Posilge, 1866, p. 123.
	1390 08 28	городок	Веищушкы (Веишишькы, Веикулишкы, Икшишькы)	Летописи, 1980, с. 65, 71, 88, 114 (Lietuvos I metraštis).

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
		городок (horod zamok)	–	Летописи, 1980, с. 100, 158, 185, 205, 227 (Lietuvos II metraštis).
		“u Horodna”	Weyszyszki	Хроника, 1975, с. 146
Eišiškės	1384 01 30		Wesiken	Codex, 1882, p. 4.
	~1385	(dorff), wüsten hus	Eyksiskindorffe	Littauischen, 1863, p. 701 (W. 82).
	[1385]		Eysiken	Littauischen, 1863, p. 702 (W. 86).
	[1385]		Eyksischken	Littauischen, 1863, p. 703 (W. 90).
	[1384/1388]	stad	Eykschischken, Eykschissken	Littauischen, 1863, p. 701 (W. 83).
	[1384/1388]		Eykschissken	Littauischen, 1863, p. 698 (W. 79).
	1393 04 20		Wesiken	Codex, 1882, p. 32.
	1429 02 13	curia nostra	Eyxischky	Codex, 1882, p. 815.
	1433 08 10		в Векшюшьках (Воитяшках, Векъшюшках, Иеишишках)	Летописи, 1980, с. 34, 57, 76, 107, 142 (Lietuvos I metraštis).
			у Эишышках (Eykssikach, Еишишках, Еишишка)	Летописи, 1980, с. 163, 189, 210, 231 (Lietuvos II metraštis).
			w Oyszyskach	Хроника, 1975, с. 154.
Galšia (Alšėnai)	~1385	hus	Galse	Littauischen, 1863, p. 700 (W. 81).
	~1385	Ongemundes hoff	Galschan	Littauischen, 1863, p. 707 (W. 97).
	[1385]	Andrusken hoff	Goltschan	Littauischen, 1863, p. 704 (W. 91).
	1398 10 12		Golscha	Livländisches, 1859, sk. 226.
	[1402]		Holschen	Littauischen, 1863, p. 708 (W. 100).
	1418 09 08		Olszany	Vitoldiana, 1986, p. 90.
	1421/1425	город	Голшаны	Тихомиров, 1952, с. 224.
	1440 04		do Holszan	Хроника, 1975, с. 156.
Gediminas	1305	castrum	Jedemine	Dusburg, 1861, p. 170–171 (III, 289).
		(hūs)	Gedeminnenhüse	Jeroschin, 1861, p. 566.
	1317 06 24	castrum, suburbium	Gedemini	Dusburg, 1861, p. 183 (III, 332).
		burg, vorburg	Gedeminnen	Jeroschin, 1861, p. 589.
		castrum inferius, superius	Gedemin	Długosz, 1876, p. 81 (AD 1316).
	1324 05 22	castrum, suburbium castri	Gedemini	Dusburg, 1861, p. 189–190 (III, 351).
		vurburg (vorbure), burc	Gedeminnen	Jeroschin, 1861, p. 604.
	1329 02	fortresse	Gedemine	Zajęzkowski, 1929, p. 227–228.
			Galidaine	Collection, 1880, p. 412.
	1330	castrum, suburbium castri	Jedemini	Dusburg, 1861, p. 217 (supplem., 15).
		vurburg (vorbure), burc	Gedeminnenburc	Jeroschin, 1861, p. 619.
Gegužė	1329 02	fortresse	Gegusė	Zajęzkowski, 1929, p. 227–228.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
Karšuva*	1253 07	terra	Karsowe (Carsowe)	Preußisches, 1909, p. 35.
	1253 08 21	terra	Carsouwe	Livländisches, 1853, sk. 338.
	1289 02 07	terra	Karsowe	Preußisches, 1909, p. 336.
	1384 12 18		Karschowin	Littauischen, 1863, p. 666, 667 (W. 3).
	1385 05 01	hüs	Karsov	Littauischen, 1863, p. 678 (W. 25).
	1413 01		Carszow	Spory, 1892, p. 147.
Kernavė	1279 03 05	lant	Kernowen	Livländische, 1998, p. 222, eil. 8346–8350.
			Kernowe	Wartberge, 1863, p. 48.
	1341		Корачев, Карачев, Bernow	Летописи, 1980, с. 61, 85, 110, 115.
			Kernow	Długosz, 1876, p. 404 (AD 1382).
	1365 08 15	castrum	Kernow	Wartberge, 1863, p. 86.
		castrum	–	Marburg, 1863, p. 552 (c. 63b).
		landt	Kunow	Bornbach, 1863, p. 553.
		land	Kunow	Schütz, 1863, p. 554.
		burg	Kernowe	Aeltere, 1866, p. 595.
	1384 12 21		Kernow	Littauischen, 1863, p. 695 (W. 70).
	[1384]		Kernow	Littauischen, 1863, p. 695 (W. 69).
	1385 07 17		Kernow	Littauischen, 1863, p. 694 (W. 67).
	1385 08 11	hus	Kernow	Littauischen, 1863, p. 696 (W. 71).
	1385 08 14		Kernow	Littauischen, 1863, p. 693 (W. 65).
	1385 08 15		Kernow	Littauischen, 1863, p. 693 (W. 66).
	~1385		Kernow	Littauischen, 1863, p. 695 (W. 68).
	1388 05 03	dux	Kernouiensis	Codex, 1882, p. 14.
	1390 01		Kernow	Marburg, 1863, p. 641 (c. 149).
			Kernow	Bornbach, 1863, p. 642.
		hus	Kernow	Posilge, 1866, p. 162.
	1398 10 12	capitaneus in	Kerna	Livländisches, 1859, sk. 227.
	1409 01 24		Курнов	Codex, 1882, p. 167.
	1421/1425	город	Кернов	Тихомиров, с. 224.
1429 08 02	unser hoff	Курнав	Codex, 1882, p. 854.	
1432 08 17	hof	Курнов	Livländisches, 1884, p. 363.	
1432 12 08		u Kiernowie	Хроника, 1975, с. 155, 157.	
Kimelis	1295	castrum firmum	Kymel	Dusburg, 1861, p. 162 (III, 265).
		burc, vestin	Kimel	Jeroschin, 1861, p. 543–544.
		castrum	Kymel	Długosz, 1873, p. 524, 529 (AD 1294, 1295).
Kolainiai	1253 07	terra	Kulene	Preußisches, 1909, p. 35.
	1290 04 23	castrum	Colayne	Dusburg, 1861, p. 152 (III, 238).
		burc, huis	Kalaine	Jeroschin, 1861, p. 525.
		burg	Kalayn	Aeltere, 1866, p. 581.
		castrum	Koleyn	Długosz, 1873, p. 509 (AD 1291).
	1290 05 12	castrum	Colayne	Dusburg, 1861, p. 152 (III, 239).
		burg	Kolain	Jeroschin, 1861, p. 526.
		burg	Kalayn	Aeltere, 1866, p. 581.

* Karšuvos žemės plačiaja prasme paminėjimai neregistruojami.

Priedo tęsinys

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1291 02 02	castrum	Colaynam	Dusburg, 1861, p. 154 (III, 243).
		burc	Kolaine, Kolein	Jeroschin, 1861, p. 529.
	prieš 1411 03 01	burgwall	Suwirminna (Surwiminne)	Codex, 1882, p. 220, 1107.
Kražiai	1253 07	terra	Crase	Preußisches, 1909, p. 35.
	1377 09 04	terra	Krasien	Wartberge, 1863, p. 113.
		gebitt	Krasien	Aeltere, 1866, p. 598.
	1385 01 20	lant	Grasyen,Grasien	Littauschen, 1863, p. 687 (W. 51).
	~1385	lant	Crasien	Littauschen, 1863, p. 671 (W. 8).
	1385 12 24		Crasyen	Littauschen, 1863, p. 672 (W. 9).
	1390 05 26	land	Crazow	Codex, 1882, p. 23.
	1393 09 29	land	Crasyen	Littauschen, 1863, p. 674 (W. 15).
	1395 09 29	hus (hat gelegen)	Grasien	Littauschen, 1863, p. 675 (W. 17).
	1394 07 22	burgwall	Graschyn	Littauschen, 1863, p. 679 (W. 28).
	1400		Grasyen	Posilge, 1866, p. 236.
	1406 06 11		Craszian	Codex, 1882, p. 127.
	1406 06 30		Craszian	Codex, 1882, p. 129.
	1412/1430		u Krožach	Vitoldiana, 1986, p. 79.
	1413 01		Croszow	Spory, 1892, p. 147.
	1413	districtus	Chroze	Długosz, 1877, p. 160 (AD 1413).
	1418 06 11	hoff	Krossy	Codex, 1882, p. 411.
	1421 06 22	districtus	Kroszy	Codex, 1984, p. 66.
	1426 02 13		Crosze	Codex, 1882, p. 715.
	Kuliai	1348 02	hus	Kulen
		schlot	Kula	Russow, 1848, p. 27.
		munitio	Kula	Fabricius, 1848, p. 458.
Latava	1253 07	curia nostra	Lettowia	Preußisches, 1909, p. 35.
	1260 06 15	curia nostra	Lettowie	Preußisches, 1909, p. 106.
	~1392	borchwal	Lettow	Livländisches, 1857, sk. 687.
Linkmenys	1373 02 14	castrum, districtus	Lenghemene, Lenghemen	Wartberge, 1863, p. 103.
	1375 02 05	fortalicium	Hange (< *Lange[men])	Prie Marburg, 1863, p. 574 (išn. 1023).
	1416 06 13		Lengmen	Livländisches, 1867, sk. 135.
	1429? 11 27		k Lynkgmenom (Klynkyenom)	Vitoldiana, 1986, p. 47–48.
	1433 01 30– 02 09	borgsüchunge	Lengmen	Livländisches, 1884, p. 394.
		huws	Langwen	Livländisches, 1884, p. 395.
	1434 09 06	lendenen	Lencmen	Livländisches, 1884, p. 501.
Lokysta	1394 09 29	borgwal (im lande)	Lakuste	Littauschen, 1863, p. 677 (W. 22).
Maišiagala	1365 08 15	castrum	Meisegale	Wartberge, 1863, p. 86.
		burg	Meyszegale	Aeltere, 1866, p. 595.
		castrum	Masgallen	Marburg, 1863, p. 552 (c. 63b).
		land	Masgallen	Schütz, 1863, p. 554.
	1377 05	castrum et villa	Miszeholy	Długosz, 1876, p. 472 (AD 1387).
	1385 07 17	hus	Meysegallen	Littauschen, 1863, p. 694 (W. 67).

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1385		Meisegaln	Littauschen, 1863, p. 695 (W.68).
	1385 08 11		Meisegal	Littauschen, 1863, p. 696 (W. 71).
	1385 08 14	hus	Maysegal	Littauschen, 1863, p. 693 (W. 65).
	1387	castrum	Meyschegallen	Marburg, 1863, p. 633 (c. 141).
	1387 02/06	ecclesia	Miszohola	Długosz, 1876, p. 469 (AD 1387).
	1390 01		Meisschengallen	Marburg, 1863, p. 641 (c. 149).
			Misegallen	Bornbach, 1863, p. 642.
		hus (vorbranten)	Maysigal	Posilge, 1866, p. 162.
		villa	Miszeholi	Długosz, 1876, p. 489 (AD 1390).
	1421/1425	город	Моишогола	Тихомиров, 1952, с. 224.
	1449 04 23	districtus	Moyschegola	Codex, 1948, p. 217.
Medraba	1291 04	castrum	Mederabam	Dusburg, 1861, p. 154 (III, 244).
		burc (burg)	Mederabe	Jeroschin, 1861, p. 529–530.
		castrum Lithuanicum	Mederabe	Długosz, 1873, p. 509 (AD 1291).
	1421 08 09	mons	Medyny alias Rusteyki	Codex, 1984, p. 68.
Medvēgalis	1316	castrum	Medewagam	Dusburg, 1861, p. 182 (III, 327)
			Medewagiln	Jeroschin, 1861, p. 588.
	1329 02 02	castrum	Medewage	Dusburg, 1861, p. 215 (supplem., 9).
		burc	Medewagen	Jeroschin, 1861, p. 615–616.
		castrum	Medewage	Canonicus, 1861, p. 283.
		castrum	Medwaglen, Medwalgen	Marburg, 1863, p. 463, 464 (c. 7, 8).
			Medniki	Bornbach, 1863, p. 464, 465.
		ville	Medouagle	Zajęzkowski, 1929, p. 227.
		castrum	Medvagen	Annales, 1866, p. 9.
		merklik slot	–	Detmar, 1866, p. 67.
		castrum Samaitarum	–	Chronica, 1866, p. 470.
Merkinė	1377 02 02	(pil)	Merkenpil	Marburg, 1863, p. 587 (c. 96).
		(pil)	Merkenpil	Bornbach, 1863, p. 587.
		(pyl), land	Merkenpyl	Schütz, 1863, p. 587.
	1377 12	terra	Merken	Marburg, 1863, p. 584 (c. 94e).
	1384 08 01		Merken, Merkin	Littauschen, 1863, p. 690 (W. 58).
	1384.08.02		Merken	Littauschen, 1863, p. 696 (W. 75).
	[1384]		Merkin	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 56).
	[1384]		Merken	Littauschen, 1863, p. 696 (W. 72).
	[1384]		Merken	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 76).
	[1385]		Merken	Littauschen, 1863, p. 690 (W. 59).
	[1385]		Merkin	Littauschen, 1863, p. 691 (W. 60).
	~1385		Merken	Littauschen, 1863, p. 691 (W. 61).
	~1385		Merkin	Littauschen, 1863, p. 699 (W. 81).
	[1384/1388]		Merken	Littauschen, 1863, p. 690 (W. 57).
	[1384/1388]	hüs	Merken	Littauschen, 1863, p. 698 (W. 79).
	[1384/1388]		Merken	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 77).
	1387 04 28	город, волость	Мерецкаго, Мерецкая	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1387 10 30		Merkin	Littauschen, 1863, p. 699 (W. 80).

Priedo tęsinys

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1391 07 22	arx	Mereczensem	Prie Posilge, 1866, p. 244.
		haus	Merecz	Codex, 1876, p. 15.
	1391 11 30	hus, (pille)	Merkinpille	Posilge, 1866, p. 176.
	1394 01/02		Merken	Marburg, 1863, p. 653 (c. 160).
		hus	Merkin	Posilge, 1866, p. 191.
		hawsz	Merkin	Aeltere, 1866, p. 627.
	1401 02 04		Mericz	Livländisches, 1873, sk. 331.
	1401 02 12	horod	u Mereczy	Codex, 1876, p. 22.
	[1402]		Merecz	Littauischen, 1863, p. 704 (W. 92).
	1403	hus	Merkin	Posilge, 1866, p. 264.
	1409 06 21		Merken	Codex, 1882, p. 186–187.
	1413 10 25		Merecz	Codex, 1882, p. 268–269.
	1419 06 11	land	Mirken	Codex, 1882, p. 450.
	1421/1425	город	Мереч (Мерець)	Тихомиров, 1952, с. 224.
	1425 09 12	unser husz	Merecz	Codex, 1882, p. 708.
	1434 01 12		Merecz	Livländisches, 1884, p. 443.
	1442 03 18	castrum, officiales... castrum	Merecz	Codex, 1948, p. 193.
1444		do Merecza	Хроника, 1975, с. 159.	
Milžava	1385 01 20	lant	Milsove	Littauischen, 1863, p. 687 (W. 51).
	~1386	burgwal	Milso	Littauischen, 1863, p. 668 (W. 6).
	1386 12 25	burgwal	Milso	Littauischen, 1863, p. 669–670 (W. 7).
Naujasis Kaunas	1363 04	castrum, domus, duo propugnacula in ponte	Novum Cawen	Marburg, 1863, p. 545–546 (c. 59).
		neue festung	New-Cawen	Schütz, 1863, p. 547.
		castrum	Novum Kavn	Prie Posilge, 1866, p. 82.
	1367 02 28		Novum Kauve	Wartberge, 1863, p. 88.
			Novam Cawen	Marburg, 1863, p. 559 (c. 71).
			Neu-Cauen	Bornbach, 1863, p. 559.
	1367 09 08		Novum Kauve	Wartberge, 1863, p. 89.
			Novum Cawen	Marburg, 1863, p. 559 (c. 72).
	1368 09	castrum	Kauve	Wartberge, 1863, p. 92.
			Cawen novum	Marburg, 1863, p. 560 (c. 72).
			Neu Kauen	Bornbach, 1863, p. 560.
			New-Kawen, New-Cawen	Schütz, 1863, p. 560.
1369 04 15	castrum	Kauve	Wartberge, 1863, p. 94.	
Navinpilis	1381 02 14	castrum, (pillen, pil)	Naupillen, Nawenpil	Marburg, 1863, p. 599, 601 (c. 110a, c).
		(pillen, pil), haus	Naupillen, Nawenpil	Bornbach, 1863, p. 601, 602
		(pill)	Nawenpill	Schütz, 1863, p. 602.
		castrum, (pilen)	Nuenpilen	Franciscani, 1866, p. 116.
		slot, (pil)	Avenpil	Detmar, 1866, p. 115.
		hus, (pille)	Nawenpille	Posilge, 1866, p. 115.
	1382 01	(pillen)	Nuwenpillen	Marburg, 1863, p. 602 (c. 112).

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	[1384]	(pillen)	Neüwenpillen	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 56).
	[1384]	(pillin)	Nauwenpillin	Littauschen, 1863, p. 696 (W. 72).
	[1385]	(dorf)	Nawenendorfe	Littauschen, 1863, p. 696 (W. 73).
	1387 04 28	(Село)	Новое Село	Jakubowski, 1907, p. 45.
Nemunaitis	1384 08 01		Nammeniken	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 55).
	[1384]		Namenikin	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 56).
	[1384]		Nameniken	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 76).
	~1385	hus	Nameneyt	Littauschen, 1863, p. 700 (W. 82).
	[1384/1388]		Nameneyt	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 77).
	[1384/1388]	koniges hoff	Nomenyk	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 78).
	[1384/1388]		Nampnaythen	Littauschen, 1863, p. 698 (W. 79).
	1387 04 28	городок, волостка	Немунекъ	Jakubowski, 1907, p. 45.
Papilė	1339 02 02	jegene, (pillen)	Pupillen	Renner, 1876, p. 79.
		(pillen)	Puppillen	Jüngere, 1874, p. 118.
		(pillen)	Pupillen	Auszug, 1853, p. 864.
	1359	terra, (pillen)	Popillen	Wartberge, 1863, p. 80.
Paršpilis	[1384]	(pille), borgwall	Barsepille	Littauschen, 1863, p. 677 (W. 23).
	~1385	(pil)	Parsepil	Littauschen, 1863, p. 671 (W. 8).
	1385 12 24	(pil)	Parzepil, Parsepil	Littauschen, 1863, p. 672 (W. 9).
	1387 01 14	(pil)	Parssepil, Parssepil	Littauschen, 1863, p. 665 (W. 1).
	[1393]	(pil)	Parsepil	Littauschen, 1863, p. 667 (W. 5).
	1395 09 29	hus (gelegin hat)	Parsen	Littauschen, 1863, p. 675 (W. 17).
Pašilė	1420 03 27	unser dorp	Passillen	Livländisches, 1867, p. 624.
	1426 06	schlatesbergk	Peszell	Livländisches, 1881, p. 326.
Paštuva	1292	territorium	Pastovie	Dusburg, 1861, p. 154–155 (III, 246)
		gebît	Pastouwe, Pastow	Jeroschin, 1861, p. 531.
		districtus	Pastonow	Długosz, 1873, p. 509 (AD 1291).
	1294 01/02	territorium	Pastovie	Dusburg, 1861, p. 158 (III, 255).
		gebît	Pastow, Pastouwe	Jeroschin, 1861, p. 536–537.
		districtus	Pastow	Długosz, 1873, p. 523 (AD 1294).
	1316 01/02	territorium	Pastovie	Dusburg, 1861, p. III, 326 (p. 182)
		gebît	Pastow	Jeroschin, 1861, p. 587.
		districtus	Pastow	Długosz, 1876, p. 81 (AD 1316).
	1323 08	castrum	Pastovie	Dusburg, 1861, p. 189 (III, 347)
		burc	Pastowe	Jeroschin, 1861, p. 602.
	1348	pars terrarum	Pastow	Marburg, 1863, p. 513 (c. 39).
		gepiet	Pastow	Schütz, 1863, p. 514.
	1352 02		Pastaw	Marburg, 1863, p. 516 (c. 43).
		districtus	Pastrim	Długosz, 1876, p. 231 (AD 1348).
	1364 01	terra	Pastowen, Pastowensem	Marburg, 1863, p. 543 (c. 56).
		land	Pastow	Schütz, 1863, p. 544.
	1365	terra	Pastowensem	Marburg, 1863, p. 549 (c. 61).
	1367 09 08		Bastowe	Wartberge, 1863, p. 89.
	1368 09	regio	Bastowe	Wartberge, 1863, p. 92.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1369 06/08	domus, castrum, suburbium, pons, fossa, propugnaculum	Pasten	Marburg, 1863, p. 564–565 (c. 74).
			Pasten	Bornbach, 1863, p. 565.
		castrum	Pastow	Długosz, 1876, p. 319 (AD 1369).
	1371 08 26		Pasten	Marburg, 1863, p. 569 (c. 79).
		terra?	Bastowe	Wartberge, 1863, p. 98.
		land	Bastowe	Aeltere, 1866, p. 596.
	1372 08 15		Pastow	Marburg, 1863, p. 571 (c. 82a).
			Pastenu	Bornbach, 1863, p. 572.
	1375 01	pars terrarum	Pastowenses	Marburg, 1863, p. 579 (c. 89a).
		land	Pastow	Schütz, 1863, p. 580.
		districtus	Pastow	Długosz, 1876, p. 368 (AD 1376).
	1377 09 04		Pastow	Marburg, 1863, p. 584 (c. 94c).
		gepiet	Pastow	Schütz, 1863, p. 584.
		districtus	Pastow	Franciscani, 1866, p. 106.
			Pastowe	Detmar, 1866, p. 106.
			Pastow	Posilge, 1866, p. 106.
		districtus	Pastow	Długosz, 1876, p. 382 (AD 1378).
	1378 06		Pastewyn	Marburg, 1863, p. 588 (c. 98b).
			Paszwyn	Schütz, 1863, p. 589.
			Pasterin	Długosz, 1876, p. 383 (AD 1378).
	1379	terra	Pastow	Marburg, 1863, p. 590 (c. 100b).
	1379	terra	Pastow	Marburg, 1863, p. 591 (c. 102a).
			Pastow	Schütz, 1863, p. 592.
	1379	terra	Pastowensem	Marburg, 1863, p. 601 (c. 110c).
	1381		Pastow	Marburg, 1863, p. 600 (c. 110b).
	1413 01 26	castrum, mons castri	Pastua	Spory, 1892, p. 137.
Perloja	1378 02 02	villa	Parlayn	Marburg, 1863, p. 594 (c. 104).
	~1385		Perlay	Littauschen, 1863, p. 699 (W. 81).
	~1385	konigis hof	Perlay	Littauschen, 1863, p. 700–701 (W. 82).
	[1384/1388]		Perlae	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 77).
	[1384/1388]		Perla	Littauschen, 1863, p. 697–698 (W. 78).
	[1384/1388]		Perlāgen, Perlagen	Littauschen, 1863, p. 698 (W. 79).
	1387 10 30		Perlam, Perlām	Littauschen, 1863, p. 699 (W. 80).
	[1395]		Perlay	Littauschen, 1863, p. 702 (W. 85).
	[1402]		Perlae	Littauschen, 1863, p. 704 (W. 92).
	1419 06 11	land	Perlewen	Codex, 1882, p. 450.
	1421/1425	город	Перелай	Тихомиров, 1952, с. 224.
Pieštve	1293 07 25	castrum, preurbium, suburbium	Pistam	Dusburg, 1861, p. 158 (III, 254)
		vorburg, burg	Pistin, Pisten	Jeroschin, 1861, p. 536.
	1294	castrum	Pistam	Dusburg, 1861, p. 158 (III, 257)
		huis	Pistin, Pisten	Jeroschin, 1861, p. 537.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1298	castrum, suburbium	Pistam	Dusburg, 1861, p. 164 (III, 271)
		vorburg, huis	Pistin	Jeroschin, 1861, p. 547.
	1318 09/11	castrum, suburbium	Piste	Dusburg, 1861, p. 184 (III, 335)
		vorburg, burg	Pisten	Jeroschin, 1861, p. 591.
		castrum	Pistin	Długosz, 1876, p. 82 (AD 1316).
	1319 04 08	castrum	Pistam	Dusburg, 1861, p. 184 (III, 336)
			Pisten, Pistin	Jeroschin, 1861, p. 591.
	1322 02	castrum	Pistam	Dusburg, 1861, p. 186 (III, 340)
		burc	Pisten	Jeroschin, 1861, p. 600.
		castrum	Bisten	Franciscani, 1866, p. 64.
		slot	Bistin	Detmar, 1866, p. 64.
		castrum	Pisten	Canonicus, 1861, p. 287.
		castrum	Pisten	Długosz, 1876, p. 109 (AD 1322).
	1329 01/02	castrum	Bystin	Ältere, 1874, p. 610.
	1336 05 30		Beisten	Marburg, 1863, p. 490 (c. 21).
			Beisten	Schütz, 1863, p. 490.
			Pisten	Canonicus, 1861, p. 281.
	1345 01	castrum	Pyest, Pistense	Benessius, 1863, p. 735.
		domus	–	Marburg, 1863, p. 505 (c. 32).
	1348	castrum	Pisten	Marburg, 1863, p. 514 (c. 40).
	1357		Pisten	Marburg, 1863, p. 523 (c. 49).
			Pisten	Schütz, 1863, p. 524.
	1362 03		Bisten	Marburg, 1863, p. 531 (c. 54).
	1362 04		Pistenses	Marburg, 1863, p. 538 (c. 54).
	1363 04	castrum?	Pistene	Wartberge, 1863, p. 84.
		castrum, domus	Pisten	Marburg, 1863, p. 540, 546 (c. 55, 59).
		festung	Pisten	Schütz, 1863, p. 547.
		castrum	Pisten	Długosz, 1876, p. 289 (AD 1362), 302 (AD 1364).
	1364 01 26	locum (ubi stetit)	Pisten	Marburg, 1863, p. 543 (c. 56).
	1404/1409	hews (hat gebawet)	Bysten	Summarium, 1874, p. 227.
	1412 05 25	huz	Beisten	Spory, 1892, p. 46.
	1413 01 26	territorium, mons, castrum	Pestwa	Spory, 1892, p. 137.
Pievėnai	1426 06	schlottesbergk	Pewene	Livländisches, 1881, p. 326.
Pilėnai	1336 02 25	castrum, latibulum	Pillenen, Polenen	Marburg, 1863, p. 488–489 (c. 20).
		vestung, polwerk vnd wehren, fortel, finster keller oder speluncke	Pullen oder Pilleven	Schütz, 1863, p. 489.
			Polonim	Prie Marburg, 1863, p. 488 (išn. 250).

Priedo tęsinys

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
		burc	–	Zwei, 1863, p. 7.
		castrum	Pillenen	Canonici, 1861, p. 283 (c. 6).
		hūs	Pelen	Dichtwerken, 1861, p. 646.
		castrum	Pileno	Franciscani, 1866, p. 72.
		castrum	Polonim	Annales, 1866, p. 9.
		castrum	Pullen	Długosz, 1876, p.174 (AD 1337).
Punia	1382 02	terra	Punnow	Marburg, 1863, p. 612 (c. 124).
			Ponau	Bornbach, 1863, p. 612.
	1384 08 01		Ponüwe	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 55).
	[1384]		Pünnowe	Littauschen, 1863, p. 689 (W. 56).
	[1384/1388]		Ponnow	Littauschen, 1863, p. 697 (W. 77).
	[1384/1388]	koniges hoff	Ponnäv, Ponnäv	Littauschen, 1863, p. 698 (W. 79).
	1387 04 28	городок, волос(т)ка	Пуня	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1414 01	chasteau et villaige	Posur, Poseur	Lannoy, 1866, p. 448–449.
	1419 01 07		Puna	Codex, 1882, p. 437.
	1421/1425	город	Пуня	Тихомиров, с. 224.
Puokė	1426 06	schlatesbergk	Poeke	Livländisches, 1881, p. 326.
Pūtvė	1307	castrum, suburbium de castro	Putenicka	Dusburg, 1861, p. 173–174 (III, 298).
		vorburg	Puteniken, Putenikin	Jeroschin, 1861, p. 570.
		castrum inferius, castrum superius	Putheniken	Długosz, 1876, p. 29 (AD 1306).
	1308	castrum, porta castrī, subur- bium	Putenicke, Putenicka	Dusburg, 1861, p. 174 (III, 301).
		burc, vesten, tor	Putenikin, Putenicken	Jeroschin, 1861, p. 571.
	1328	preurbium, castrenses	Puthenica	Dusburg, 1861, p. 216 (supplem., 7).
		hūs, hackilwerc	Puteniken	Jeroschin, 1861, p. 614.
	1393 09 29	(veld)	Pütinveld	Littauschen, 1863, p. 673 (W. 12).
	1395	(veld)	Putenvelde	Littauschen, 1863, p. 675 (W. 16).
	1395 11 01	(lauken)	Putelauken	Littauschen, 1863, p. 674 (W. 18).
Rodūnia	[1385]		Radun	Littauschen, 1863, p. 703 (W. 90).
	1387 04 28	городъ, волость	Радыня	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1421/1425	город	Родно	Тихомиров, с. 224.
Semeliškės (Semelpilis)	1375 02 11		Sanilisken	Wartberge, 1863, p. 106.
		villa magna	Symliken	Marburg, 1863, p. 579 (c. 89b).
	1377 02 03		Symolisken	Marburg, 1863, p. 589 (c. 99).
			Sedmilysky	Długosz, 1876, p. 383 (AD 1378).
	1381 02 14	(pil)	Sunerpil	Marburg, 1863, p. 601 (c. 111).
		(pill)	Simmerpill	Schütz, 1863, p. 602.
	1382 02		Samenike	Marburg, 1863, p. 612 (c. 124).

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	[1385]		Symoliskin	Littauischen, 1863, p. 696 (W. 73).
	~1385		Samiliskin	Littauischen, 1863, p. 700 (W. 81).
	~1385		Symelischken	Littauischen, 1863, p. 707 (W. 97).
	[1384/1388]		Symyliskin	Littauischen, 1863, p. 697 (W. 77).
	1387 04 28	волость	Сомилишки	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1418 10 09		Semilischki	Codex, 1882, p. 420.
	1430 09 22		Symelischken	Codex, 1882, p. 940.
Skronaitė	1308	castrum	Scroneyte	Dusburg, 1861, p. 174 (III, 302).
		burg	Scroneiten	Jeroschin, 1861, p. 571.
Siraičiai (Šiūraičiai)	1314 02 02	castrum, territorium ejus	Sisditen	Dusburg, 1861, p. 180 (III, 321).
		vestin, burc, gebît	Sirdîten (<i>< *Siraiten</i>)	Jeroschin, 1861, p. 584.
		castrum	Sirditin	Długosz, 1876, p. 71 (AD 1312).
Strėva	1348	Zamek	Strawilissen	Annales, 1863, p. 146.
	1368 09	castrum	Streben	Marburg, 1863, p. 560 (c. 72).
		vestung	Streben	Schütz, 1863, p. 560.
Šiauduva	1329 02	fortresse	Xedeyctain	Zajączkowski, 1929, p. 227–228.
	[1384/1388]	lant	Schawden	Littauischen, 1863, p. 666 (W. 2).
Šiauliai (Šiaulėnai)	1236 09 22		Soule	Livländische, 1998, p. 82, eil. 1906.
		terra	Sauleorum	Wartberge, 1863, p. 33.
	1254 04	terra	Saulen	Livländisches, 1853, sk. 347.
	1348 02 14	terra... cum castris	Sauliam	Wartberge, 1863, p. 75.
		vestige	Ceila (de Sauler weren dar van geflangen)	Renner, 1876, p. 97.
		schlot	Zela (in der Souler lande)	Russow, 1848, p. 27.
		munitio	Zela	Fabricius, 1848, p. 458.
	1358 01 24		Saulia	Wartberge, 1863, p. 78.
	XV a. pr.	land	Schawen	Littauischen, 1863, p. 709.
Šiurpilis	1407 11 19	borgwal	Surpyl, Suerpyl	Codex, 1882, p. 711.
Tauragnai	1373 02 14	castrum, terra	Taurage	Wartberge, 1863, p. 103.
	1375 02 05	terra	Taurage	Wartberge, 1863, p. 105.
		fortalicium	Thorunge	Prie Marburg, 1863, p. 574 (išn. 1023).
	1387 02 17	castrum nostrum... cum districtu	Turogno (Thurogno)	Codex, 1948, p. 4–5, 7–8.
	1397 05 09	districtus	Thurognowiensi	Codex, 1948, p. 46.
	XIV a. pab. („1261 08 07“)	burchwall (vallum)	Thowraggen (Towracken)	Livländisches, 1853, sk. 461.
	1433 01 30–02 09		Wraggen	Livländisches, 1884, p. 394.
	1433 01 31	huws	Towgal	Livländisches, 1884, p. 395.
Tvirimantas	1251	город (град)	Твиреметь (ТВИРЕМЕНТЬ)	Ипатьевская, 1908, с. 818.

Priedo tęsinys

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
Utena	1373 02 14	districtus	Vittena	Wartberge, 1863, p. 103.
	1375 02 05	terra	Vtten	Wartberge, 1863, p. 105.
	XIV a. pab. („1261 08 07“)	burchwall (vallum)	Utten	Livländisches, 1853, sk. 461.
	1432/1433		w Utianie	Хроника, 1975, с. 155, 157.
	1433 01 30–02 09	borgsüchunge	Utten	Livländisches, 1884, p. 394.
		huws	Utten	Livländisches, 1884, p. 395.
Užpaliai	1338 11 01	hofstede	Uspalde	Gedimino, 1966, p. 187.
	1373 03 19	suburbium castris	Usupalle	Wartberge, 1863, p. 103.
	XIV a. pab. („1261 08 07“)	burchwall (vallum)	Uspal (Uszpal)	Livländisches, 1853, sk. 461.
	1398 10 12	capitaneus in	Uspalle	Livländisches, 1859, sk. 227.
	1433 01 30–02 09	slossz (slos), sere vorbolle- werket	Uspael, Uspaell	Livländisches, 1884, p. 394.
		sloes, gros gebolwercket	Uspael	Livländisches, 1884, p. 395.
Vaikiai	1294/1300	territorium	Wayken	Dusburg, 1861, p. 159 (III, 259).
			Waiken	Jeroschin, 1861, p. 539, 541.
	1317 ½.	territorium	Waykinam	Dusburg, 1861, p. 183 (III, 331).
		gebeit	Waiken	Jeroschin, 1861, p. 589.
	1322 02 07	castrum (in territorium)	Waykine	Dusburg, 1861, p. 186 (III, 340).
		lant	Waiken	Jeroschin, 1861, p. 599.
		provincia	Wayken	Canonicus, 1861, p. 287.
	1330 01 21	territorium	Wayken	Dusburg, 1861, p. 217 (supplem., 14).
		gebît	Waiken	Jeroschin, 1861, p. 619.
	1355 02 02		Wayken	Marburg, 1863, p. 521 (c. 46).
		gepiet	Wayken	Schütz, 1863, p. 521.
	1357	terra	Wayken	Marburg, 1863, p. 523 (c. 49).
			Wayken	Schütz, 1863, p. 524.
	1371 08 27	terra	Wayken	Marburg, 1863, p. 569 (c. 79).
		terra	Wayken	Wartberge, 1863, p. 98.
		land	Wayken	Aeltere, 1866, p. 596.
	1375 06 29	terra	Wayken	Wartberge, 1863, p. 108.
		gebit	Wayken	Aeltere, 1866, p. 598.
	1395 10 18	land, (veld)	Weikenveld	Littauischen, 1863, p. 676 (W. 20).
	Veliuona (Junigeda)	1291 02 02	territorium	Junigede
		gebît	Junigêden	Jeroschin, 1861, p. 529.
1291 04 22		castrum (in territorio; eodem nomine)	Junigede	Dusburg, 1861, p. 154 (III, 244).
		burc (in daz gebît)	Junigêde, Junigêdin	Jeroschin, 1861, p. 529.
		castrum	Mingedin	Długosz, 1873, p. 509 (AD 1291).
1292 06 29		castrum	Junigedam	Dusburg, 1861, p. 155 (III, 247).
		huis	Junigêdin	Jeroschin, 1861, p. 531–532.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
		districtus	Mingedin	Długosz, 1873, p. 510 (AD 1291).
	1292 07 25	castrum, suburbium	Junigedam	Dusburg, 1861, p. 157 (III, 251).
		huis, burg	Junigêde	Jeroschin, 1861, p. 535.
	1293 01/02	castrum, preurbia, "duo suburbia dicti castris, unum in monte, aliud in vale"	Junigede, Junigedam	Dusburg, 1861, p. 157 (III, 252).
		vorburge des hûsis, huis (hûs), burc	Junigêden	Jeroschin, 1861, p. 535–536.
		duo castra inferiora, tertium (castrum)	Mingedin	Długosz, 1873, p. 523 (AD 1294).
	1293 07 25	castrum, preurbium, suburbium	Junigedam	Dusburg, 1861, p. 158 (III, 254).
		burg, vorburg	Junigêden, Junigêdin	Jeroschin, 1861, p. 536.
	1295 05	castrum	Junigedam	Dusburg, 1861, p. 160 (III, 260).
		hûs	Junigêde	Jeroschin, 1861, p. 540.
	1298	castrum, suburbium	Junigede, Junigedam	Dusburg, 1861, p. 164 (III, 271).
		vorburg, huis	Junigêdin, Junigêden	Jeroschin, 1861, p. 547.
	1313	castrum	Junigede	Dusburg, 1861, p. 179 (III, 317).
	1315 09 08	castris antemurale	Jungeten	Canonici, 1861, p. 286 (c. 8).
	1315 10	castrum, suburbium castris	Junigede, Junigedam	Dusburg, 1861, p. 182 (III, 325).
		vurburg, berc, hachilwerc	Junigêden, Junigêdin	Jeroschin, 1861, p. 587.
		castrum, reedificatum suburbium	Wilhun	Canonici, 1861, p. 286 (c. 8).
	1317 09 22	castrum, suburbium	Junigede, Junigedam	Dusburg, 1861, p. 184 (III, 334).
		vorburg des hûsis, burc	Junigêden	Jeroschin, 1861, p. 591.
		castrum, castrum inferius	Ingedin	Długosz, 1876, p. 81 (AD 1316).
	1318 09/11	castrum, suburbium	Junigede, Junigedam	Dusburg, 1861, p. 184 (III, 335).
		vorburg, burg	Junigêdin	Jeroschin, 1861, p. 591.
		castrum	Ingedin	Długosz, 1876, p. 82 (AD 1316).
	1319 04 08	castrum, suburbium castris	Junigede, Junigedam	Dusburg, 1861, p. 184 (III, 336).
		vurburg, hûs	Junigêden	Jeroschin, 1861, p. 591.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1336 05 30		Welyn	Marburg, 1863, p. 490 (c. 21).
			Velun	Schütz, 1863, p. 490.
	1337		Welym	Marburg, 1863, p. 493 (c. 23).
			Wellyn	Ältere, 1874, p. 613.
			Welov	Canonici, 1861, p. 281.
		castrum Lithuanicum	Wyelunya	Długosz, 1876, p. 36 (AD 1307).
	1338 12/ 1339 02	burg	Welûn	Zwei, 1863, p. 8.
		castrum, domus	Welym	Marburg, 1863, p. 497 (c. 25).
			Wielonę	Annales, 1863, p. 146.
		castrum	Wyelunya	Długosz, 1876, p. 195 (AD 1339).
	1345 01	castrum	Belyn, Wilawense	Benessius, 1863, p. 735.
		domus	–	Marburg, 1863, p. 505 (c. 32).
	1348 08 15	castrum	Welow, Welun	Marburg, 1863, p. 514 (c. 40).
		vestung	Vielun	Schütz, 1863, p. 514.
		castrum	Velunen	Franciscani, 1866, p. 78.
		hus	Velun	Detmar, 1866, p. 78.
		castrum	Wyelunya	Długosz, 1876, p. 222–223 (AD 1346).
	1349	castrum	Velunen	Franciscani, 1866, p. 78.
	1352	castrum	Wyelunya (supainiota su Vėluva Prūsijoje)	Długosz, 1876, p. 231 (AD 1348).
	1357		Welun	Marburg, 1863, p. 523 (c. 49).
		gepiet	Vielun	Schütz, 1863, p. 524.
	1360	castrum	Welun	Marburg, 1863, p. 524 (c. 50).
	1360 09/11	castrum	Welun	Marburg, 1863, p. 525 (c. 50).
	1362 03		Welun	Marburg, 1863, p. 531 (c. 54).
	1362 04		Welinenses	Marburg, 1863, p. 538 (c. 54).
	1363 04 02		Velun	Wartberge, 1863, p. 84.
		castrum, latus suburbii, subur- bium, ante-mu- rale, domus	Welun	Marburg, 1863, p. 540, 546–547 (c. 55, 59).
		festung	Wielun, Wyelun	Schütz, 1863, p. 547–548.
		castrum	Wilun	Prie Posilge, 1866, p. 82.
		castrum	Wyelunya	Długosz, 1876, p. 289–290 (AD 1362), 302 (AD 1364).
	1364 01 26	locum (ubi stetit)	Welun	Marburg, 1863, p. 543 (c. 56).
	1366		Welunensibus	Marburg, 1863, p. 557 (c. 68).
	1367 09 08	castrum	Velun	Wartberge, 1863, p. 89.
		castrum, domus	Welun	Marburg, 1863, p. 559 (c. 72).
			Wilne	Bornbach, 1863, p. 560.
			Vielun	Schütz, 1863, p. 560.
		castrum	Velunen	Franciscani, 1866, p. 86.
		gut slot	Welune	Detmar, 1866, p. 86.
		hus	Welunen	Posilge, 1866, p. 86.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1368 06 29	mons (in)	Velun	Wartberge, 1863, p. 92.
	1406	area castri	Velune	Prie Posilge, 1866, p. 286.
	1404/1409	hews	Willune	Summarium, 1874, p. 227.
	XV a. pr.		Welune	Littauischen, 1863, p. 709 (Anhang b).
	prieš 1411 03 01	(planuojama statyti pilis)		Codex, 1882, p. 220. – Atpasakojimas lenkų k.
	1412/1430	dvor	u Velene	Vitoldiana, 1986, p. 82.
	1412/1430		k Veljune	Vitoldiana, 1986, p. 114.
	1412 05 25	huz	Welun	Spory, 1892, p. 46.
	1412 07	[zamek]		Codex, 1882, p. 232. – Atpasakojimas lenkų k.
	1412 11 26	castrum	Welune	Spory, 1892, p. 72. Plg. Codex, 1882, p. 246–247.
	1412 12	hus	Willune	Littauischen, 1863, p. 710, 711 (Anhang c).
	1412 12	huws	Welune	Spory, 1892, p. 73–74.
	1412 12 23	hus	Welune, Welun	Spory, 1892, p. 77.
	1413 01 04	hus	Weloune	Spory, 1892, p. 79.
	1413 01 20–26	castrum, territorium castri	Weluna, Velune, Welune, Veluna	Spory, 1892, p. 96–100, 137–138, 297–300. Plg. Codex, 1882, p. 251.
	1413 02	hus	Welune	Livländisches, 1859, sk. 839.
	1413 02	hous (housz)	Welun	Codex, 1882, p. 256–257.
	1413 02 14	huws	Welune	Codex, 1882, p. 259.
	1413 04 19	[zamek]		Codex, 1882, p. 261. – Atpasakojimas lenkų k.
	1413 05 03	castrum	Veluna	Codex, 1876, p. 39–40.
	1413 05 07	huwz	Welun	Codex, 1882, p. 263.
	1413 07 24	[zamek]		Codex, 1882, p. 265. – Atpasakojimas lenkų k.
	1413	districtus	Wyelunya	Długosz, 1877, p. 160 (AD 1413).
	1415 06	castrum	Wyelunia	Długosz, 1877, p. 189–190 (AD 1415).
	1416 04 13		Welune	Codex, 1882, p. 338.
	1416 04 21		Welone	Codex, 1882, p. 341.
	1416 05 19		Weluna	Codex, 1882, p. 344.
	1416 08 16		Welona	Codex, 1882, p. 356.
	1416 08 17		Weluna	Codex, 1882, p. 357.
	1416 08 28		Welun	Codex, 1882, p. 358.
	1416 09 06		Welona	Codex, 1882, p. 361.
	1416 09 08		Welone	Codex, 1882, p. 363.
	1416 09 17		Welun	Livländisches, 1867, sk. 19.
	1416 10 15–17		Welunen	Posilge, 1866, p. 364.
			Wyelunia	Długosz, 1877, p. 194, 196 (AD 1416).
				Codex, 1882, p. 365–367. – Atpasakojimas lenkų k.
			Willon	Livländisches, 1867, sk. 181.
	1416 10 26		Welin	Codex, 1882, p. 371.

Priedo tęsinys

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1417 03 27		Weluna	Codex, 1882, p. 380.
	1417 09	kirche	Welunen	Posilge, 1866, p. 376.
	1418 04 11		Welun	Codex, 1882, p. 405.
	1418 05 28	castrum	Weluna	Livländisches, 1867, sk. 379.
	1418 06 27		Welona	Codex, 1882, p. 413.
	1418 09		Wyelunya	Codex, 1882, p. 418.
	1418 10 09		Welona, Wolona	Codex, 1882, p. 420.
	1418 10 13		Welunen	Posilge, 1866, p. 379.
			Wyelunia	Długosz, 1877, p. 219–420 (AD 1418).
	1418 10 22		Wyelunya	Codex, 1882, p. 423.
			Welun	Codex, 1882, p. 426.
	1418 10 26		Wyelunya, Wyelinya	Codex, 1882, p. 426–427.
	1418 10 30	locus conventionis	Wyelunya	Codex, 1882, p. 428.
	1418 11 01	locus	Wielunya	Codex, 1882, p. 430.
	1418 11 02			Codex, 1882, p. 432. – Atpasakojimas lenkų k.
	1418 11 06		Welun	Livländisches, 1867, sk. 37.
	1418 11 11		Welwn	Codex, 1882, p. 433.
	1418 12 27		Welun	Livländisches, 1867, sk. 439.
	1419 01 01			Codex, 1882, p. 437. – Atpasakojimas lenkų k.
	1419 03 09		Weluna	Codex, 1882, p. 442.
	1420 04 27		Welun	Codex, 1882, p. 471.
	1420 06 09	unser hus	Welun	Livländisches, 1867, sk. 642.
	1420 06 25		Welun	Livländisches, 1867, sk. 649.
	1420 08 30		Welun	Livländisches, 1867, sk. 673.
	Po 1420 09 08		Welun	Codex, 1882, p. 494.
	1420 09 11	husz	Welun	Codex, 1882, p. 496.
	1420 10 29		Welun	Codex, 1882, p. 499.
	1420 11 14		Welun	Codex, 1882, p. 502.
	1421 03 16		Welun, Weluna	Livländisches, 1867, sk. 718, 720.
	1421 08 09	oppidum nostrum, inferior pars	Vieluna	Codex, 1984, p. 68.
	1422 07 06		Welunnen	Codex, 1882, p. 1047.
	1423 02 12		Welun	Livländisches, 1867, sk. 949.
	1423 02 21			Codex, 1882, p. 580. – Atpasakojimas lenkų k.
	1423 02 21		Welun	Livländisches, 1867, sk. 955.
	1423 03 12		Welun	Livländisches, 1867, sk. 966.
	1423 03 23		Welun	Livländisches, 1867, sk. 973.
	1423 04 05		Welun	Livländisches, 1867, sk. 987.
	1423 05	locus	Wyelunia	Długosz, 1877, p. 313–315 (AD 1423).
	1423 05 17–18		Weluna	Codex, 1882, p. 589.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1423 05 18	castrum nostrum	Weluna	Codex, 1882, p. 590.
	1424 03 26		Welun	Livländisches, 1881, p. 81.
	1424 09 30		Welum, Weluna, Welune	Codex, 1882, p. 663, 664, 669, 670.
	1424 12 25		Welunen	Codex, 1882, p. 684.
	1425 08 31		Welun	Codex, 1882, p. 704.
	1430 08 24		Willun	Codex, 1882, p. 927–928.
	1430 09 22		Welona	Codex, 1882, p. 940.
	1432 08 17	hauptmann von	Veluyn	Livländisches, 1884, p. 363.
Vienvangiai	[1384/1388]	lendecken	Wenewaygene	Littauischen, 1863, p. 688 (W. 52).
	1395 07 22	borgwall	Wenewange	Littauischen, 1863, p. 677 (W. 24).
Vilkija	1426 05 03	unser houss	Wilkia	Codex, 1882, p. 723.
	1430 05 04	unser hoff	Wilkye	Codex, 1882, p. 901.
	1430 09 22		Wilkye	Codex, 1882, p. 940.
Vilkmergė (Ukmergė)	1333		Vilkenberge	Wartberge, 1863, p. 67.
		slot	Vilckenberge	Renner, 1876, p. 79.
	1365 08 15	castrum	Vilkenberg	Wartberge, 1863, p. 86.
			Mirgenses	Marburg, 1863, p. 552 (c. 63b).
		land	Vielkemirgen	Schütz, 1863, p. 554.
	1373 08 22		Valkenberge	Wartberge, 1863, p. 104.
	1378 02	castrum	Vilkenberge	Wartberge, 1863, p. 116.
	1384 05		Wylkenberg	Marburg, 1863, p. 626 (c. 137c).
			Wilkenberg	Posilge, 1866, p. 130.
	1385 07 17	hus	Wilkemerge	Littauischen, 1863, p. 694 (W. 67).
	1385 08 11		Wilkemerge	Littauischen, 1863, p. 695 (W. 71).
	~1385	hus	Wilkamergen	Littauischen, 1863, p. 695 (W. 68).
			Wilkenborg	Bornbach, 1863, p. 634.
	1387 02/06	ecclesia	Volkomaria	Długosz, 1876, p. 469 (AD 1387).
	1388 09	castrum	Wilkenberg	Marburg, 1863, p. 633 (c. 142).
		hus	Wilkenberg	Posilge, 1866, p. 153–154.
	1391 08		Wilkenberg	Marburg, 1863, p. 645 (c. 151).
		castrum	Wilkenberg	Franciscani, 1866, p. 172.
		hus	Wilkenberg	Posilge, 1866, p. 173.
		castrum	Wilkomiria, Wilkomiriam	Długosz, 1876, p. 494 (AD 1391).
	1398 10 12	capitaneus in	Wilkomir	Livländisches, 1859, sk. 227.
	1410 05 26	houptman czu	Wylkomirye	Codex, 1882, p. 208.
	1412 12		Wilkenberg	Littauischen, 1863, p. 711 (Anhang c).
	1415 06	castrum	Wylkomaria	Długosz, 1877, p. 190 (AD 1415).
	1421/1425	город	Вилкомирьє (Вилкомирие)	Тихомиров, с. 224.
	1424 05 08	hauptman czu	Wilkomirie	Codex, 1882, p. 643.
	1425 10 15	houptman czu	Wilkomiria	Codex, 1882, p. 709.
	1434 09 06	lant czwischen der Wille unde Zaymaiten	Wilkenberg	Livländisches, 1884, p. 501.

Pilis	Data	Terminai	Pavadinimai šaltiniuose	Šaltiniai
	1435 09 01		к Вилкомерю (Вилкомирью, Вилкомирию, Вилкумирю), за Вилкомиремь, (Вилкомириемь, Вилкомиремь, Велкомиром), Вилькомири (Вилкомири)	Летописи, 1980, с. 35, 58–59, 77–78, 109, 142 (Lietuvos I metraštis).
			к Вилькомирю (do Vilkomeryeu, к Вилкомирию, Вилкомиру), за Вилькомирью (Vilkomergia, Вилкомирию, Вилкомирю)	Летописи, 1980, с. 164, 190, 211, 232 (Lietuvos II metraštis).
			ko Wılkomiru, za Wołkomirem	Хроника, 1975, с. 155.
			Wilkomiriam	Długosz, 1877, p. 563 (AD 1435).
		castrum seu fortalicium	Wolkomirska	Livländisches, 1884, p. 597.
			Vilkenberge, Vilkenberch	Livländisches, 1884, p. 605.
Visvaldė	1385 08	hus	Wissebalde	Posilge, 1866, p. 138.
	1387 04 28	Новый городь	против Шатеевъ	Jakubowski, 1907, p. 45.
	1388 09	castrum	Wysewalde	Marburg, 1863, p. 633 (с. 142).
			Wisewalde	Bornbach, 1863, p. 634.
	1390 08 28	hus	Wisewalde	Posilge, 1866, p. 165.
	1391 08 15		Wyswalde	Marburg, 1863, p. 645 (с. 151).
			Weiswalde	Bornbach, 1863, p. 645.
		novum castrum	Wysow	Franciscani, 1866, p. 172.
		hus	Wisewalde	Posilge, 1866, p. 173.
[1393]		Wisewal	Littauischen, 1863, p. 692 (W. 64).	
Voruta	1251 06/07	град	Вороута (вьроута)	Ипатьевская, 1908, с. 818.
		hrad	Voruta	Хроника, 1975, с. 133.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Aeltere, 1866 – Die aeltere Hochmeisterchronik / Bearbeitet von Max Toeppen // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 519 (540)–709.

Almonaitis V., 1989 – Didi Mažųjų Žinėnų senovė // Jonavos balsas. 1989 03 03.

Almonaitis V., 1998a – Kionigsburgo piliavietės bei ieškant // Lituanistica. 1998, Nr. 2(34), p. 3–12.

Almonaitis V., 1998b – Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais. Kaunas, 1998.

Ältere, 1874 – Die ältere Cronik von Oliva // SRP. Leipzig, 1874. Bd. 5, p. 591–624 (594–623).

Annales, 1866 – Annales expeditialis Prussici. 1233–1414 / Herausgegeben von Ernst Strehlke // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 5–12.

Annales, 1863 – Annales Ronnenburgense // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 142–148.

Archidiaconus, 1863 – Aus der Chronik des Archidiaconus von Gnesen // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 715–720.

Auszug, 1853 – Auszug aus der Deutsch-Ordens-

- Chronik // SRL. Riga und Leipzig, 1853. Bd. 1. p. 833–902.
- Baranauskas T.**, 2000 – Lietuvos valstybės ištakos. Vilnius, 2000.
- Baranauskas T.**, 2001a – Ankstyvieji Lietuvos dvarai // Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis ir ateitis: konferencijos medžiaga. Vilnius, 2001, p. 10–18.
- Baranauskas T.**, 2001b – Vorutos pilis // Mūsų praeitis. Vilnius, 2001. T. 7, p. 43–70.
- Baranauskas T.**, 2002 – Kur buvo Lietuvos žemė? // *Lituanistica*. 2002, Nr. 2(50), p. 3–18.
- Baranauskas T., Zabiela G.**, 1998 – Mindaugo dvaras Latava // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. Vilnius, 1998, p. 21–40.
- Baranauskas T., Zabiela G.**, 2001 – Vorutos pilis. Vilnius, 2001.
- Batūra R.**, 1964a – Karinė organizacija Lietuvoje XIII–XV a. // Lietuvių karas su kryžiuočiais. Vilnius, 1964, p. 84–109.
- Batūra R.**, 1964b – Kur ieškoti XIII a. vidurio „Tvirėmet“ // Kraštotyra. Vilnius, 1964, p. 116–130.
- Batūra R.**, 1966a – Linkmenų pilis ir krašto gynyba XIII–XV a. // Ignalinos kraštas. Vilnius, 1966, p. 34–42.
- Batūra R.**, 1966b – Užpalių pilis // Kraštotyra. Vilnius, 1966, p. 61–67.
- Batūra R.**, 1968 – Varėnos pilis // Komjaunimo tiesa. 1968 06 15.
- Batūra R.**, 1969 – Drūkšių pilis // Gaidės ir Rimšės apylinkės. Vilnius, 1969, p. 24–29.
- Batūra R.**, 1970 – Merkinės pilis // Merkinė. Vilnius, 1970, p. 28–49.
- Batūra R.**, 1971 – Dubingių pilis XIV–XVI a. // Dubingiai. Vilnius, 1971, p. 39–49.
- Batūra R.**, 1975 – Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą. Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynujų Vandenių. Vilnius, 1975.
- Batūra R.**, 1985 – Paaiškinimai // Petras Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika. Vilnius, 1985, p. 331–430.
- Batūra R.**, 1986 – Šiaulių žemė karo su Ordinu metu: 1236 m. mūšio prie Šiaulių problemos // Lietuvos istorijos metraštis. 1985 metai. Vilnius, 1986, p. 5–20.
- Batūra R.**, 1996 – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilys Vytauto Didžiojo epochoje. Pilių regionai // Vytautas Didysis ir Lietuva. Vilnius, 1996, p. 32–35.
- Batūra R.**, 2001 – Veliuona – Lietuvos gynybos skydas kare su Kryžiuočių ordinu (XIII a. pabaiga – XV a. pirmasis ketvirtis) // Veliuona. Vilnius, 2001, p. 78–111.
- Benessius**, 1863 – Benessius de Weitmil. [Cronica ecclesiae Pragensis] // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 734–735.
- Bornbach**, 1863 – [Bornbachs Auszüge] // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 456–652.
- Būga K.**, 1961 – Rinktiniai raštai. Vilnius, 1961. T. 3.
- Butkevičius I.**, 1971 – Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos. (Iš lietuvių kultūros istorijos. T. 6). Vilnius, 1971.
- Canonici**, 1861 – Canonici Sambiensis Epitome gestorum Prussie / herausgegeben von M. Toeppen // SRP. Leipzig, 1861. Bd. 1, p. 272–290.
- Chronica**, 1866 – Chronica terrae Prussiae // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 468–471.
- Codex**, 1876 – Codex epistolaris saeculi decimi quinti: ex antiquis libris formularum, corpore Naruszeviciano, autographis archivisque plurimis / Collectus opera Augusti Sokolowski, Josephi Szujski. Kraków, 1876. T. 1.
- Codex**, 1882 – Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430 / Collectus opera A. Prochaska. Crakoviae, 1882.
- Codex**, 1948 – Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis = Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wileńskiej / Wydali J. Fijałek i W. Semkowicz. Kraków, 1948. T. 1 (1387–1507).
- Codex**, 1984 – Codex Mednicensis seu Samogitiae diocesis / Collegit P. Jautulis. Roma, 1984. Pars 1 (1416.II.13–1609.IV.2).
- Collection**, 1880 – Collection de chroniques belges. Ly Myreur des Histoires. Chronique de Jean des Preïs dit D'Outremeuse. Bruxelles, 1880.
- Daugudis V.**, 1978 – Gyvenvietės ir pastatai // Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. Vilnius, 1978, p. 14–47.
- Detmar**, 1866 – Die auf Preussen bezüglichen Abschnitten aus der Chronik Detmar's von Lübeck / Herausgegeben von E. Strehlke // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 13–237.
- Dichtwerken**, 1861 – Aus verschiedenen deutschen Dichtwerken // SRP. Leipzig, 1861. Bd. 1, p. 645–648.
- Długosz J.**, 1873 – Joannis Długossii seu Longini, Canonici Cracoviensis, Historiae Polonicae libri XII. Cracoviae, 1875. T. 2 (Joannis Długosz, Senioris Canonici Cracoviensis, Opera omnia. T. 11).
- Długosz J.**, 1876 – Joannis Długossii seu Longini, Canonici Cracoviensis, Historiae Polonicae libri XII. Cracoviae, 1876. T. 3 (Joannis Długosz, Senioris Canonici Cracoviensis, Opera omnia. T. 12).
- Długosz J.**, 1877 – Joannis Długossii seu Longini, Canonici Cracoviensis, Historiae Polonicae libri XII. Cracoviae, 1877. T. 4 (Joannis Długosz, Senioris Canonici Cracoviensis, Opera omnia. T. 13).
- Dubonis A.**, 1991 – Kur buvo Lietuvos žemė? // Dienovidis. 1991 m. spalio 18–25 d., Nr. 41, p. 6.
- Dubonis A.**, 1998 – Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai: iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius, 1998.
- Dusburg**, 1861 – Chronicon terrae Prussiae von Peter von Dusburg / Herausgegeben von M. Toeppen. SRP. Leipzig, 1861. Bd. 1, p. 3–219.

- Dusburgietis P.**, 1985 – Petras Dusburgietis. Prūsijos žemės kronika / Vertė L. Valkūnas, parengė R. Batūra. Vilnius, 1985.
- Egilio**, 1975 – Egilio saga / Iš islandų k. vertė S. Steponavičienė. Vilnius, 1975.
- Fabricius D.**, 1848 – Dionysii Fabricii, praepositi pontificii Felinensis, Livonicae historiae compendiosa series // SRL. Riga und Leipzig, 1848. Bd. 2, p. 427–510.
- Franciscani**, 1866 – Franciscani Thorunensis Annales Prussici (941–1410) / Herausgegeben von Ernst Strehlke // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 13–316, 398–399.
- Gedimino**, 1966 – Gedimino laiškai / Parengė V. Pašuta ir I. Štal. Vilnius, 1966.
- Girininkas A., Zabiela G.**, 1992 – Rekučių pylimo tyrinėjimai // ATL 1990 ir 1991 metais. Vilnius, 1992, d. 1, p. 48–49.
- Gudavičius E.**, 1988a – Baltramiejaus Hionekės duomenys apie Šiaulių žemę // MADA. Vilnius, 1988. T. 2, p. 56–65.
- Gudavičius E.**, 1988b – Gedimino pilies (Žemaitijoje), Pagraudės srities ir Paragaudžio vietovės problematika: 3. Pagraudės sritis ir Gedimino pilis Petro Dusburgiečio kronikos duomenimis // MADA. Vilnius, 1988. T. 1, p. 60–65.
- Gudavičius E.**, 1989 – Alytaus žemė // Alytaus miesto ir apylinkių istorijos bruožai. Vilnius, 1989, p. 5–9.
- Gudavičius E.**, 1998 – Mindaugas. Vilnius, 1998.
- Heinricus**, 1993 – Indrika hronika = Heinrici Chronicon / Ā. Feldhūna tulkojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga, 1993.
- Ivinskis Z.**, 1941 – Trakų Galvės ežero salos pilis // Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis. Kaunas, 1941. T. 1, p. 135–198.
- Jakubowski J.**, 1907 – Opis Księstwa Trockiego z r. 1387. Przyczynek do badań nad ustrojem Litwy przedchrześcijańskiej // Przegląd Historyczny. 1907. T. 5, zesz. 1, p. 22–48.
- Jeroschin N.**, 1861 – Di Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin / Herausgegeben von E. Strehlke. SRP. Leipzig, 1861. Bd. 1, p. 291–625.
- Jonynas I.**, 1996 – Lietuvos didieji kunigaikščiai. Vilnius, 1996.
- Jüngere**, 1874 – Die Jüngere Hochmeisterchronik / Herausgegeben von Theodor Hirsch. SRP. Leipzig, 1874. Bd. 5, p. 1(43)–148.
- Kasperavičius S.**, 2002 – Vembutų piliakalnis – kunigaikščio Vykinto pilis? // ATL 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 191–193.
- Krasauskas R.**, 1961 – Plateliai. Istorija // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1961. T. 23, p. 95–97.
- Kviklys B.**, 1966 – Mūsų Lietuva. Boston, 1966 (Vilnius, 1991). T. 3.
- Kviklys B.**, 1968 – Mūsų Lietuva. Boston, 1968 (Vilnius, 1991). T. 4.
- Lannoy G.**, 1866 – Aus den Voyaiges de Guillebert de Lannoy 1412 ff. // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 443–452.
- Lietuvos**, 1971a – Lietuvos metraštis. Bychovco kronika / Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jasas. Vilnius, 1971.
- Lietuvos**, 1971b – Lietuvos pilys. Vilnius, 1971.
- Lietuvos**, 1975 – Piliakalniai / Red. A. Tautavičius. Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1975. T. 2.
- Lietuvos**, 1983 – Lietuvos kelių aprašymai, padaryti kryžiuočių žvalgų XIV amžiuje // Kraštas ir žmonės. Vilnius, 1983, p. 7–41.
- Littauschen**, 1863 – Die littauischen Wegeberichte // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2.
- Livländische**, 1998 – Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik / V. Bisenieka atdzejojums, Ē. Mugurēviča priekšvārds, Ē. Mugurēviča, K. Kļaviņa komentāri. Rīga, 1998.
- Livländisches**, 1853 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1853. Bd. 1.
- Livländisches**, 1857 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1857. Bd. 3.
- Livländisches**, 1859 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Herausgegeben von F. G. von Bunge. Reval, 1859. Bd. 4.
- Livländisches**, 1867 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Herausgegeben von F. G. von Bunge. Riga, 1867. Bd. 5.
- Livländisches**, 1873 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Herausgegeben von F. G. von Bunge. Riga, 1873. Bd. 6.
- Livländisches**, 1881 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Begründet von F. G. von Bunge, fortgesetzt von H. Hildebrand. Riga, 1881. Bd. 7.
- Livländisches**, 1884 – Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Begründet von F. G. von Bunge, fortgesetzt von H. Hildebrand. Riga, 1884. Bd. 8.
- Łowmiański H.**, 1932 – Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1932. T. 2.
- Makarevičius A.**, 1978 – Piliakalnis ieško savo senovės // Mokslas ir gyvenimas. 1978, Nr. 2, p. 44–45.
- Marburg W.**, 1863 – Die Chronik Wigands von Marburg // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 429–662.
- Marburg W.**, 1870 – Zwei fragmente der Reimchronik Wigand's von Marburg / Herausgegeben von T. Hirsch. SRP. Leipzig, 1870. Bd. 4, p. 1–8.
- Marburgietis V.**, 1999 – Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika / Vertė R. Jasas, moksl. red. K. Gudmantas. Vilnius, 1999.

- Merkys V.**, 1996 – Keletas žodžių apie autorių // Jonynas I. Lietuvos didieji kunigaikščiai. Vilnius, 1996, p. 5–13.
- Nikžentaitis A.**, 1990 – Trapėnų žemė // Žemaičių praeitis. Vilnius, 1990. T. 1, p. 93–99.
- Nikžentaitis A.**, 1993 – Pilėnų mįslė. Vilnius, 1993.
- Nikžentaitis A.**, 1996 – Nuo Daumanto iki Gedimino. Iki krikščioniškosios Lietuvos visuomenės bruožai // Acta historica Universitatis Klaipedensis. Klaipėda, 1996. T. 5.
- Oksas J.**, 1995 – Kaunas karo su kryžiuočiais epochoje. Kaunas, 1995.
- Posilge J.**, 1866 – Johann von Posilge. Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419) / Herausgegeben von Ernst Strehlke // SRP. Leipzig, 1866. Bd. 3, p. 13–388.
- Prascevičius E.**, 1995 – Apie Hermano Vartbergės Livonijos kronikoje 1372 m. minima vietovę Sassen // Voruta. 1995 11 11–17, Nr. 42 (228), p. 8.
- Prascevičius E.**, 1996 – Dėl 1372 m. Livonijos kronikoje minimos vietovės Lauden // Voruta. 1996 07 01–15, Nr. 25–26 (259–260), p. 11–12.
- Preußisches**, 1909 – Preußisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung / Herausgegeben von A. Seraphim. Königsberg, 1909. Bd. 1. Hälfte 2.
- Puronas V.**, 1988 – „Buleinė“ arba apie Šiaulių buliškąją tradiciją // Raudonoji vėliava. 1988 05 05, Nr. 88 (10341), p. 4–5.
- Renner J.**, 1876 – Johann Renner's Livländische Historien / Herausgegeben von Richard Hausmann und Konstantin Höhlbaum. Göttingen, 1876.
- Russow B.**, 1848 – Balthasar Russow. Chronica der Provintz Lyfflandt // SRL. Riga und Leipzig, 1848. Bd. 2, p. 1–194.
- Schiemann T.**, 1886 – Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert. Berlin, 1886. Bd. 1.
- Schütz C.**, 1863 – [Caspar Schütz] // SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 472–621.
- Spory**, 1892 – Spory i sprawy pomiędzy polakami a Zakonem krzyżackim = Lites ac res gestae inter polonos Ordinemque cruciferorum. Wyd. 2. Poznań, 1892. T. 2.
- Summarium**, 1874 – Summarium von Jagel und Wytaut // SRP. Leipzig, 1874. Bd. 5, p. 223–227.
- Šaduikis Č.**, 1971 – Nawenpill-Navininkai-Aukštadvaris // Mokslas ir gyvenimas. 1971, Nr. 7, p. 58.
- Tarybų**, 1987 – Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1987. T. 3.
- Tautavičius A.**, 2001 – Seniausia praeitis // Veliuona. Vilnius, 2001, p. 63–77.
- Urbanavičius V.**, 1996 – Senųjų gyventojų pėdsakai // Jurbarkas. Vilnius, 1996, p. 19–26.
- Vanagas A.**, 1996 – Lietuvos miestų vardai. Vilnius, 1996.
- Vaškevičiūtė I.**, 1999 – Žiemgala ir jos gyventojai V–XII amžiuje // Žiemgala: straipsnių rinkinys. Kaunas, 1999, p. 7–30. (Žiemgalos krašto praeitis; 2).
- Vitkūnas J.**, 1999 – Kernavė: vadovas po Kernavę ir Kernavės archeologijos ir istorijos muziejų-rezervatą. Vilnius, 1999.
- Vitoldiana**, 1986 – Vitoldiana: codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430 / Zebrał i wydał J. Ochmański. Warszawa, Poznań, 1986.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1974 – Punios piliakalnis. Vilnius, 1974.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1990 – Punia. Vilnius, 1990.
- Wartberge H.**, 1863 – Hermani de Wartberge Chronicon Livoniae / Herausgegeben von E. Strehlke. SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 9–116.
- Zabiela G.**, 1993 – Kur stovėjo Vorutos pilis? // Lietuvos istorijos metraštis. 1991 metai. Vilnius, 1993, p. 5–22.
- Zabiela G.**, 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.
- Zabiela G.**, 1996 – Pilėnų pilies paieškos 1995 metais // ATL 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 350–353.
- Zabiela G.**, 1997 – Pilys Rytų Lietuvoje valstybės kūrimosi metu // Lietuvos valstybė XII–XVIII a. Vilnius, 1997, p. 459–474.
- Zabiela G.**, 2002 – Šeimyniškių piliakalnis ir senojo kelio vieta // ATL 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 47–49.
- Zabiela G., Baranauskas T.**, 1996 – Deltuvos žemė // Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai. Vilnius, 1996, p. 5–14.
- Zabiela G., Baranauskas T.**, 1999 – Deltuvos žemė // Eskizai. Ukmergė, 1999, Nr. 10, p. 3–8.
- Zajęzkowski S.**, 1929 – Wilhelm Machaut i jego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w. // Kwartalnik historyczny. 1929. R. 43, p. 217–228.
- Zwei**, 1863 – Zwei Fragmente einer Kurzen Reimchronik von Preussen / Herausgegeben von E. Strehlke. SRP. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 1–8.
- Žalnierius A.**, 2002 – Pirmoji Kauno pilis // Kauno istorijos metraštis. Kaunas, 2002. T. 3, p. 5–34.
- Žulkus V., Malonaitis S.**, 1998 – Pilies liekanos ir mitologiniai akmenys Pilies saloje Platelių ežere // ATL 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 333–336.
- Акты**, 1887 – Акты издаваемые Виленскою археологическою комиссиею. Вильна, 1887. Т. 14: Инвентари имений XVI столетия.
- Документы**, 1897 – Документы московского архива министерства юстиции. Москва, 1897. Т. 1.
- Ипатьевская**, 1908 – Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. С-Петербург, 1908 (Москва, 1962, 1998). Т. 2.
- Крадин Н. П.**, 1988 – Русское деревянное оборонное зодчество. Москва, 1988.
- Летописи**, 1980 – Летописи Белорусско-литовские // Полное собрание русских летописей. Москва, 1980. Т. 35.
- Летописный**, 1897 – Летописный сборник,

именуемый Патриаршей или Никоновской летописью // Полное собрание русских летописей. С-Петербург, 1897 (Москва, 2000). Т. 11.

Насевич В., 1993 – Пачаткі Вялікага княства Літоўскага: падзеі і асобы. Мінск, 1993.

Раппопорт П. А., 1961 – Очерки по истории военного зодчества северо-восточной и северо-западной Руси X–XV вв. Ленинград, 1961.

Раппопорт П. А., 1967 – Военное зодчество западнорусских земель X–XIV вв. Ленинград, 1967.

Спрогис И., 1888 – Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия, составленный по 40 актовым книгам Россиенского земского суда. Вильна, 1888.

Тихомиров М. Н., 1952 – «Список русских городов дальних и ближних» // Исторические записки. 1952. Т. 40, с. 214–259.

Ткачоў М. А., 1978 – Абарончыя збудованні заходніх зямель Беларусі XIII–XVIII вв. Мінск, 1978.

Хроника, 1975 – Хроника Быховца // Полное со-

брание русских летописей. Москва, 1975. Т. 32, с. 128–173.

Якімовіч Ю., 2001 – Сітнаўскі замак; «Сокал»; Тураўлянскі замак // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мінск, 2001. Т. 6, кн. 1, с. 304, 385, 541–542.

Янин В. Л., 1998 – Новгород и Литва : пограничные ситуации XIII–XV веков. Москва, 1998.

SANTRUMPOS

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija

SRP – Scriptorum rerum prussicarum oder die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft

SRL – Scriptorum rerum livonicarum = Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurland.

LITHUANIAN WOODEN CASTLES BY DATA OF WRITTEN SOURCES

Tomas Baranauskas

Summary

The castles of Lithuania played an important role in the epoch of battles with the crusaders and contributed to consolidation and upholding of Lithuania's statehood, as well as served as important defensive and administrative centers. Lithuania was a country of wooden castles. Stone castles appeared here in the 14th century, as an exception proving the rule. How wooden castles looked like, little is known, therefore, analogies with other countries may be useful. The castles standing in Ruthenia, Lithuania and territory of other Balts formed a castle region connected by close ties and many common traits. The castles of Lithuania experienced Ruthenian influence and brought their own influence on Ruthenian castles. The Lithuanian word "dailidė" (carpenter) even entered the Ruthenian language of the Grand Duchy of Lithuania, as well as the present Belarusian language. Some facts speak about influence of Lithuanian castles on Russian castles (In the middle of the 15th century in the Duchy of Tver an island castle was built named *Troki*; the Lithuanians were mentioned as taking part at construction of Siberian castles in the 17th century).

The written sources of the 13–15th centuries mention 71 castle or castle site in the territory of ethnic Lithuania of that time. 64 castles were wooden (See Annex). However, they made only a part of the whole castle network. The Act on Division of South Curonia listed 82

castles, from which about 60 were located in the small area of the present territory of Lithuania, but they were not Lithuanian castles in a sense of those times.

Not all castles mentioned in sources may be easily localized nowadays. The place and even names of some of them may be established only hypothetically. The Article proposes new locations for some unclear castles. All castles mentioned in sources are mapped (Fig. 1). The castle *Xedeyctain*, which was attacked in Samogitia in 1329, may be related by march route to Šiauduva – a Samogitian district center. The name of the castle *Sisditen/Sirditen* mentioned in the Medininkai countryside in 1314 should be corrected as *Siraiten* and the castle itself should be related to the Šiuraičiai hill-fort on the edge of the Medininkai district. The *Pilėnai* castle, which was heroically defended in 1336, is localizable in the Pilės hill-fort near Kaltinėnai. This hill-fort dominated by its size in the region defended by Duke Margiris, who died in battle in the Pilėnai castle. Jean de Preis in his description of the march of 1329 mentioned the castles of *Galidaine* and *Ycoine*, which should be identified as the castles of Gediminas and Aukaimis mentioned in another description of the same march. The Bebirvaitė castle burnt by the crusaders in 1308 in Karšuva ought to be near the Bebirvytis stream (the affluent of the Bebirva River) in the environs of Šimkaičiai. Nevertheless, no hill-fort is

known presently in that locality. The *Skronaitė* castle, committed to flames at the same time, most likely stood on the Eržvilkas hill-fort. The castles attacked in 1348 in the Šiauliai land cannot be easily localized, in particular that of *Businne*. Instead of the latter name, the name *Bulinė* is proposed associating it with a similar microtoponym from the present town of Šiauliai. This castle may be also localized in the hill-fort of Šiauliai by the march route of 1348 (The castle was standing between Kuliai and Dubysa). During the same march attacked castle's name was *Ceila* or *Zela*, most likely twisted designations for the land center – Šiauliai. However, it ought to be related not to the present town of Šiauliai which in the 13th century was on the border of Samogitian and Semigalian tribes, but to Šiaulėnai and to the neighboring Kudinai hill-fort called as the Šiaulė hill. In the land of Šiauliai one should search for the *Tvirimantas* castle once belonging to Vykintas, the Samogitian duke of the 13th century. In historiography this castle was associated with the Tverai locality. However, the castle name should be related to the personal name Tvirimantas, which left no traces in the present toponymy. Vykintas is associated with the land of Šiauliai (He took the lead of the Šiauliai battle in 1236). The most suitable hill-fort for the Tvirimantas castle might be the Kubiliai hill-fort in midcourse of the Dubysa River, nevertheless, no proving data are available.

The *Medraba* castle burnt by the crusaders in the lower reaches of the Nemunas River in 1291 should have been not far from Veliuona. In 1422 here was mentioned the Medinai or Rusteikiai hill (*Medyny alias Rusteyki*), which can be associated with this castle and with the Žuklijai hill-fort on the left bank of the Nemunas River, opposite the Rūstekonys village. The *Kolainiai* castle with the elder Surminas, assaulted at the Nemunas River in 1290, is associated with the present town of Jurbarkas. Such localization is seconded by mention of the Surminas hill-fort in Jurbarkas in 1411.

Assaults on castles of Aukštaitija were carried out later, mostly after destroy of castles in the lower reaches of the Nemunas River (below Kaunas). The place of the *Visvaldė* castle (mentioned since 1385) standing in the lower reaches of the Nemunas River is not quite clear in historiography, but, following descriptions of the crusaders' ways, should be related to the Karmėlava hill-fort. This is the same castle without any name mentioned by Jogaila in the Privilege of 1387 as a "new castle at the Neris River opposite Šatijai". The *Sunerpil* or *Simmerpil* castle destroyed in 1381 in the Trakai Duchy should be associated with Semeliškės (Semelpilis). It was never rebuilt.

The most important castles of Aukštaitija were mentioned in the "List of Ruthenian Castles" (Merkinė, Kernavė, Kaunas, Vilkmėrgė, Maišiagalė, Vilnius, Old

Trakai, New Trakai Peninsular and Island castles, Medininkai, Galšia, Lyda, Punia, Perloja and Rodūnia). Misleading is a tendency in Russian historiography to date unreasonably this source to 1387–1392 (M. Tichonov) or even earlier, to 1375–1381 (V. Janin). Dating by archaic elements, one should also rate conditions of the Middle Ages where a synchronous list of castles of the whole East Europe was unthinkable. In fact, the castles mentioned in this list reflect the situation formed at the end of Vytautas' ruling, most likely about 1421–1425. Information about the Trakai castles and dating given in other annexes to the chronicle of Naugardas I of new edition ("List of Ruthenian Castles" being the only annex dated to the earlier period) proves it.

Most disputes in historiography rose on Mindaugas' castle *Voruta* mentioned in 1251, which was unreasonably regarded by many researchers as the capital of Mindaugas. The most recent researches allow to consider the Šeimyniškėliai hill-fort, called as the Varutė hill, the most plausible site for the Voruta castle. Not far away from this place on the Palatavis hill-fort at the Latava stream there was a *Latava* manor belonging to Mindaugas and associated with the crowning of Mindaugas in 1253 (*in Lettowia, in curia nostra*). This manor was regarded as a castle as well what was evidenced by mention of the Latava hill-fort (*borchval, nomine Lettow*) at the end of the 14th century.

All sources of the 13–15th centuries taken together enable to reconstruct some picture of a wooden castle. Wooden castles usually were built very quickly, sometimes even in a week, so they ought not to be rather complex structures. Defenders defended the castle standing on its walls, by lances, swords, pickets etc. Often walls suffused with blood. It shows that defensive galleries of the Middle Ages were mostly open, while in later wooden castles the defense went on only through shooting holes. In the course of battles with the crusaders the structure of wooden castles improved with time, drop-log construction of walls (Fig. 2) disappeared and castles fitted for active defense. Some sectors of castle were more fortified. When in 1336 the crusaders invaded the Pilėnai castle, they had to fight more than an hour with Duke Margiris who defended in such a sector. This sector is known to have a basement-hideout.

The castle usually was linked with the remaining part of the defensive complex by bridge. It is doubtful whether the Lithuanian castles had drawbridges. Bridges were usually not hoisted but dropped into a castle ditch. Sometimes bridges were defended not to let the enemy destroy them. All depended on the strategic position of the bridge, on the ratio of attacking and defending forces, the strength of castle and other circumstances. If sallies from the castle were planned, then the bridge ought to be saved. In the

14–15th centuries drawbridges were mentioned only in the southern lands of the GDL (Lutsk, Kamenets) where Poland exerted its influence. In the lower reaches of the Nemunas River at the castles sometimes peculiar bridges-foreworks were installed. They were fortified by towers (*propugnacula*) and hindered the crusaders from sailing along the Nemunas River (New Kaunas, Paštuva).

At the castles there were more or less fortified baileys (*suburbium, preurbium, hachelwerc, vorburg*). Here the castle garrison lived with their families. They backed up to the castle only in case of enemy's attack. In the very castle only representatives of nobility and their bodyguards slept. The bailey was the place to keep animals and to stock provisions. When a greater army concentrated in the castle fully quartering the whole castle and bailey, then camps were set out outside the castle. The more important castles needed not small plots around. Some castles had two baileys: at the foot of the main hill-fort and on a separate hill-fort (Veliuona).

Baileys were weaker than castles and often were burnt down. Afterwards they were hastily rebuilt as an indispensable component of the castle. In 1315 the subcastle of Veliuona was twice burnt in a near month (on September 8 and October 12). Sometimes the sources mention uninhabited fortifications-foreworks outside the castle. In Veliuona a small forework was installed simply on a slope of the hill-fort (mentioned as a small *ante-murale* in 1363).

Castle stockades formed a large network. The written sources of the 13–14th centuries show that various stockades (*terrae defensiones, Landwehren, hegene, indagine*) fenced territories of lands, countrysides, field communities. Often stockades were made from piled trees and sometimes no efforts were spared to make mounds. Simplest stockades were made by warriors, who felled trees in the course of military actions. Stockades as such were long known in the Baltic lands. As early as 935, viking Egil pirating in Curonia was entangled in stockades and captured by the Curonians. Numerous stockades traversing the landscape were useful for farming, therefore, they remained for a long time after losing of their defensive significance. Even at the end of the 19th century some fields were fenced in Samogitia.

Wooden castles were built and used until the 16–17th centuries. Sources shed more light on their exterior, however, these data are little investigated. We may find a short description of late wooden castle in the inventory of 1553 of the *Daugėliškiai* castle. The inventory of 1549 describes more exhaustively the *Radoškoviči* castle standing near the ethnic border of Lithuania in the ethnically mixed territory (Fig. 3). The inventory of 1585 describes in short the *Plateliai* castle falling into decay.

In 1563 and 1566 in the occupied GDL land of Polotsk Ivan the Terrible, the tsar of Russia, built 9 wooden castles which were burnt by the army of Stephen Batory in 1579. S. Pachlovicki painted six of them theretofore. On the basis of these paintings B.D. Kavalieri made plate engravings, which survived until nowadays and are the oldest authentic images of wooden castles (Fig. 4). Images of wooden bridges may be seen in the plate engraving of *Grodno* of 1568 where the stone castle of Grodno is represented (Fig. 5).

There remained more exhaustive data about wooden castles of Russia from the 17th century. The remnants of five wooden castles (towers, walls) remained in Siberia. They make a valuable source for reconstruction of earlier castles. A characteristic feature of Siberian castles from the 17th century is oblams (Russian *облам*). Oblams are bigger upper timber frames of towers and walls, with horizontal openings between them and main timber frames. They remind of brattices and machicolations of stone castles, rather popular since the crusades (Fig. 6). The investigators of wooden castles of Ruthenia often transfer actually oblams to reconstruction of wooden castles of the 11–12th centuries. However, they could not appear earlier than the 13–14th centuries when castles passed from passive to active defense. Most likely even then wooden castles contained no oblams, since we do not see them in plate engravings of 1579 of castles standing in the Polotsk land.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Distribution of the Lithuanian castles in the 13–15th centuries: 1 – wooden castles mentioned in written sources, 2 – hill-forts (castle sites) mentioned in sources of the 14–15th centuries, 3 – stone castles, 4 – approximate borders of Lithuania Proper and GDL of the 14th century, 5 – present borders of states.

Fig. 2. Drop-log construction of walls.

Fig. 3. Reconstruction of the *Radoškoviči* castle by data of the inventory of 1549.

Fig. 4. Castles of Polotsk land in plate engravings of 1579 by S. Pacholovicki: 1 – Turovlya, 2 – Suša, 3 – Krasna, 4 – Kozyana, 5 – Sokol, 6 – Sitna.

Fig. 5. Stone castle of Grodno and wooden bridges in the painting of 1567 by Hans Adelhauser. Fragment of the plate engraving of 1568 by Mathes Zündt.

Fig. 6. Installations of machicolation-type: 1 – stone tower with wooden brattice, 2 – stone tower with machicolation, 3 – section of wooden castle gate tower with oblam (Yakutsk).

Annex. Mentions of Lithuanian wooden castles and their places in written sources (1250–1450).

ДЕРЕВЯННЫЕ ЗАМКИ ЛИТВЫ ПО ДАННЫМ ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКОВ

Томас Баранаускас

Резюме

Литовские замки сыграли важную роль в период войн с крестоносцами, послужили утверждению и сохранению государственности Литвы, являлись важными оборонительными и административными центрами. Литва – край деревянных замков. Каменные замки в Литве появились в XIV в., однако они составляют исключение из правила. О внешнем виде деревянных замков сохранилось мало сведений, поэтому иногда приходится прибегать к аналогиям других стран. Замки, стоявшие на территории Руси, Литвы и на землях других балтов, составляли взаимосвязанный регион замков, поэтому обладают общими чертами. Литовские замки испытывали влияние замков Руси и сами оказывали на них влияние. В русинский язык ВКЛ и современный белорусский язык даже попало литовское слово (*дойлида*, плотник). Сохранились сведения о влиянии литовских замков на замки Руси (замок, построенный на острове в Тверском княжестве в середине XV в., носил название *Троки*, литовцы упоминаются при возведении сибирских замков XVII в.).

В письменных источниках XIII–XV вв. на территории этнической Литвы того времени упоминается 71 замок или замчище. Из них 64 были деревянными (см. приложение). Однако это только фрагмент нам известной сети замков. В одном только акте 1253 г. о разделе Южного Курша приводится список 82 замков, из них около 60 занимали небольшую площадь на территории современной Литвы, однако по понятиям того времени это не были литовские замки.

Далеко не все замки, упоминаемые в письменных источниках, сегодня легко локализовать. Место и даже название некоторых из них могут быть установлены только предположительно. В данной статье предлагается новая локализация некоторых неопределенных замков, все в источниках упомянутые замки также изображены на карте (рис. 1). Замок *Xedeyctain* в Жемайтии, на который совершено нападение в 1329 г., исходя из маршрута похода, связывается с одним из волостных центров Жемайтии–Шяудува. Название замка *Sisditen/Sirditen* в Мядининкайской волости, упоминаемое в 1314 г., предлагается исправить на *Siraiten*, а замок привязать к городищу Шюрайчяй, находившемуся на окраине Мядининкайской волости. Замок *Пиленай*, героически защищаемый в 1336 г., локализуется на городище Пилес около Калтиненай. По своей величине оно преобладает в регионе, который защищал князь

Маргирис, погибший в замке Пиленай. Замки *Galidaine* и *Ycoine*, упомянутые Жаном де Прейсом (Jean de Preis) в описании похода 1329 г., следует отождествлять с замками Гедимина и Аукаймис, упомянутыми в другом описании того же похода. Замок *Бибирвайте* в Каршуве, сожженный крестоносцами в 1308 г., должен был находиться неподалеку от речки Бибирвитис (приток р. Бибирва) в окрестностях Шимкайчяй, хотя в настоящее время городище там неизвестно. В то же время сожженный замок *Скронайте*, вероятно, стоял на городище Эржвилкас. Трудно локализовать замки Шяуляйской земли, на которые совершались нападения в 1348 г., особенно замок *Businne*. Это название предлагается исправить на *Булине* и связать с похожим микротопонимом в современном городе Шяуляй. Этот замок можно локализовать на Шяуляйском городище, также опираясь на данные о маршруте похода 1348 г. (оно находилось между Куляй и Дубисой). Название замка *Ceila* или *Zela*, подвергнувшегося нападению во время того же похода, вероятно, является искаженным названием центра земли – Шяуляй. Однако его следует отождествлять не с современным городом Шяуляй, который еще в XIII в. находился на рубеже земель, заселенных жемайтскими и земгальскими племенами, а с Шяуленай и рядом с ними расположенным городищем Кудинай, называемым гора Шяуле. На Шяуляйской земле также следует искать замок XIII в. под названием *Твиримантас* (Твиременть), принадлежавший жемайтскому князю Викинтасу. В историографии делается попытка этот замок отождествлять с Тверай. Однако название замка связано с именем собственным Твиримантас, не оставившим следов в современной топонимике, а Викинтас был связан с Шяуляйской землей (он возглавлял сражение под Шяуляй в 1236 г.). По своей величине для замка Твиримантас наиболее подходящим является городище Кубиляй, находящееся в среднем течении реки Дубиса, однако данные, конкретно подтверждающие это предположение, отсутствуют.

Замок *Медраба* в низовьях реки Немана, сожженный крестоносцами в 1291 г., должен был находиться недалеко от Вялионы. В 1422 г. здесь упоминается гора Мединай или Рустейкяй (*Medyny alias Rusteyki*), которую можно связывать с этим замком и городищем Жуклияй, расположенным на левом берегу Немана напротив деревни Рустеконяй. Замок *Колайняй* на

Немане, на который совершались нападения в 1291 г. и старостой которого был Сурминас, отождествляется с современным Юрбаркасом. Подобную локализацию подтверждает упоминание в 1411 г. о городище Сурминаса в Юрбаркасе.

Нападения на Аукштайтские замки совершались позднее, в основном после того, когда в 1368 г. были разрушены замки в низовьи Немана (ниже Каунаса). Местонахождение в историографии недостаточно ясно определенного замка *Висвальде* (упоминается после 1385 г.), расположенного в низовьи реки Нерис, согласно описаниям маршрута похода крестоносцев отождествляется с городищем Кармелава. Это тот самый замок, который упоминается в привилее Ягеллы 1387 г. без указания его названия как «новый город на реке Нерис, напротив Шатияй». Замок *Sunerpil* или *Simmerpill* в Тракайском княжестве, разрушенный в 1381 г., должен отождествляться с Семелишками (*Семелпилис*). Позднее он так и не был отстроен.

15 основных замков Аукштайтии перечислены в «Списке русских городов» (Голшя [Гальшаны], Каунас, Кярнаве, Лида, Майшягала, Мядининкай, Мяркине, замки на полуострове и острове в Новых Тракай, Пуня, Перлойя, Радунь, Старые Тракай, Вилкмерге и Вильнюс). Однако возникает путаница из-за того, что в русской историографии установилась тенденция необоснованно датировать этот источник более ранним периодом, относя его к 1387–1392 гг. (М. Тихомиров) или даже к 1375–1381 гг. (В. Янин). Эти даты определены, опираясь на архаичные элементы, без учета того факта, что в условиях средневековья не было возможности составить синхронный список всех замков Восточной Европы. На самом деле, упомянутые в списке замки отражают ситуацию конца правления Витаутаса, скорее всего – около 1421–1425 гг. На это указывают сведения о Тракайских замках и датирование приложений Новгородской летописи младшего извода («Список русских городов» – единственное приложение летописи, датированное более ранним периодом).

Особенно много дискуссий в историографии вызвал в 1251 г. упоминаемый замок *Ворута*, который многие необоснованно считали столицей Миндаугаса. Новейшие исследования позволяют наиболее вероятным местонахождением замка считать городище Шейминишкеляй, называемое горой Варуте. Неподалеку от нее на городище Палатавис около речки Латава располагалось имение Миндаугаса *Латава*, которое связано с коронацией Миндаугаса в 1253 г. (*in Lettowia, in curia nostra*). О том, что это имение считалось замком, свидетельствует упоминание городища Латава (*borchwal, nomine Lettow*) в конце XIV в.

Совокупность источников XIII–XV в. позволяет создать некоторое представление о деревянных замках. Они строились в течение короткого времени, иногда

за неделю, поэтому не были сложными строениями. Защитники замка располагались на его стенах, оборонялись копьями, мечами, колами и т.п. При ведении такой защиты, стены замка были залиты кровью. Исходя из этого, можно предполагать, что защитные галереи средневековых замков обычно были открытыми, в противоположность более поздним деревянным замкам, защищаемым только через бойницы. В ходе войн с крестоносцами конструкция деревянных замков совершенствовалась, исчезали столбовые конструкции стен (рис. 2), замки были приспособляемы к активной защите. В замках были дополнительные укрепленные секторы. Крестоносцы, в 1336 г. ворвавшиеся в замок Пиленай, были вынуждены в течение более часа сражаться с князем Маргирисом, который защищался в дополнительно укрепленной части замка. Упоминается и о том, что в нем был подвал–убежище.

Замок и остальную часть защитного комплекса обычно соединял мост. Следует сомневаться в том, что в литовских замках были подъемные мосты. Обычно мосты не поднимались, а сбрасывались в ров замка, иногда, наоборот, – они защищались, чтобы их не разрушил враг. Это зависело от стратегического положения моста, соотношения сил нападающих и защитников, крепости замка и других обстоятельств. Если предвиделись вылазки из замка, мост следовало сохранить. Упоминания о подъемных мостах в XIV–XV вв. относятся только к южным землям ВКЛ (Луцк, Кременец), в которых проявлялось влияние Польши. Рядом с замками, расположенными в низовьи Немана, иногда сооружались своеобразные мосты–форбурги, укрепленные башнями (*propugnacula*), препятствовавшие передвижению крестоносцев по Неману (Новый Каунас, Паштува). Рядом с замками стояли более или менее укрепленные подолы (*suburbium, preurbium, hachelwerc, vorburg*). В них проживала большая часть гарнизона замка вместе с семьями. В замок они отступали только во время нападения врага. В замке ночевали только представители высших слоев общества и их охрана. В подоле содержался скот, запасы продуктов питания. Если в замке сосредотачивалось большее войско, заселялись не только подол и замок, рядом с замком устраивались лагеря, поэтому около более значительных замков требовалось довольно большое открытое поле. Некоторые замки имели по два подола – у подножия замка и на отдельном городище (Вялюона).

Подолы были слабее замков, поэтому часто сжигались. Однако сожженный подол, являвшийся обязательным элементом замка, поспешно отстраивался. В 1315 г. подол Вялюоны был сожжен два раза, причем оба события разделяло чуть больше месяца (8 сентября – 12 октября). Иногда в источниках упоминаются незаселенные укрепления–форбурги, воздвигаемые за пределами замка. Кажется, что небольшой форбург Вялюоны был сооружен просто

на склоне городища (в 1363 г. упоминается как *ante-murale*).

Заграждение подола являлось частью большой сети заграждений. Письменные источники XIII–XIV вв. свидетельствуют о том, что различными заграждениями (*terrae defensiones*, *Landwehren*, *hegene*, *indagine*) огораживались территории земель, волостей, полевых общин. Нередко такие заграждения сооружались из сваленных деревьев, однако изредка устраивались более тщательно, ссылая валы. Сооружение обычного заграждения из деревьев не было сложным – войско подобным образом отгораживалось («осекалось») во время военных действий. Заграждения на землях балтов известны издавна. Около 935 г. разбойничавший в Курше викинг Эгиль попал в плен к куршам, запутавшись между оградами. Различные заграждения, которыми был опоясан весь ландшафт, имели и хозяйственное значение, поэтому, утратив защитную функцию, они не исчезли. Еще в конце XIX в. в Жемайтии огораживались даже отдельные поля.

Деревянные замки строили и ими пользовались до XVI–XVII вв. О внешнем виде поздних замков сохранилось больше сведений, однако эти данные все еще мало исследованы. Краткое описание позднего деревянного замка находится в инвентаре 1553 г. замка *Даугелишкес*. В инвентаре 1549 г. более полно описан замок *Радошковичи* (рис. 3), расположенный неподалеку от границы этнической Литвы, на этнически смешанной территории. В инвентаре 1585 г. очень кратко описан разрушающийся замок *Платяляй*.

В Полоцкой земле, оккупированной в 1563 и 1566 г., русский царь Иван Грозный построил 9 деревянных замков, которые были сожжены войсками Стефана Батория. До этого 6 из них нарисовал С. Пахоловицкий. Гравюры, исполненные Б. Д. Кавалиери на основе этих рисунков, сохранились до наших дней и являются древнейшими аутентичными изображениями деревянных замков (рис. 4). Деревянные мосты изображены на гравюре г. Гродна 1568 г., на которой изображен каменный *Гродненский* замок (рис. 5).

Наиболее полно сохранились данные о деревянных замках Руси XVII в. В Сибири сохранились остатки (башни, стены) пяти деревянных замков. Они составляют ценный источник для реконструкции внешнего вида и ранних замков. Характерной чертой сибирских замков XVII в. являются обломы – более крупные верхние срубы башен и стен с горизонтальными щелями между ними и основными срубами. По своей функции они напоминают бретешу и машикули каменных замков, распространившиеся во время крестовых походов (рис. 6). Исследователи деревянных замков Руси обычно переносят обломы в реконструкции деревянных замков даже XI–XII вв., однако они не могли появиться раньше, чем в XIII–XIV вв., когда совершился переход от пассивной к активной обороне. Однако, вероятно, и в то время деревянные замки не имели обломов, так как их нет на гравюрах 1579 г. замков Полоцкой земли.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Расположение Литовских замков XIII–XV вв.: 1 – деревянные замки, упомянутые в письменных источниках; 2 – городища (замчища), упоминаемые в источниках XIV–XV вв.; 3 – каменные замки; 4 – приблизительные границы собственно Литвы и ВКЛ в XIV в.; 5 – современные государственные границы.

Рис. 2. Столбовая конструкция стен.

Рис. 3. Реконструкция Радошковичского замка по данным инвентаря 1549 г. Автор А. Митянин.

Рис. 4. Замки Полоцкой земли на гравюрах С. Пахоловицкого: 1 – Туровль; 2 – Суша; 3 – Красна; 4 – Козяны; 5 – Сокол; 6 – Ситна.

Рис. 5. Каменный Гродненский замок и деревянные мосты на гравюре 1567 г. Ганса Адельгаузера. Фрагмент гравюры 1568 г. Матьяса Зюндта.

Рис. 6. Сооружения типа машикулей: 1 – каменная башня с деревянным бретешем; 2 – каменная башня с машикулями; 3 – разрез деревянной башни замковых ворот XVII в. с обломом (Якутск).

Приложение. Упоминание в письменных источниках литовских деревянных замков и мест, где они стояли (1250–1450 гг.).